

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर

२१३०, ई वॉर्ड, ताराबाई पार्क, कोल्हापूर. फोन : (०२३१) २६५४६५३, १६५२७२०

विश्वस्त मंडळ

■ मा.प्राचार्य अभयकुमार गोविंदराव साळुंखे		कार्याध्यक्ष
■ मा.प्राचार्या सौ.शुभांगी मुरलीधर गावडे		सेक्रेटरी
■ मा.प्राचार्य डॉ.राजेंद्र शेजवळ		सहसचिव अर्थ विभाग

आजीव सेवक समिती

१) मा.प्राचार्य डॉ.युवराज अंबादास भोसले		अध्यक्ष
२) मा.प्राचार्या सौ.शुभांगीताई मुरलीधर गावडे		सेक्रेटरी
३) मा.प्राचार्य डॉ.राजेंद्र विश्वनाथ शेजवळ		सदस्य
४) मा.सिताराम महारू गवळी		सदस्य
५) मा.भाऊसाहेब नानासाहेब सांगळे		सदस्य
६) मा.सखाराम सत्याप्पा कांबळे		सदस्य
७) मा.बाळासाहेब निवृत्ती माळी		सदस्य
८) मा.डॉ.सिताराम यल्लूप्पा होनगेकर		सदस्य
९) मा.विष्णू सुबराव पाटील		सदस्य
१०) मा.शशिकांत यशवंत काटे		सदस्य

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर

२१३०, ई वॉर्ड, ताराबाई पार्क, कोल्हापूर. फोन : (०२३१) २६५४६५३, १६५२७२०

व्यवस्थापक मंडळ सन २०१९-२०२०

१)	मा.नामदार चंद्रकांत (दादा) बच्चू पाटील	अध्यक्ष
२)	मा.संपतराव रामचंद्र जेधे	उपाध्यक्ष
३)	मा.नामदेवराव विठ्ठलराव कांबळे	उपाध्यक्ष
४)	मा.प्राचार्य अभयकुमार गोविंदराव साळुंखे	कार्याध्यक्ष
५)	मा.डॉ.पुंडलिक नामदेव काळभोर	कार्याध्यक्ष
६)	मा.प्राचार्या सौ.शुभांगी मुरलीधर गावडे	सेक्रेटरी
७)	मा.प्राचार्य युवराज अंबादास भोसले	सहसचिव प्रशासन
८)	मा.प्राचार्य डॉ.राजेंद्र विश्वनाथ शेजवळ	सहसचिव अर्थ
९)	मा.खासदार संभाजी शाहू छत्रपती	सदस्य
१०)	मा.अविनाश दिनकर पाटील	सदस्य
११)	मा.जगन्नाथ गदू वायदंडे	सदस्य
१२)	मा.सदाशिव कृष्ण कुंभार	सदस्य
१३)	मा.सिताराम महारू गवळी	सदस्य
१४)	मा.प्राचार्य डॉ.सिताराम यल्लूप्पा होनगेकर	सदस्य
१५)	मा.सखाराम सत्याप्पा कांबळे	सदस्य
१६)	मा.बाळासाहेब निवृत्ती माळी	सदस्य
१७)	मा.शशिकांत यशवंत काटे	सदस्य
१८)	मा.प्राचार्य डॉ.हणुमय्या चौधरी	सदस्य
१९)	मा.श्रीराम शरदचंद्र साळुंखे	सदस्य
२०)	मा.सुर्यकांत हरिभारू देसाई	सदस्य
२१)	मा.सुर्यकांत महादेव काशिद	सदस्य

**LAL BHADUR SHASTRI COLLEGE OF
ARTS, SCIENCE AND COMMERCE, SATARA**

SENIOR COLLEGE STAFF 2019-2020

CHEMISTRY

- 1 Prin.Dr.R.V.Shejwal
- 2 Prof.Dr.C.P.Mane
- 3 Prof.Dr.A.M.Nalawade
- 4 Prof.D.V.Rupnawar
- 5 Prof.Y.B.Gurame

ENGLISH

- 1 Dr.P.P.Lohar
- 2 Prof.A.S.Kamble
- 3 Dr.R.B.Rathod

MARATHI

- 1 Dr.A.S.Tawar
- 2 Dr.M.N.Gaikwad

SANSKRIT

- 1 Prof.

HINDI

- 1 Dr.B.D.Sagare
- 2 Prof.N.A.Chavan

GEOGRAPHY

- 1 Dr.P.R.Jadhav
- 2 Dr.M.B.Mali

HISTORY

- 1 Dr.P.C.Chikmath
- 2 Dr.D.S.Jadhav

SOCIOLOGY

- 1 Dr.S.K.Mane

ECONOMICS

- 1 Prof.N.V.Shinde
- 2 Dr.R.F.Mujawar

POLITICAL SCIENCE

- 1 Dr.M.S.Jadhav

PSYCHOLOGY

- 1 Prof.S.M.Mestry

COMMERCE

- 1 Dr.D.R.Bhutyani
- 2 Prof.G.R.Waske

STATISTICS

- 1 Prof.T.B.Adsul

BOTANY

- 1 Prof.S.A.Mohite
- 2 Prof.R.R.Sabale

ZOOLOGY

- 1 Dr.V.B.Supugade
- 2 Dr.P.P.Yadav
- 3 Dr.Sou.S.M.Pawar

MATHEMATICS

- 1 Dr.S.M.Pawar

PHYSICS

- 1 Dr.G.M.Lohar

MICROBIOLOGY

- 1 Dr.V.S.Patil
- 2 Prof.N.A.Kadam

LIBRARIAN

- 1 Miss N.N.Hemade

PHYSICAL DIRECTOR

- 1 Dr.V.S.Jadhav

M.LAW

- 1 Prof.

**LAL BHADUR SHASTRI COLLEGE OF
ARTS, SCIENCE AND COMMERCE, SATARA**

JUNIOR COLLEGE STAFF 2019-2020

ENGLISH

- 1 Shri.S.B.Pawar
- 2 Shri.H.D.Vibhute
- 3 Dr.V.P.Agale

HISTORY

- 1 Smt.S.Y.Gaikwad

MARATHI

- 1 Sou I.P.Pawar
- 2 Shri.A.G.Powar
- 3 Shri.M.P.Kure
- 4 Smt.V.M.Pawar (C.H.B.)
- 5 Smt.S.S.Shinde (C.H.B.)
- 6 Shri.A.H.Khatal
(Mar./Hist.) (C.H.B.)

HINDI

- 1 Shri.D.S.Chavan (C.H.B.)

SANSKRIT

- 1 Smt.V.S.Ambawale (C.H.B.)

GEOGRAPHY

- 1 Shri B.S.Koli
- 2 Sou.B.S.Kalgaonkar
- 3 Shri.U.H.Lokare(C.H.B.)

SOCIOLOGY

- 1 Shri.U.H.Tijaikar

POLITICAL SCIENCE

- 1 Sou.M.G.Kulkarni

COMMERCE

- 1 Shri.P.M.Mehtre(C.H.B.)
- 2 Miss N.K.Shinde
- 3 Miss P.D.Darbhe (C.H.B.)

BIOFOCAL COMPUTER

- 1 P.Y.Kaware (C.H.B.)
- 2 Smt.M.S.Kadam(C.H.B.)

PHYSICAL EDUCATION

- 1 Shri.V.V.Bhoi

PHYSICS

- 1 Shri.S.B.Patil
- 2 Smt.A.A.Thorat
- 3 Sou.S.Y.Dusane
- 4 Sou.V.V.Kanase
- 5 Shri.B.S.Chavan
- 6 Shri.M.P.Yadav

CHEMISTRY

- 1 Shri.M.D.Somjal
- 2 Shri.S.A.Musale
- 3 Smt.V.S.Shinde
- 4 Shri.K.J.Inamdar
- 5 Sou.M.K.Powar

- 6 Miss S.S.Gaikwad
(C.H.B.)

- 7 Miss S.S.Powar

BIOLOGY

- 1 Sou.S.Y.Patane
- 2 Sou.M.S.Patil
- 3 Smt.J.S.Shinde
- 4 Smt.R.D.Shinde
- 5 Shri.J.A.Powar

**ENVIRONMENT
SCIENCE**

- 1 Shri.P.D.Koli

MATHMATICS

- 1 Shri.B.S.Kedar
- 2 Smt.S.A.Shirke

**+2 STAGE VOCATIONAL
EDUCATION DEPT.**

- 1 Shri B.L.Surve (Ele)
- 2 Shri.S.S.Chavan

**BIOFOCAL
ELECTRONICS**

- 1 Miss A.R.Sanas
- 2 Miss H.O.Tapase

**LAL BAHADUR SHASTRI COLLEGE OF
ARTS, SCIENCE AND COMMERCE, SATARA**

NON-TEACHING STAFF 2019-2020

REGISTRAR

1 Shri.N.B.Patil

OFFICE

SUPERINTENDENT

1 Shri.B.D.Koli

HEAD CLERK

1 Shri.V.K.Sawant

JUNIOR STENO

1 Miss A.B.Bhosale

SENIOR CLERK

1 Shri.D.E.Kadam

JUNIOR CLERK

1 Shri.S.M.Patil
2 Shri.A.B.Kagwade
3 Shri.G.S.Ithape

**LABORATORY
ASSISTANTS**

1 Shri.A.N.Kadam
2 Shri.T.V.Barge

ASSISTANT LIBRARIAN

1 Shri.R.G.Damale

LIBRARY CLERK

1 Shri.H.J.Kumbhar

LIBRARY ATTENDENT

1 Shri.D.L.Kamble
2 Shri.M.A.Sutar
3 Shri.P.K.Mane
4 Shri.P.B.Mahadik
5 Shri.P.A.Sabale
6 Shri.V.J.Gaikwad
7 Shri.M.B.Mane
8 Shri.S.S.Jadhav

**LABORATORY
ATTENDENT**

1 Shri.G.B.Shinde
2 Shri.S.S.Chavan
3 Shri.B.S.Waske
4 Shri.D.A.Shinde
5 Shri.Y.S.Phalke
6 Smt.R.V.Pawar

7 Shri.S.M.Mane

8 Shri.A.B.Biraje

9 Shri.S.S.Shinde

10 Shri.B.A.Shingate

11 Shri.S.N.Thite

12 Shri.S.J.Khawale

13 Shri.R.P.Jadhav

14 Shri.S.R.Salunkhe

15 Shri.S.S.Desai

PEONS

1 Shri.B.S.Bhise
2 Shri.P.H.Ubale
3 Smt.A.S.Dighe
4 Shri.D.A.Lad
5 Shri.R.R.Gade
6 Shri.N.J.Kadam

**LAL BHADUR SHASTRI COLLEGE OF
ARTS, SCIENCE AND COMMERCE, SATARA**

Sr. C. H. B. TEACHING STAFF 2019-2020

Sr. No.	Name	Subject	Sr. No.	Name	Subject
1	Shvi.Gurav S.G.	English	24	Shri.Bhosale R.P.	Physics
2	Shn.Dharak MB.	Sanskrit	25	Miss.Jadhav S.J.	Physics
3	Miss.Mulani Z.S.	Sanskrit	26	Miss.Kadam M.S.	Physics
4	Shri.Sanap H.S.	Geography	27	Miss.Shejal M.B.	Physics
5	Mrs.Chavan S.N.	Geography	28	Miss.Imandar S.Y.	Microbiology
6	Shri.Patil-Shelke D.S.	Poli. Science	29	Miss.Kavathekar A.S.	Microbiology
7	Shri.Madane R.P.	Economics	30	Miss.Gite M.P.	Mathematics
8	Shri.Kulkarni P.O.	Commerce	31	Shri.Lakeri A.M.	Mathematics
9	Miss.Shinde P.T.	Commerce	32	Miss.Nikam S.N.	Statistics
10	Shri.Gunjal D.B.	Chemistry	33	Miss.Mulik M.A.	Statistics
11	Miss.Shinde T.P.	Chemistry	34	Shri.Shelar S.S.	English
12	Shri.Arjugade V.Y.	Chemistry	35	Miss.Mozar S.N.	Commerce
13	Miss.Kamble N.M.	Botany	36	Miss.Darbhe D.D.	Commerce
14	Miss.Kumthekar S.P.	Botany	37	Shri.Shelake A.S.	Chemistry
15	Miss.Nikam P.P.	Botany	38	Miss.Ghorpade S.S.	Chemistry
16	Miss.Shinde P.M.	Botany	39	Miss.Pawar P.S.	Chemistry
17	Miss.Koli S.P.	Botany	40	Miss.Dhobale D.D.	Zoology
18	Miss.Kenjale A.S.	Botany	41	Miss.Lad K.M.	Microbiology
19	Miss.Gangavane T.A.	Zoology	42	Miss.Chavan P.J.	Statistics
20	Miss.Gujar M.P.	Zoology	43	Miss.Sabale S.A.	Statistics
21	Miss.Nalawade P.M.	Zoology	44	Miss.Ghadge K.S.	Statistics
22	Miss.Agawane P.M.	Zoology	45	Miss.Salunkhe S.S.	Comp. Science
23	Shiri.Kamble U.K.	Physics			

भावपूर्ण

डॉ.शरद साळुंखे	- शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे यांचे चिरंजीव
जॉर्ज फर्नांडिस	- कामगार नेते, माजी मंत्री
मनोहर पर्रीकर	- माजी संरक्षण मंत्री, गोध्याचे मुख्यमंत्री
गिरीश कर्नाड	- नाटककार, दिग्दर्शक, अभिनेते, ज्ञानपीठपुरस्कार प्राप्त लेखक
शीला दीक्षित	- माजी मुख्यमंत्री दिल्ली, काँग्रेसच्या ज्येष्ठ नेत्या
सुषमा स्वराज	- माजी परराष्ट्रमंत्री, लोकसभेच्या माजी विरोधी पक्षनेत्या
अरुण जेटली	- ज्येष्ठ विधिज्ञ, माजी केंद्रिय मंत्री
राम जेठमलानी	- कायदे पंडित, माजी केंद्रिय मंत्री
टी.एन.शेषन	- माजी निवडणुक अधिकारी
रॉबर्ट मुगाबे	- झिंबाब्वेचे माजी राष्ट्राध्यक्ष
राजा ढाले	- दलित पँथरचे नेते
विद्या सिन्हा	- ज्येष्ठ अभिनेत्री
विजू खोटे	- ज्येष्ठ अभिनेता
स्माकांत आचरेकर	- क्रिकेट प्रशिक्षक
राजकुमार बडजात्या	- चित्रपट निर्माते
शौकत कैफी	- ज्येष्ठ अभिनेत्री
कृष्णा सोबती	- हिंदी साहित्यिक
वसंतकुमार बिल्ला	- ज्येष्ठ उद्योगपती
एस.जयपाल रेड्डी	- माजी केंद्रीय मंत्री
गुरुदास दासगुप्ता	- ज्येष्ठ माकप नेते
श्री.प्रकाश साबळे यांचे वडील	

याशिवाय नैसर्गिक आपत्ती, देशाचे संरक्षण करताना, महापूर, कोविड - १९ विषाणू, अपघात अशा अनेक मार्गाने मरण पावलेल्या ज्ञात अज्ञात सर्वांना भावपूर्ण श्रध्दांजली !

प्राचार्याचि मजौगत

सर्व हितचिंतक, शिक्षणप्रेमी,
साहित्यिक, रसिक विद्यार्थी मित्र हो.....

सन २०१९-२०२० चा बहादुरीय नियतकालिक अंक आपल्या हाती देत असताना मनस्वी आनंद होत आहे. ‘ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार’ या पवित्र ध्येयाने शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे यांनी सन १९५४ मध्ये कराड येथे निवडक गुरुदेव कार्यकर्त्यांच्या सहायाने श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षणसंस्थेची स्थापना केली. संस्थेची प्रारंभी पाच संस्कार केंद्रे होती. बापूजींनी स्थापन केलेल्या या संस्थेची आज महाराष्ट्र आणि कर्नाटक या दोन राज्यातील विविध भागात ४०५ संस्कार केंद्रे कार्यरत आहेत. दलित, आदिवासी, बहुजनांच्या झोपडीपर्यंत ज्ञानाचा प्रकाश पोहोचविण्याचे कार्य डॉ.बापूजींनी केले. त्यांचा वसा आणि वारसा पुढे चालवण्याचे कार्य मा.प्राचार्य अभयकुमार साळुंखे यांच्या नेतृत्वाखाली, व मा. प्राचार्या शुभांगीताई गावडे यांच्या मार्गदर्शनाखाली हजारो गुरुदेव कार्यकर्ते करीत आहेत. संस्थेच्या शाखांचा केवळ संख्यात्मक नव्हे तर गुणात्मकदृष्ट्या केलेला विकास कौतुकास्पद असा आहे.

सातारा शहरातील गोर-गरीब, होतकरु विद्यार्थ्यांना संस्कार मूल्याधिष्ठित शिक्षण मिळावे. त्यांच्यातल्या मूल्यविचारांना योग्य तो आकार मिळावा, म्हणून बापूजींनी १९६७ मध्ये देशाचे माजी पंतप्रधान लाल बहादूर शास्त्री यांच्या नावाने सातारा शहरात महाविद्यालय सुरु केले. महाविद्यालय सुरु केले त्यावेळी विद्यार्थी संख्या केवळ १२५ होती. आज सिनियर, ज्युनियर, पी.जी., य.च.म.मु.वि. नाशिक व दूर शिक्षण विभाग शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर अशा विविध विभागामध्ये ७८५० विद्यार्थी ज्ञान ग्रहण करीत आहेत. महाविद्यालयाने संख्यात्मक वाढ तर केली आहेच, परंतु त्याचबरोबर सातारा शहरातील गुणवंत महाविद्यालय म्हणून महाविद्यालयाने स्वतःची ओळख निर्माण केली आहे. या गुणवत्तेच्या जोरावरच महाविद्यालयाने नॅकच्या तिसऱ्या मुल्यांकन प्रक्रियेत ३.१५ गुण मिळवत ‘ए’ ग्रेड संपादन केली. नॅकच्या पूनःमुल्यांकनाच्या नवीन पद्धतीने मुल्यांकन करुन घेत असताना अनेक महाविद्यालयांचे मानांकन घसरले आहे. मात्र आमच्या महाविद्यालयाने त्यामध्ये सुधारणा करीत एक नवा आदर्श सर्वांच्या समोर ठेवला. नवीन पद्धतीने मुल्यांकन करुन आपल्या ग्रेडमध्ये सुधारणा करणारे आमचे महाविद्यालय महाराष्ट्रातील पहिले महाविद्यालय ठरले.

महाविद्यालयाने गुणवत्तेला नेहमीच प्राधान्य दिले असून गुणवत्ता हाच निकष महत्त्वाचा मानला आहे. त्यानुसार कोविड १९ने संपूर्ण चागलाच विळखा घातला आहे. सारे जग भयभित होवून जीव मुठीत घेत जगते आहे. अशा परिस्थितीत अनेक उद्योग धंदे बंद पडले आहेत. लोकांच्या हाताला काम मिळेना काय करावे कोठे जावे, कसे जगावे अशा भयानक संकटाने मानवी अस्तित्व धेक्यात आल्याचे चित्र निर्माण झाले आहे. अशा काळात शैक्षणिक संस्था, शाळा, महाविद्यालये कशी सुरु करायची हा एक प्रश्न बनला. पण शेवटी माणूस हा एक हुशार प्राणी आहे हे माणसाने पुन्हा एकदा सिद्ध केले. शिक्षण बंद ठेवणे हे काही माणसाच्या हिताचे नसल्याचे ओळखून शिक्षण देणे आणि घेणे यासाठी माणसाने ऑनलाईन पर्याय शोधला. काही दिवसातच शिक्षणात कांती झाल्याचे दिसून आले. अगदी पहिलीच्या वर्गापासून ऑनलाईन शिक्षण देणे घेणे सुरु झाले. याला आमचे महाविद्यालयही अपवाद ठरले नाही. जून २०२० पासून महाविद्यालयाची प्रवेश प्रक्रिया ऑनलाईन पद्धतीने सुरु होवून सुरळीतपणे पार पडली. ऑगस्ट २०२० पासून सर्व वर्गांचे ऑनलाईन अध्यापनाचे काम सुरु केले व प्रथम सत्रातील अभ्यासक्रम पूर्ण केले. त्यामुळे आज विद्यार्थी प्रथम सत्रातील परीक्षेसाठी तयार झाले आहेत.

महाविद्यालयातील सर्व विभागांनी व सर्पॉर्टेड सर्व्हिसेसनी या नव्या तंत्रज्ञानाचा उपयोग करीत वेबीनारचे आयोजन करीत नव्या संज्ञानामध्ये आम्ही कुठेही कमी पडणार नाही याची झलक दाखवली. विविध प्रकारचे ऑनलाईन कोर्सेस महाविद्यालयातील प्राध्यापकांनी पूर्ण केले आहेत. लॉकडाऊनच्या काळात अनेक प्राध्यापकांनी वेळेचा सदुपयोग केला असून सर्जनशील निर्मितीमध्ये योगदान दिले आहे. तसेच अनेकविध उपक्रमांचे आयोजन वक्तृत्व स्पर्धा, निबंध स्पर्धा, चित्रकला स्पर्धा यांचे आयोजन करून विद्यार्थ्यांच्या कला गुणांना वाव देण्याचा यशस्वी प्रयत्न केला. अनेक प्राध्यापक बंधू भगिनींनी ऑनलाईन ओरिएन्टेशन/रिफ्रेशर कोर्स यशस्वीरित्या पूर्ण केले आहेत. ही बाब महाविद्यालयासाठी अभिमानास्पद ठरणारी आहे. महाविद्यालयातील प्रत्येक घटक हा गुणवत्ता वाढीसाठी प्रयत्नशील असून काही प्राध्यापक संशोधन पदवी मिळविण्यासाठी कार्यरत आहेत.

महाविद्यालयातील अनेक प्राध्यापकांनी आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय, चर्चासत्रात शोधनिबंध वाचन केले आहे. संशोधनासाठी महाविद्यालाने प्राध्यापकांना, विद्यार्थ्यांना नेहमीच सहकार्याचा हात पुढे केला आहे. विद्यार्थ्यांच्या संशोधनात्मक वाढीसाठी Incubation Center व Student Research Center सुरु करण्यात आले. त्याचाच परिणाम म्हणून काही विभागांचे सर्व प्राध्यापक पीएच.डी. पदवी धारक बनले आहेत. ही महाविद्यालयाच्या दृष्टीने अभिमानाची गोष्ट आहे. मराठी, हिंदी, समाजशास्त्र, रसायनशास्त्र, प्राणीशास्त्र व कॉमर्स या विषयातील पीएच.डी.मार्गदर्शनाची सोय महाविद्यालयात असल्याने ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांना त्याचा लाभ होत आहे.

महाविद्यालय नियमित अभ्यासक्रमाच्या अद्यापनाबरोबरच युजीसी मान्यता प्राप्त कोर्सेस सुरु आहेत.. 'Basics of Geoinformatics', 'Tourism and Entrepreneurship', 'Travel and Tourism', '52-IIRS Outreach Programme on Global Navigation Satellite System', 'Remote Sensing of the Moon by Indian Lunar Mission with Emphasis on Spectropic Analysis' असे अनेक कोर्स सुरु असल्याने विद्यार्थ्यांला शिक्षणबरोबर आपल्या आवडीच्या करियर निवडण्यासाठी अनेक संधी उपलब्ध झाल्या आहेत.

विद्यार्थ्यांच्या सुप्त कलागुणांना वाव मिळण्यासाठी महाविद्यालयात एन.सी.सी., एन.एस.एस., सांस्कृतिक विभाग, जिमखाना विभाग, सतत कार्यरत असून विद्यार्थ्यांचा गुणात्मक विकास साधण्याचे काम हे विभाग करीत आहेत. एन.सी.सी. च्या माध्यमाने भारतीय सेवा दलासाठी विद्यार्थी तयार करण्याचे काम केले जात आहे. प्रत्येकवर्षी किमान चार ते पाच विद्यार्थी सैन्य दलात विविध पदावर भरती होत आहेत. शिवाजी विद्यापीठाच्या युवक महोत्सावात सांस्कृतिक विभागाच्यावतीने अनेक कला प्रकारात भाग घेऊन महाविद्यालयाचा ठसा उमठविला आहे.

प्राचार्य डॉ.राजेंद्र शेजवळ
लाल बहादूर शास्त्री महाविद्यालय, सातारा

व्यंपादकीय

प्रिय रसिक वाचक हो !

रयतेच्या स्वराज्याचे संस्थापक छत्रपती शिवाजी महाराज, छ. शाहू महाराज, संत गाडगेबाबा, म.जोतिबा फुले, म. गांधी, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांसारख्या अनेक थोर महामानवांच्या पदस्पर्शाने पावन झालेल्या सातारा या पुण्यनगरीतील श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेचे लाल बहादूर शास्त्री कॉलेज ऑफ आर्ट्स, सायन्स अँड कॉमर्स, चा शैक्षणिक वर्ष २०२०-२०२१ चा 'बहादुरीय' हा वार्षिक अंक आपल्या हाती देत असाताना मनस्वी खूप खूप आनंद होत आहे....

महाराष्ट्राच्या शैक्षणिक इतिहासातील एक कर्तृत्ववान आणि बहुजनांचा आधारवड ठरलेले व्यक्तिमत्त्व म्हणजे शिक्षणमहामहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे हे होत. आपल्या परम त्यागातून, स्वप्नात पाहिलेल्या सुसंस्कारीत समाजाच्या निर्मितीसाठी आणि जागेपणी पाहिलेल्या त्या स्वप्नाच्या पूर्ततेसाठी श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेची १९५४ मध्ये स्थापना केली. या संस्थेच्या माध्यमातूनच बापूजी स्वातंत्र्यानंतरच्या नव्या पहाटेची स्वप्ने पाहात होते. म. फुले दाम्पत्याने चेतवलेल्या ज्ञानज्योतीचा वारसा बापूजींनी पुढे नेला. रानामाळातून, डोंगर-दऱ्यातून, झाडा-झुडपातून गोर गरीबांच्या झोपडीपर्यंत ज्ञानाची ज्योत फुलत जावी व संपूर्ण झोपडीबरोबर तिथली मानवी वस्ती तेजोमयी प्रकाशाने उजळून निघावी. या तेजोमयी प्रकाशानेच देशाला मिळालेले स्वातंत्र्य सार्थकी ठरेल असा बापूजींचा विश्वास होता. हा ज्ञानरूपी प्रकाश तेजोमय करण्यासाठी बापूजींनी आपले आयुष्य वेचले. ते ज्ञानासाठी भुकेलेल्या केंद्रांचा शोध स्वतः फिरून घेत होते. त्यासाठी पायाची भिंगरी करून महाराष्ट्राच्या मातीतून, कड्याकपारीतून अनवानीपणे काट्याकुट्यातून चालत राहिले. अथक परिश्रमाने स्थानिकांच्या मदतीने संस्कृती केंद्रे सुरु करण्याची ठिकाणे निश्चित करून अल्पावधीतच संस्कृती केंद्रांची उभारणी केली.

समाजाला सुसंस्काराचे लेणं लाभलं तर तो समाज प्रगती संपन्न बनण्यास सक्षम ठरतो. त्यासाठी समाजात एकमेकांविषयी आपलेपणाची भावना निर्माण होणे आवश्यक आहे. ती भावना केवळ शिक्षणच माणसांत निर्माण करू शकते यावर बापूजींचा गाढ विश्वास होता. म्हणून शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजींनी “ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार” हे ध्येय उराशी बाळगत ज्ञानाची गंगोत्री महाराष्ट्रासह कर्नाटकातील तळागाळातल्या सामान्य माणसांपर्यंत पोहोचवून नव्या सुसंस्कारी संस्कृतीचा उदय घडवून आणण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावली आहे. बापूजींचे हे कार्य माणसाला माणूसपण प्राप्त करून देणारे आणि त्यासाठी प्रत्येक माणसातल्या ईश्वराला शोधणारे आहे. या महान कार्याचा डोलारा उभा करत असताना बापूजींनी आपल्या त्यागाचा महान आदर्श समाजासमोर ठेवला आहे.

शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे यांच्या नेतृत्वाखाली अगदीच अल्पावधीतच महाराष्ट्राच्या कानाकोपऱ्यात संस्थेचा विकासरथ गतीने धावल्याचे दिसते. अनेक शाखा सुरु झाल्या. महात्मा जोतिबा फुले, सावित्रीबाई फुले, छ. शाहू महाराज, डॉ. बाबासहेब आंबेडकर, महर्षी कर्वे, कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी चेतविलेल्या ज्ञान यज्ञात बापूजींनी श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेच्या रूपाने “ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार” या मंत्राने महान योगदान दिले आहे. संस्थेच्या अनेक शाखांपैकी एक महत्त्वाची व नावलौकीक अशी शाखा म्हणजे शाहूनगरवासीयांची उच्च शिक्षणाची गरज भागविण्यासाठी १९६७ मध्ये बापूजींनी सुरु केलेले लाल बहादूर शास्त्री कॉलेज होय. १२५ विद्यार्थी संख्येवर सुरु झालेले हे महाविद्यालय आज ७९०० विद्यार्थ्यांना ज्ञानार्जन करीत आहे. तर १५० पेक्षा जास्त गुरुदेव कार्यकर्ते ज्ञानदानाचे कार्य करीत आहेत. संस्थेच्या ध्येयधोरणानुसार महाविद्यालयाची वाटचाल सुरु असून महाविद्यालयाने संख्यात्मक विकासाबरोबरच गुणात्मक विकासही साधला आहे. विद्यापीठाच्या परीक्षांच्या निकालाची उच्चल परंपरा महाविद्यालयास लाभली असून सर्व वर्गाचे निकाल हे सरासरी ९५ टक्के पेक्षा अधिक आहेत. विद्यापीठात अनेक बाबतीत या महाविद्यालयाचा दबदबा आहे. सन २०१७-२०१८ मध्ये नॅक पूनःमूल्यांकन होऊन महाविद्यालयास ‘ए’ ग्रेड प्राप्त झाली. ही महाविद्यालयाच्या गुणात्मक विकासावर प्रकाश टाकणारी महत्त्वाची बाब आहे. महाविद्यालयाच्या गुणात्मक विकास व्हावा यासाठी महाविद्यालयातील प्राध्यापक, गुरुदेव कार्यकर्ते, मा. प्राचार्य डॉ. आर.व्ही. शेजवळ यांच्या मार्गदर्शनाखाली कार्यरत असतात. यासाठीच मा. प्राचार्य डॉ. आर.व्ही.शेजवळ साहेब विविध उपक्रमांना मान्यता आणणे, गुरुदेव कार्यकर्त्यांना उपक्रमशील बनवणे व विद्यार्थ्यांना मूल्यवर्धित शिक्षण मिळवून देण्यासाठी सतत प्रयत्नशील असतात. याचाच परिणाम म्हणजे महाविद्यालयातील ९० टक्के प्राध्यापक हे पीएच.डी.पदवी धारक बनले आहेत. तर उर्वरीत प्राध्यापकांचे संशोधनाचे काम सुरु आहे. अनेक प्राध्यापकांनी राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्र सेमिनार, कार्यशाळेत आपल्या शोधनिबंधाचे वाचन केले आहे.

मा. प्राचार्य डॉ. आर. व्ही. शेजवळ यांच्या नेतृत्वाखाली महाविद्यालयाने विविध क्षेत्रात आपल्या नावाचा दबदबा निर्माण करण्यात यश मिळविले आहे. जिमखाना विभागात खेळाडूंनी आपल्या दैदिप्यमान कामगिरीच्या जोरावर महाविद्यालयाचे नाव राष्ट्रीय तसेच आंतरराष्ट्रीय स्तरावर नेले आहे. आज विविध क्रीडा प्रकारात महाविद्यालयाचे खेळाडू चमकत आहेत. काही विद्यार्थ्यांनी ‘खेलो इंडिया’ सारख्या स्पर्धांचे प्रतिनिधीत्व केले आहे तर जिमखाना विभाग प्रमुख डॉ. विकास जाधव यांनी शिवाजी विद्यापीठाच्या टिमचे कोच म्हणून ‘खेलो इंडिया’ मध्ये नेतृत्व करीत महाविद्यालयाला नावलौकीक प्राप्त करून दिला आहे. राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाला गेली दोन वर्षे झाली सलग उत्कृष्ट कार्यक्रम अधिकारी म्हणून प्रा. एन.व्ही.शिंदे सर यांना तर बेस्ट युनीट म्हणून महाविद्यालयाला पुरस्कार मिळत आहे. एन.सी.सी. चे अनेक विद्यार्थी सैन्यात भरती होऊन देशाचे संरक्षण करण्यासाठी सीमेवर जात आहेत. ही महाविद्यालयाच्या दृष्टीने अभिमानाची गोष्ट आहे.

अशा नावलौकीक संपन्न असलेल्या महाविद्यालयाचा लेखा-जोखा आपल्या हाती सुपूर्त करीत आहोत. त्यामागे एक महत्त्वपूर्ण गोष्ट आहे. ती म्हणजे विद्यार्थ्यांच्या सुप्त कला गुणांना वाव देणे, त्यांच्यातल्या कलावंताला जागृत करणे. कलावंत हा काही आपोआप निर्माण होत नसतो, तर त्यासाठी काही संस्कार रुजावे लागतात. रुजलेल्या संस्कारांनी कलावंताच्या व्यक्तीमत्त्वाला सुंदर आकार मिळतो. त्यातून त्याची कलावंत म्हणून समाजाला ओळख होत जाते. एखाद्या माणसाने जसे पोवई नाक्यावरच्या गर्दीतल्या गमतीजमती पाहाव्यात, तिथल्या उसळलेल्या लोकगर्दीत स्वतःला विसरून जावे आणि तिथेच बाजूला असणाऱ्या आकाशाला भिडणाऱ्या अजिंक्यताऱ्याच्या बुरुजांच्या शौर्य कथा अनुभवाव्यात व जीवनातल्या उच्च तत्वांचा शोध घ्यावा त्याप्रमाणे आमच्या महाविद्यालयातील विद्यार्थीही रोजच्या धकाधकीच्या जीवनातून वेळ काढत अति उच्च जीवनमूल्यांचा शोध घेण्याचा प्रयत्न करीत आहेत. त्यासाठी साहित्यरूपी सागराच्या खोल गर्तेत उतरण्याचे त्यांचे धाडस कौतुकास्पद आहे. त्याची ओळख या अंकातून करून देण्याचा आमचा प्रयत्न आहे. साहित्यरूपी बुरुजावर आरूढ होण्याचा त्यांचा हा पहिलाच प्रयत्न आहे. आज विद्यार्थ्यांवर चोहोबाजूंनी चंगळवादाचे आरोप होत आहेत. सोशल मीडियाच्या विळख्यात तरुणाई अडकली आहे. असाही आरोप होतो आहे. त्यांना नैतिकतेचे भान उरले नाही असे म्हटले जाते आहे. पण मी या विचारांशी सहमत नाही. आजचे विद्यार्थी चंगळवादाकडे झुकले नाहीत किंवा ते सोशल मीडियाच्या विळख्यात अडकले नाहीत तर ते बदलत्या परिस्थितीनुसार स्वतःला बदलवीत असतात. येणाऱ्या नव्या बदलाचा योग्य तो वापर ते करतात तो वापर करीत असताना त्यांचे लक्ष केवळ त्यांच्या समोर असलेल्या तंत्रज्ञानावर असते. याचा अर्थ त्यांच्या नैतिकतेशी जेव्हा समाज लावत असतो तेव्हा समाजाने प्राप्त परिस्थिती विचारात घ्यायला हवी असे मला वाटते. मानवी प्रगतीसाठी असं बदलणं किंवा प्राप्त परिस्थितीशी एकरूप होणं महत्त्वाचं ठरतं. या अंकात समाविष्ट केलेले लेख, कविता, विचार, कथा, संशोधनपर लेख, चारोळ्या इत्यादी त्यांचं जगणं आहे. नव्या पिढीचं हसणं, खेळणं आणि फुलणंही आहे. कारण जीवनात आलेल्या अनुभवांना त्यांनी वाट मोकळी करून दिली आहे. अर्थात ते बालबोध स्वरूपाचेही आपणास वाटेल. आपल्यासारखे सुज्ञ वाचक ते समजून घेतील याबाबत मला विश्वास वाटतो.

या अंकाच्या प्रमुख संपादकाची जबाबदारी माझ्यावर सोपवून मा. प्राचार्य डॉ. आर.व्ही. शेजवळ साहेब यांनी जो विश्वास दाखविला त्याबद्दल मी त्यांचा आभारी आहे. विभागीय संपादक प्रा.डॉ.एम.एन.गायकवाड, प्रा.एन.ए.चव्हाण, प्रा.डॉ.आर.बी. राठोड, प्रा.डॉ.सौ. आर.ए. नलवडे, प्रा.मयूर धारक, प्रा.अरुण पोवार, प्रा.जाधव डी. एस., डॉ.वैभव आगळे,यांचे सहकार्य मिळाले. महाविद्यालयातील सर्व गुरुदेव कार्यकर्ते, कर्मचारी सेवक वर्ग, विद्यार्थी, विद्यार्थिनी यांनीही हा अंक उत्कृष्ट बनविण्यासाठी सहकार्य दिले त्याबद्दल मी या सर्वांचा आभारी आहे. तसेच हा अंक कमीत कमी वेळेत उत्तम छपाई करून ज्यांनी दिली ते नॅशनल ऑफसेट प्रिंटर्स साताराचे मालक श्री.स्वप्नील यादव व अक्षररचनाकार टाईप इनोव्हेटर्सचे श्री.प्रशांत गुजर यांचेही मी आभार मानतो. धन्यवाद !

डॉ.अशोक सदाशिव तवर
प्रमुख संपादक 'बहादुरीच'

प्रकटन

भारत सरकारच्या १९५६ प्रेस अॅण्ड रजिस्ट्रेशन ऑफ बुक्सच्या
कायद्यातील ८ व्या नियमाप्रमाणे 'बहादुरीय' चे अधिकृत प्रकटीकरण

प्रकटन स्थळ	:	लाल बहादूर शास्त्री कॉलेज ऑफ आर्ट्स, सायन्स अॅन्ड कॉमर्स, सातारा.
प्रकटन काळ	:	वार्षिक
प्रकाशकाचे नांव	:	प्राचार्य डॉ.राजेंद्र शेजवळ
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	लाल बहादूर शास्त्री कॉलेज ऑफ आर्ट्स, सायन्स अॅन्ड कॉमर्स, सातारा.
संपादकाचे नाव	:	प्रा.डॉ.अशोक सदाशिव तवर
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	लाल बहादूर शास्त्री कॉलेज ऑफ आर्ट्स, सायन्स अॅन्ड कॉमर्स, सातारा.
मुद्रकाचे नांव	:	श्री.स्वप्नील यादव
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	नॅशनल ऑफसेट प्रिंटर्स, सातारा
संगणकीय अक्षररचना	:	श्री.प्रशांत गुजर
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	टाईप इनोव्हेटर्स, १९५, सदाशिव पेठ, सातारा.
नियतकालिकाची मालकी	:	मा.प्राचार्य, लाल बहादूर शास्त्री कॉलेज ऑफ आर्ट्स, सायन्स अॅन्ड कॉमर्स, सातारा.

मी डॉ.राजेंद्र शेजवळ प्राचार्य, लाल बहादूर शास्त्री कॉलेज ऑफ आर्ट्स, सायन्स अॅन्ड कॉमर्स, सातारा
जाहीर करतो की, सोबत दिलेली माहिती माझे माहिती प्रमाणे व समजुतीप्रमाणे पूर्णतः खरी आहे.

प्राचार्य डॉ.राजेंद्र शेजवळ
प्रकाशक

या अंकात व्यक्त झालेल्या मतप्रवाहाशी संपादक मंडळ सहमत असेलच असे नाही.
शिवाय या अंकातील साहित्य कृतींच्या स्वतंत्रतेची अन्य जबाबदारी संबंधित लेखकांची / लेखिकांची आहे.

बहादुरिय

२०२०-२०२१

किती पायीं लागू तुझ्या
किती आठवूं गा तूं ते;
किती शब्द बनवूं गां
अब्द अब्द मनी येतें.

काय गा म्यां पामराने
खरडावी बारखडी;
आणि बोलावी उत्तरे
टिनपट वा चोमडीं.

कधी लागेल गा नख
तुझे माझिया गळ्याला,
आणि सामर्थ्याचा स्वर
माझिया गा व्यंजनाला !

- बा.सी.मर्ढेकर

मराठी विभाग

प्रा.डॉ.महेश गायकवाड

विभागीय संपादक

ब्रह्मदूरीय

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

१) शैक्षणिक दिपस्तंभ शिक्षणमहर्षी डॉ.बापुजी साळुंखे	कु.प्रगती संतोष पवार	तृतीय वर्ष कला	१७
२) ज्ञान भाषा मराठी भाषा	कु.प्रिती शंकर किर्दत	तृतीय वर्ष वाणिज्य	२०
३) कुसुमाग्रज व्यक्ती आणि कार्य	कु.अंकिता शेडगे	तृतीय वर्ष कला	२२
४) आत्मविश्वास	कु.अक्षदा अशोक मोरे	तृतीय वर्ष वाणिज्य	२५
५) ज्या गावच्या बोरी त्याच गावच्या बाभळी	कु.जान्हवी शिंदे	तृतीय वर्ष कला	२८
६) खेळाडूंच्या मनातील कोरोना	कु.ऐश्वर्या विजय कारंडे	तृतीय वर्ष कला	३०
७) गरज वसुंधरेच्या रक्षणाची	अक्षय सिताराम जानकर	प्रथम वर्ष कला	३२
८) ऐतिहासिक किल्ल्यांचा वारसा व संवर्धन - रायगड किल्ला	कु.करिश्मा रियासस मोमिन	तृतीय वर्ष कला	३४

पद्य विभाग

१) स्वप्न खाकी वर्दीचे	कु.करिश्मा रियासत मोमिन	तृतीय वर्ष कला	१९
२) आठवणीतला पाऊस	कु.प्रियांका प्रशांत माने	द्वितीय वर्ष कला	१९
३) शाळा किती छान, गातो मी गुणगान	महेश माने		२४
४) अनाथांची आई	कु.ऋतुजा विजय तरडे	प्रथम वर्ष विज्ञान	३१

बहादुरीय २०२०-२०२१

व्यक्तिचित्रण

शैक्षणिक दिपस्तंभ शिक्षणमहर्षी डॉ.बापुजी साळुंखे

कु.प्रगती संतोष पवार
तृतीय वर्ष कला

महाराष्ट्रातील एक थोर व्यक्तीत्व, शिक्षणमहर्षी डॉ.बापुजी साळुंखे. शिक्षणाचा दिवा महाराष्ट्रातील प्रत्येक घरात, मनात प्रज्वलीत करण्याच्या हेतूने, अज्ञानाच्या अंधःकाराला केवळ दूषणे न देता तळहाती दिवा घेऊन समाजात शिक्षणाची ज्योत अखंड तेवत ठेवणारे, शिक्षण-महर्षी "डॉ.बापुजी साळुंखे" एक राष्ट्र संत होते.

थोर व्यक्तीत्व म.जोतिबा फुले, म.गांधी यांच्या शैक्षणिक कार्यातून प्रेरित होऊन शिक्षणाचा वारसा पुढे चालवणाऱ्या डॉ.बापुजी साळुंखे यांच्या बद्दल लिहिण्यास शब्द अपुरे आहेत.

सातारा जिल्ह्यातील पाटण तालुक्यातील रामपूर हे गोविंदांचे जन्मगाव. दि. ९ जून १९१९ या दिवशी महाराष्ट्रभर शिक्षणमहर्षी नावाने ओळखल्या जाणाऱ्या गोविंदाचा जन्म सुर्यवंशीय साळुंखे घराण्यातील सामान्य कुटुंबात झाला. श्री.ज्ञानोजीराव साळुंखे व माता तानुबाई यांच्या पोटी जन्मलेला 'गोविंद' हे पहिल्यार्षीच मातृसुखास पारखे झाले ! ज्ञानोजीरावांनी मोठ्या कष्टाने त्यांचा सांभाळ केला. आपल्या मुलाने संस्कारश्रम शिक्षण घ्यावे व खूप मोठे व्हावे ही त्यांच्या वडिलांची इच्छा, हा गोविंदही लहानपणापासून अत्यंत

कुशाग्र बुद्धिमत्तेचा होता. बाराव्या वर्षीच त्यांचे पितृसुखही हरवले ! लहानगा गोविंद पोरका झाला.

छायादार वटवृक्षासमान
बापाची सावली,
तिन्ही लोकात शोधूनही
न मिळणारी आईची माया ।
गोविंद गमवून बसलेला.
आई नाही, बाप नाही,
सांभाळ आता विडुला.

पाटणच्या प्राथमिक शाळेत बापूजींच्या शिक्षणाचा श्रीगणेशा झाला. गोविंदांचे बालपण आणि शिक्षण अत्यंत खडतर अशा जीवनप्रवाहातून गेले. अशा परिस्थितीत प्राथमिक शिक्षणानंतर पुढील शिक्षणासाठी ते इस्लामपूर येथे गेले. शैक्षणिक काळात श्रीरामाच्या देवळात सतत वावरून हृदयीचा राम त्यांनी जाणला. अपार कष्ट सहन करून त्यांनी ज्ञानसाधना केली. सन १९४५ मध्ये बी.ए. तर १९४९ मध्ये बी.टी. हे शिक्षण पूर्ण केले. महात्मा गांधीजींच्या साथी राहणी व उच्च विचारसरणी या ध्येयाने प्रभावित झालेल्या गोविंदाला सर्वजण 'बापूजी' म्हणू लागले आणि गोविंद हे सर्वांचेच 'बापूजी' झाले.

पदव्या संपादन केल्यानंतर इस्लामपूर येथे मित्रांच्या सहकार्याने शिक्षक असतानाच त्यांनी 'श्रीराम समाजसेवा मंडळ' स्थापन केले. त्यामार्फत त्यांनी ठिकठिकाणी पंधरा प्राथमिक शाळा आणि गरीब विद्यार्थ्यांसाठी वसतिगृह सुरू केली. भावी शिक्षणप्रसाराच्या कार्याचे हे बीजारोपण होते. २५ डिसेंबर १९४० रोजी बेळगावचे नानासाहेब पाटील यांची कन्या सुशीला यांच्याबरोबर त्यांचा विवाह झाला. त्यांना तीन मुलगे व एक मुलगी आहे.

विद्यालयीन विद्यार्थिदशेत आप्पासाहेब पवार यांनी बापूजींवर म्हैसूर राज्यातील संस्थानांतर्गत सोंडूर संस्थानच्या इतिहास संशोधनाची जबाबदारी सोपवली. बापूजींनी या संशोधनकार्यारंबरोबरच सोंडूरच्या राजपुत्रांचे राजगुरुपण आणि सल्लागार मंडळाचे सदस्य म्हणूनही जबाबदारी पार पाडली. भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीच्या काळात महात्मा गांधीजींच्या चले जाव चळवळीत ते सहभागी झाले; तसेच सातारा जिल्ह्यातील भूमिगत चळवळीतही त्यांनी काम केले. सातारा जिल्हा विद्यार्थी काँग्रेसचे अध्यक्ष म्हणून त्यांनी

तरुणांचे संघटन केले. तसेच त्यांनी सातारा जिल्ह्यातील क्रांतीलढ्यावर इतिहासलेखन केले.

बापूजींनी कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या रयत शिक्षण संस्थेत अध्यापक आणि मुख्याध्यापक म्हणून काम केले. या संस्थेचे ते आजीव सेवक होते. कर्मवीर भाऊराव पाटील गौरव समितीचे अध्यक्ष म्हणून त्यांनी व त्यांच्या सहकाऱ्यांनी गौरव निधी जमा केला. १९४८ मध्ये संत गाडगेबाबा यांच्या हस्ते हा निधी कर्मवीरांना अर्पण करण्यात आला. स्वतंत्रपणे काम करता यावे. म्हणून बापूजींनी ३१ डिसेंबर १९५४ रोजी 'श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थे'ची नोंदणी केली. या संस्थेने ६ जून १९५५ रोजी कोल्हापूर, तासगांव, चाफळ, उंडाळे व तारळे या ठिकाणी माध्यमिक शाळा सुरू केल्या. कराड येथे अध्यापिका विद्यालय व वसतिगृहे सुरू केली. त्यांनी 'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार' हे संस्थेचे ब्रीद निश्चित केले. महाराष्ट्रातील १८ आणि कर्नाटकातील ४ अशा एकूण १९ जिल्ह्यांतील खेड्यापाड्यांत, आदिवासी दुर्गम भागांत, उपेक्षित आणि विस्थापित समाजघटकापर्यंत ज्ञानप्रसार केला.

बापूजींच्या कार्याचा गौरव म्हणून त्यांना अनेक मानसन्मान मिळाले. श्री. छ. राजमाता सुमित्राराजे भोसले यांच्या अध्यक्षतेखाली यशवंतरावजी चव्हाण यांच्या शुभहस्ते २७ एप्रिल १९८२ रोजी त्यांना मानपत्र प्रदान करून गौरव करण्यात आला.

बापूजी यांचे निधन ८ ऑगस्ट १९८७ रोजी झाले. बापूजींनी आपले आयुष्य ज्ञान सुर्याप्रमाणे, दुसऱ्यासाठी, समाजासाठी समर्पित केले.

“ज्योत से ज्योत जलाते चलो”

याप्रमाणे बापूजींच्या शैक्षणिक कार्याचा तेजोमयी वारसा कार्याध्यक्ष प्राचार्य अभयकुमार साळुंखे व

सचिव प्राचार्या सौ.शुभांगी गावडे समर्थपणे चालवित आहेत.

‘ज्ञानाचा प्रकाशिला जेव्हा तुम्ही
दिपकार सह्याद्रीही हासला
जळता शतकांचा अंधःकार’

असा मानाचा मुजरा करण्यास सर्वांचे मस्तक
नक्कीच नम्र होईल. बापूजींच्या पवित्र चरणी लीन-
दीन होवून कोटी-कोटी प्रणाम.....

स्वप्न खाकी वर्दीचे

‘सदरक्षणाय खलनिग्रहनाय’

कुठून कुणास ठाऊक नाद लागला भरतीचा
माणसातला माणूस बनणाऱ्या ह्या खाकी वर्दीचा
यशाच्या वाटेवर चालताना अपयशाचे खड्डे छळतात....

पळून पळून फाटलेत पाय,
तरी कोणालाच नाही त्याची जाण.....
महाभरतीच्या आश्वासनाचे हवेत फिरतायत बाण.....

उशीर झालाय कर्तमाला ही खंत मनात आहे
आईवडिलांच्या कष्टाची जाणीव मनाला भासली आहे....

लोक म्हणतात बस झालं,
नशिबात नाहीस तर, कशाला घेतेस ताण....
पण मन म्हणते घाबरू नकोस,
पुन्हा एकदा करू जिवाचं रान.....

कु.करिश्मा रियासत मोमिन
तृतीय वर्ष कला

आठवणीतला पाऊस

अचानक आकाश ढगाळ होते
वारा ही सुसाट वाहतो,
होता पावसाची सुरवात
तन भिजून जाते सारे

सरी मागून सरी येतात
मनाला ही बिलगून जातात
सान्या विश्वाला घेतो हा सामावून
तहानल्याची भागवून जातो तहान

झाडे, वेली, फुले, पाने
आनंदी होऊन गातात गाणी
शेतकऱ्याला देतो हा आधार
होऊन सान्या जगावर उधार

सुखाचे क्षण हे रुजू होतात
जेव्हा पाऊस सुरू होतो
आठवणीतला पाऊस
आठवणीत राहतो
नव्याने पुन्हा भेटायला येतो

कु.प्रियांका प्रशांत माने
द्वितीय वर्ष कला

ज्ञान भाषा मराठी भाषा

कु.प्रिती शंकर किर्दत
तृतीय वर्ष वाणिज्य

ज्ञानभाषा म्हणजे ज्ञानार्जनाची ज्ञानसंवर्धनाची व ज्ञान देण्याची भाषा. ज्या भाषेत ज्ञानार्जनाची, ज्ञानसंवर्धनाची व ज्ञान आणि माहिती सूचनांची देवाण घेवाण होत नाही अशा भाषेची झीज मोठ्या वेगाने होते. आणि भाषेचे भविष्य फारतर बोली भाषा म्हणून राहण्याचा धोका असतो. "हे ही लक्षात ठेवले पाहिजे की, ललित साहित्यामुळेच भाषा समृद्ध होते असे मानून चालणार नाही. जगभर ललित साहित्याला लोकाश्रय मोठा असतो, हे खरे आहे. तथापि, भाषा जेव्हा ज्ञानभाषा होते, तेव्हाच ती खऱ्या अर्थाने समृद्ध होते. इंग्रजी तशी होती व आहे. भारतातील हिंदीसह कोणतीही भाषा ज्ञानाची झालेली नाही. तशी होण्यासाठी अनेकविध शास्त्रांवर मान्यता मिळवणारी ग्रंथनिर्मिती व्हायला लागते."

मानवी विकासाच्या इतिहासात भाषेचे स्थान अतिशय महत्त्वाचे आहे.

लाभले आम्हांस भाग्य बोलतो मराठी
जाहलो खरेच धन्य ऐकतो मराठी
धर्म, पंथ, जात एक जाणतो मराठी
एवढ्या जगात माय मानतो मराठी

२७ फेब्रुवारी रोजी जागतिक मराठी भाषा दिवस

सर्वत्र साजरा केला जातो. मराठी भाषेतील ज्येष्ठ साहित्यकार आणि ज्ञानपीठ पुरस्कार विजेते विष्णु वामन शिरवाडकर उर्फ कुसुमाग्रज यांच्या जन्मदिवस निमित्ताने 'मराठी भाषा दिन' साजरा केला जातो.

जीवनलहरी, किनारा, मराठी माती, वादळ्वेल इ. प्रकारचे त्यांचे प्रकाशित काव्यसंग्रह आहेत. तसेच दुसरा पेशवा, वीज म्हणाली धरतीला, नटसम्राट, राजमुकुट इ. त्यांची गाजलेली नाटके आहेत. वैष्णव, जान्हवी, कल्पनेच्या तीरावर या कादंबऱ्या अशा अनेक साहित्यांनी कुसुमाग्रज यांनी मराठी भाषेचे महत्त्व लोकांसमोर मांडले आहे.

मराठी दिन हा दिवस मराठी भाषा दिन, मराठी राजभाषा दिन, गौरव दिन अशा अनेक नावाने साजरा केला जातो. कुसुमाग्रज यांचे मराठी साहित्यातील योगदान अवर्णनीय आहे. त्यांनी त्यांच्या साहित्याची सुरुवात कवितेपासून केली. पुढे कथा, कादंबऱ्या, ललित वाङ्मयातील नावाजलेली साहित्य रचना यांच्या लिखाणातून अवतरत गेली. भविष्यातील पिढीने हा मराठीचा वारसा पुढे चालवावा म्हणून मराठी

राजभाषा दिन साजरा करण्याची प्रथा सुरू झाली. २७ फेब्रुवारी या दिवशी केवळ महाराष्ट्रात, भारतातच नव्हे तर संपूर्ण जगभरात हा दिवस साजरा केला जातो. हा दिवस साजरा करताना मराठी गायन, वादन, वक्तृत्व स्पर्धा, मराठी निबंध स्पर्धा, शास्त्रीय संगीत यांचे आयोजन केले जाते. नाटकांचे आयोजन करून मराठी भाषेला एक दिशा दिली जाते.

आपल्या मराठी संस्कृतीचा वारसा खूप मोठा आहे. आपल्या या मराठी मातीत मराठी चित्रपट, नाटक, काव्य, कविता इत्यादींचा फार मोठा वाटा आहे. अशाच अनेक गोष्टींमुळे आजपर्यंत आपण हा मराठी वारसा जतन करीत आलेलो आहोत. आपल्या या मराठी मातीत अनेक संत होऊन गेले. संत रामदास, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकाराम अशा अनेक संतांनी मराठी भाषेतून स्तोत्र, श्लोक लिहिले आणि लोकांना चांगला संदेश दिला. अशा संतांनी सुद्धा मराठी भाषेचा ठसा लोकांवर उमटवला. छत्रपती शिवाजी महाजारांनी नेहमीच मराठी संस्कृतीचे आणि मराठी भाषेचे रक्षण केले. एवढेच नव्हे तर अनेक प्रसिद्ध कलाकार या मराठी मातीतच घडले. गानसम्राज्ञी लता मंगेशकर, सचिन तेंडुलकर, नाना पाटेकर, माधुरी दिक्षित तसेच पहिल्या महिला राष्ट्रपती प्रतिभाताई पाटील, समाजसेवक अण्णा हजारे, समाजसुधारक बाबा आमटे तसेच उत्तम मराठी लेखक, नाटककार पु.ल. देशपांडे यांसारखी अनेक रत्ने मराठी मातीतच घडली.

पण या मराठी भाषेला लोक विसरत चालले आहेत. मायबोलीचा त्याग करून लोक इंग्रजी भाषेचा अवलंब करत आहेत. इंग्रजी ही काळाची गरज आहे नक्कीच. याबद्दल दुमत नाही, पण त्यासाठी मराठी भाषेला विसरणे हे योग्य नाही. मराठी बोलणारा माणूस नोकरी, व्यवसाय, उच्च शिक्षण या निमित्ताने जगाच्या

कानाकोपऱ्यात गेलेला आहे. तिथे जाऊन हिंदी-इंग्रजी सारख्या इतर भाषा अवगत करून मराठी भाषेला विसरत आहे.

ज्या मायबोलीत आपण जन्मलो आणि ज्या मायबोलीने आपल्याला घडविले त्या मायबोलीचा आपण आदर केला पाहिजे. मराठी भाषेचे संवर्धन केले पाहिजे.

आजच्या नवीन पिढीला महाराष्ट्राचा इतिहास, मराठीचा इतिहास, आपले साहित्य वाचायला प्रवृत्त केले पाहिजे. आपण सर्वांनी मराठी भाषेचा जास्तीत जास्त वापर केला पाहिजे. ही सुरुवात आपल्या घरापासून करायला हवी. अशा गोष्टींमुळेच मराठी दिन साजरा केल्याचे खरे सार्थक होईल. शेवटी एवढेच म्हणेन

माझ्या मराठी मातीचा
लावा ललाटास टिळा
हिच्या संगाने जागल्या
दऱ्या खोऱ्यातील शिळा ॥

हिच्या कुशीत जन्मले
काळे कणखर हात
ज्यांच्या दुर्दम्य धिराने
केली मृत्यूवरी मात ॥

हिच्या गगनात घुमे
आद्य स्वातंत्र्याची ग्वाही
हिच्या पुत्रांच्या बाहूत
आहे समतेची ग्वाही ॥

माझ्या मराठी मातीचा
लावा ललाटास टिळा
हिच्या संगाने जागल्या
दऱ्या खोऱ्यातील शिळा ॥

-कवि कुसुमाग्रज

कुसुमाग्रज व्यक्ती आणि कार्य

कु.अंकिता शेडगे
तृतीय वर्ष कला

वि. वा. शिरवाडकर

ज्ञानपीठ पुरस्कार विजेते मराठी लेखक

विष्णू वामन शिरवाडकर तथा तात्यासाहेब शिरवाडकर (जन्म : नाशिक, २७ फेब्रुवारी १९१२, मृत्यू : १० मार्च १९९९) हे मराठी भाषेतील अग्रगण्य कवी, लेखक, नाटककार, कथाकार व समिक्षक होते. त्यांनी 'कुसुमाग्रज' या टोपणनावाने कवितालेखन केले. ते आत्मनिष्ठ समाजनिष्ठ जाणिव असणारे मराठीतील महत्त्वाचे लेखक मानले जातात. शिरवाडकरांचे वर्णन सरस्वतीच्या मंदिरातील दैदिप्यमान रत्न असे करतात. वि.स.खांडेकर यांच्यानंतर मराठी साहित्यात ज्ञानपीठ पुरस्कार मिळविणारे ते दुसरे साहित्यिक होत. चार दशकांपेक्षा अधिक काळ प्रभाव गाजविणारे श्रेष्ठ प्रतिभावंत कवी, नाटककार, कथाकार, कादंबरीकार, लघुनिबंधकार व आस्वादक समिक्षक. प्रामाणिक सामाजिक आस्था, क्रांतिकारक वृत्ती आणि शब्दकलेवरचे प्रभुत्व ही त्यांच्या काव्याची वैशिष्ट्ये आहेत. त्यांच्यातल्या शोधक आणि चिकित्सक स्वभावाने त्यांना प्रत्यक्ष ईश्वरासंबंधी प्रश्न उपस्थित करायला आणि माणसाच्या समग्रतेचे आकलन करायला प्रवृत्त केले.

त्यांचे समृद्ध आणि प्रगल्भ व्यक्तिमत्व वैविध्यपूर्ण आणि प्रसन्न रूपात त्यांच्या साहित्यात प्रतिबिंबित झाले आहे. मराठी कुसुमाग्रजांच्या कविता तरुणांना प्रेरणा देणाऱ्या आहेत.

कुसुमाग्रजांची 'कणा' ही कविता युवकांना स्फूर्ती देणारी आहे.

जीवन :

कुसुमाग्रजांचा जन्म पुणे येथे झाला. त्यांचे मूळ नाव गजानन रंगनाथ शिरवाडकर असे होते. त्यांचे काका वामन शिरवाडकर यांनी त्यांना दत्तक घेतल्याने त्यांचे नाव विष्णू वामन शिरवाडकर असे बदलले गेले. कुसुमाग्रजांचे वडील वकील होते. वकीलीच्या व्यवसायासाठी ते पिंपळगाव बसवंत या तालुक्याच्या गावी आले. कुसुमाग्रजांचे बालपण येथेच गेले. कुसुमाग्रजांना सहा भाऊ आणि कुसुम नावाची एक लहान बहिण होती. एकुलती एक बहिण सर्वांची लाडकी म्हणून कुसुमचे अग्रज म्हणून 'कुसुमाग्रज' असे टोपणनाव त्यांनी धारण केले. तेव्हापासून शिरवाडकर कवी 'कुसुमाग्रज' या टोपणनावाने ओळखले जाऊ लागले. नाशिक येथे त्यांनी आपले शिक्षण पूर्ण केले. बी.ए.ची पदवी

मिळाल्यानंतर काही काळ त्यांनी चित्रपट व्यवसायात पटकथा लिहिणे, चित्रपटात छोट्या भूमिका करणे अशी कामे केली. यानंतर सोबत, स्वराज्य, प्रभात, नवयुग, धनुर्धारी अशा विविध नियतकालिकांचे, वृत्तपत्रांचे संपादक म्हणून त्यांनी काम केले. १९३० मध्ये झालेल्या डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या काळाराम मंदिराच्या सत्याग्रहात कुसुमाग्रज यांचाही सहभाग होता. त्यांच्या क्रांतिकारी कवितांची सुरुवात याच लढ्यापासून झाली आहे. १९३३ साली त्यांनी 'ध्रुव' मंडळाची स्थापना केली. अनेक सामाजिक चळवळीत, सत्याग्रहांमध्ये सहभाग घेतला. पुढील काळातही त्यांनी नाशिक जिल्ह्यातील आदिवासी विद्यार्थ्यांना शिक्षणासाठी मदत केली.

पत्रकारितेच्या निमित्ताने मुंबईत आल्यावर शिरवाडकरांना मुंबई मराठी साहित्य संघाचे डॉ.अ.ना.भालेकर भेटले. मराठी रंगभूमीचा सुवर्णकाळ संपून ती मृतप्राय होऊ नये म्हणून झटणारे भालेराव यांनी कवि शिरवाडकरांना नाटके लिहिण्यास प्रवृत्त केले. केवळ कवि असलेले वि.वा. शिरवाडकर बघता बघता एक यशस्वी नाटककार झाले. १० मार्च १९९९ रोजी शिरवाडकरांचे निधन झाले.

वि.वा. शिरवाडकर यांच्या स्मरणार्थ नाशिक येथे 'कुसुमाग्रज प्रतिष्ठान' नावाची संस्था उभारण्यात आली.

लेखनशैली :

सामाजिक अन्याय व विषमता या विषयांवर कुसुमाग्रजांनी त्यांच्या लिखाणातून कठोर टीका केली. "साहित्यिकाने सामाजिक बांधिलकी मानली पाहिजे." या मताचा त्यांनी पुरस्कार केला. कविता, नाटक, कादंबरी, कथा, लघुनिबंध इत्यादि साहित्यप्रकार त्यांनी हाताळले.

साहित्यविचार :

प्रा.देवानंद सोनटक्के यांच्या मतानुसार कुसुमाग्रजांचा साहित्यविचार पूर्णतः लौकिकवादी आहे. एका समाजमनस्क कलावंताच्या सामाजिक चिंतनाचा आलेख त्यात उमटला आहे. कलावादाचा अतिरेक आणि सामाजिकतेचा तिरस्कार अशा द्वंद्वीत अडकलेल्या मराठी साहित्यव्यवहारातील त्यांनी समन्वय साधला आहे. कलाक्षेत्रात त्या त्या वेळी निर्माण झालेल्या संभ्रमावस्थेचे पितामहाच्या भूमिकेतून केलेले ते मार्गदर्शन आहे.

कुसुमाग्रजांच्या साहित्यविचारांचे महत्त्वाचे वैशिष्ट्य असे होते तो एकाचवेळी लेखकसापेक्ष आणि समाजसापेक्ष आहे. लेखकाच्या अनुभवाला, त्याच्याच स्वातंत्र्याला आणि त्याचा व्यक्तिमत्वाला कुसुमाग्रज महत्त्व देतात. प्रा.देवानंद सोनटक्के यांच्या मतानुसार कलाकृतीत नाविन्य अनुभवामुळेच येते, असे कुसुमाग्रज म्हणतात. म्हणजे कुसुमाग्रजांची नाविन्याची संकल्पना आकृतीवादी नसून आशयवादी आहे. नाविन्य व अनुभव समृद्धीसाठी लेखकाने सामीलकी आणि सामाजिकतेचा स्वीकार करावा. समाजजीवनातील उपेक्षितांचे अनुभव साहित्यात यावे त्यासाठी समाज जीवनातील व साहित्य व्यवहारातील पुरोहितशाही, जातीयता नष्ट होणे गरजेचे आहे, असे कुसुमाग्रज म्हणतात.

वि.वा. शिरवाडकर यांनी कवितेबरोबरच इतर काही साहित्यप्रकारातही लेखन केले आहे. 'वैष्णव' ही कादंबरी, 'विशाखा' काव्यसंग्रहानंतर प्रकाशित झाली. 'दूरचे दिवे' हे नाटक, 'समिधा', 'किनारा', 'मराठी माती', 'स्वगत', 'हिमरेषा', 'वादळवेल', 'छंदोमयी', 'मारवा', 'रसयात्रा' आणि 'प्रवासी पक्षी' हे त्यांचे काव्यसंग्रह प्रसिध्द आहेत. 'दुसरा पेशवा', 'वैजयंती', 'राजमुकुट', 'कोंतेय', 'आमचं नाव

बाबुराव', 'ययाती आणि देवयानी', 'वीज म्हणाली धरतीला' इत्यादि नाटकं त्यांनी लिहिली आहेत. 'नटसम्राट' या महान नाट्यकृतीसाठी त्यांना साहित्य अकादमीचा पुरस्कार प्राप्त झाला. तर त्यांच्या एकूण साहित्यातील कामगिरीसाठी १९८८ साली देशातील मानाचा समजल्या जाणाऱ्या 'ज्ञानपीठ' पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले.

“काढ सखे गळ्यातील तुझे चांदण्याचे हात,
क्षितिजाच्या पलिकडे उभे दिवसाचू दूत.”

“कधी लवचिक पाते खडगाचे लवलवते
कधी वज्रधरेवर गगनातुनी कडकडते

कधी गभरिशमी पोत मधे जरतार
प्रमदेचे मादक वस्त्र जणू सळसळते.”

“प्रीतीस नको तखत - नको ताजमहाल,
प्रीतीस हवी प्रीती - वृथा खंत कशाला ?”

पृथ्वी आपल्या प्रेमगीतात सूर्याला सांगते -
'परि भव्य ते तेज पाहुन पुजून
घेऊ गळ्याशी कसे काजवे
नको क्षुद्र शृंगार तो दुर्बळांचा
तुझी दूरता त्याहुनी साहवे ।”

अशाप्रकारे प्रेमाची उत्तुंग महत्ता कुसुमाग्रज
कवितेतून गातात.

शाळा किती छान, गातो मी गुणगान

खरं सांगू शाळा गाऊ किती गुणगान,
तूच आहेस माझ्या जीवनाची शान.
तुझ्याच कुशीत शिकलो,
तुझ्याच कुशीत खेळलो,
तुझ्याच कुशीत रडलो,
तुझ्याच कुशीत पडलो.

खरं सांगू शाळा गाऊ किती गुणगान,
तूच आहेस माझ्या जीवनाची शान.

सरांची आम्ही खाल्ली
दररोज छडी,
मोडू दिली नाही कधी
कपड्यांची घडी.
पाऊस तुझ्यावर
धडाधडा पडी,
मधेच एखादी वीज
घाबरवून सोडी.

खरं सांगू शाळा गाऊ किती गुणगान,
तूच आहेस माझ्या जीवनाची शान.
तुझ्याच पावसात भिजलो,
तुझ्याच मातीत लोळलो,
तुझ्याच वर्गात खेळलो,
तुझ्याची कुशीत जेवलो,

खरं सांगू शाळा गाऊ किती गुणगान,
तूच आहेस माझ्या जीवनाची शान.
लहान असताना वाटायचं नको ही शाळा,
पण समोरून जाताना लावतेय ही लळा,
घरच्यांनी मला टाकला तुझ्या कुशीत,
बरं झालं शाळा घेतला मला मिठीत.

खरं सांगू शाळा गाऊ किती गुणगान,
तूच आहेस माझ्या जीवनाची शान.

महेश माने

आत्मविश्वास

कु. अक्षदा अशोक मोरे
तृतीय वर्ष वाणिज्य

राघवला सकाळपासूनच आज जरासं वेगळच वाटत होतं. कशातच मन रमत नव्हतं. अंगात ताप भरला होता. अशक्तपणा जाणवत होता. पण राघवनं त्याची कल्पना कोणालाच दिली नाही. अंग फणफणत होतं, डोकं जाम दुखत होतं, काहीच सुचत नव्हतं. श्वास घ्यायला त्रास होत होता. नाना शंकांनी मन गोंधळून गेलेलं. काय करावं ते कळत नव्हतं. दुपार कधीच टळून गेलेली. तीन वाजण्याचा वकूत झाला होता, सहनशक्तीच्या पलिकडे जायची वेळ आली तरी राघवचं मन दवाखान्यात जायला तयार होत नव्हतं. शेवटी मनाचा हिऱ्या करून तो दवाखान्यात गेला.

दवाखान्यासमोर भली मोठी रांग लागली होती. राघव त्या रांगेत उभा राहिला. त्याला धड निट उभा राहता येत नव्हतं तरीही तो आपला कसा बसा धिर धरून होता. राघवच्या पुढे वीस पेशंट उभे होते. प्रत्येक माणूस कोरोनाच्या सावटाखाली चिंतागत चेहरा घेऊन हळूहळू पुढे सरकत होता. राघवचा नंबर आला तसा स्वतःला सावरत तो आत गेला. डॉक्टरांनी त्याला तपासला, त्याचा ताप वाजवीपेक्षा अधिक भरला, ऑक्सिजन लेवल कमी झाली होती. डॉक्टर राघवला काही बोलले नाहीत. त्याला थोडा वेळ बाहेर बसायला सांगितले. अर्धा तास झाला असेल

डॉक्टर बाहेर आले. राघवकडे पाहून म्हणाले, 'राघव तुम्ही कोरोना पॉझिटिव्ह आहात. तुम्हाला क्वॉरंटाईन व्हावे लागेल'.

डॉक्टरांच्या शब्दांनी राघवच्या पायाखालची वाळू सरकू लागल्यासारखे झाले. राघव पूर्णतः घाबरून गेला होता. काय करावे आणि काय नाही ते त्याला कळतच नव्हते. त्याच्या डोळ्यासमोर दिवसाचे चांदणे चमकू लागले. राघवच्या डोळ्यापुढे त्याची लाडकी लेक आली. ती तर केवळ दोनच महिन्याची होती. पण राघवला तिचा फारच लळा लागलेला होता. म्हातारे आईवडील राघवच्या डोळ्यापुढे येतात, त्यांचे काय होणार ? त्यांना कोण संभाळणार ? त्यांची औषधे कोण आणणार ? राघवसोबत सप्तपदी चालून आलेली पत्नी आठवली. त्याचे सर्वांग थरथरत होते. डोळ्यातून पाण्याच्या धारा वाहू लागल्या होत्या. घराचा सगळा भार राघवच वाहात होता. आधारच कोलमडून

पडल्यावर कसे होणार ? या विचारांनी त्याचे डोके गरगरून गेले.

काळोख आता हातपाय पसरू लागला होता. रातकिड्यांची किरकिर सुरू झाली होती. राघव तिथेच दवाखान्यासमोर बसून राहिले. आपली टेस्ट पॉझिटिव्ह आलीय घरातील कोणाला बाधा पोहोचू नये, म्हणून राघवने स्वतःला कॉरंटाईन करून घेण्याचे ठरविले. त्यासाठी त्याने अवघडलेल्या मनानेच घरी फोन करून पॉझिटिव्ह असल्याची बातमी पत्नीला कळवली. ती रडू लागली. राघवने उसने अवसान आणून तिला समजावले. काळजी करू नकोस मी लवच बरा होऊन घरी येईन, आई, बाबा, आपली तान्हुली आणि स्वतःची काळजी घे ! असे म्हणून त्याने फोन ठेवला. त्याने बायकोची समजूत काढली. पण मनाची समजूत कशी काढणार. तो मनातून खचला होता. आपलं सर्व काही संपल्याची भावना त्याच्या मनात खोलवर रुतत गेली होती.

कोरोनाच्या या महामारीत अनेक कुटुंबे उद्धवस्त होत असल्याचे तो डोळ्यांनी पाहात होता. राघवच्या डोळ्यासमोरून त्याचे कुटुंब काही केल्या जात नव्हते. तो विचार करत होता. एवढ्यात एक रुग्णवाहिका आली. राघवला त्यात घेऊन सरकारी कोविड सेंटरला घेऊन गेली. तिथे कोरोनाचे असंख्य रुग्ण, बेडची कमतरता, ऑक्सिजन बेड नाही. सर्वत्र सन्नाटा पसरलेला. सगळेच चेहरे चिंतेच्या सावटाखाली मलूल झालेले त्याला दिसत होते. कोणीच कोणाशी फारसे बोलत नव्हते. धास्तावलेली मने, घाबरलेले चेहरे, भितीचे वातावरण सर्वत्र होते. त्यात कोणालाच परत जाऊ की नाही, याची खात्री पोखरत होती. हे सर्व पाहिल्यावर राघव जास्तच खचला, त्याला श्वास घ्यायला अडचण येतेय असा भास होऊ लागला.

राघव बेडवर विचार करत पडून होता. त्याच्या डोळ्यासमोरून काही केल्या कुटुंब जात नव्हते. त्याचा आत्मविश्वास डळमळीत होऊ लागला होता. बाजूला असलेल्या पेशंटकडे पाहण्याचे धाडस होत नव्हते. मनाची उलघाल सुरू होती, तो उठून बसला भिरभिरत्या नजरेने त्याने कोविड सेंटरचे छत न्याहाळले. एवढ्यात शेजारच्या बेडवर असलेल्या आजी त्याला म्हणाल्या, "बाळा का उदास होतो आहेस ! चिंता करू नकोस, तुला घरी लवकर जायाचं आसल तर चिंता करणं सोडून दे, स्वतः वर आणि देवावर विश्वास ठेव, तू बरा होशील." आजीच्या या वाक्याने राघव सावध झाला. आपण नकारात्मकता सोडून द्यायला पाहिजे तरच आपण यातून बरे होऊन घरी जाऊ, आजी म्हणतात त्याप्रमाणे आपण चिंता करणं सोडून मी बरा होईन असा आत्मविश्वास बाळगायला हवा, असा विचार त्याला पटला.

राघवला आजीचे विचार पटले होते. आजी बोलल्यापासून राघवने चांगलेच मनावर घेतले होते. आपण आता बरं व्हायचं ! आपल्याला काहीही झालेलं नाही. आपण चांगलेच आहोत. राघव पूर्णतः सकारात्मक दृष्टीकोण बाळगून कोरोनाचा सामना करायला लागला. हळूहळू त्याच्यात सुधारणा होऊ लागली. त्याला उत्साही वाटून घरी जाण्याची आस लागली. भराभर दिवस जातील तसतशी त्याच्या तबबेतीत चांगलाच फरक जाणवू लागला. राघवचा आत्मविश्वासा खूपच वाढला. उद्याचा उगवणारा प्रत्येक दिवस हा निराळा घेऊन उगवत होता. दोन दिवसापूर्वीच राघवला समजावणाऱ्या आर्जीना डिस्चार्ज देण्यात आला होता. राघवलाही पंधरा दिवस होत आले होते. कधी एकदाचा या कोविड सेंटर मधून बाहेर पडतोय. असे झालेले.

एकदाचा तो दिवस उगवला. पंधरा दिवसानंतर राघव पूर्ण बरा होऊन कोविड सेंटर मधून बाहेर आला. त्यावेळी त्याच्या आनंदाला पारावार उरला नाही. उत्साहात, आनंदात राघव घरी आला. कोरोनाशी लढून राघव घरी आला म्हणून पत्नीने त्याचे औक्षण करून स्वागत केले.

राघवने काही दिवस घरीच विश्रांती घेतली. त्यावेळी भेटायला येणाऱ्या प्रत्येकाजवळ सेंटरमध्ये एका आर्जीनी कसा धीर दिला याचे चित्रण अभिमानाने

सांगत होता. आजीमुळेच आपल्या जगण्यात आत्मविश्वास निर्माण झाला असल्याचे राघव स्पष्ट करतो. आजीने राघवचा आत्मविश्वास त्याला पुन्हा मिळवून दिला.

सांगायचे तर संकट कोणतेही असो, माणसाचा स्वतःवर जर विश्वास असेल तर संकटांना पळवून लावण्याचे सामर्थ्य माणसात येते. ही शिकवण आजीने राघवला दहा बारा दिवसांत दिली. ती लाखमोलाची होती.

बहादुरीय २०२०-२०२१

वैज्ञानिक लेख

ज्या गावच्या बोरी त्याच गावच्या बाभळी

कु.जान्हवी शिंदे
तृतीय वर्ष कला

परिणामी बाभळीची संख्या झपाट्याने की होत चालली आहे. शिवाय आजकालच्या नाटकी जगात तर माणसाला बाभूळ नकोशी झाली आहेत. कारण तिला काटे असतात, मग काय शिक्षित मुखांनी तिच्या ऐवजी परदेशी झाड लावली गावात, शहरात. अगदी शेतीच्या बांधावर परिणामी आपली स्थानिक जैवविविधता झपाट्याने नष्ट होत आहे.

काहीजण तर म्हणतात, शेती पडून राहतील बांधावर झाड असतील की, मग काय हो. आता निंब पेंड घालावी लागतेय. शेतीला जिवंत ठेवण्यासाठी, खरतर बांधावरील आपली स्थानिक झाड म्हणजे जैवविविधतेचे भांडार आहे.

सावलीमुळे पिके वाढत नाहीत हे गैरसमज आहेत, कारण देशी स्थानिक झाडांच्या सावलीमुळे सुद्धा पिके वाढतात. मात्र परदेशी झाड अर्थात

ज्या गावच्या बोरी त्या गावच्या बाभळी ही एक म्हण आहे.

बाभळीचे उपयोग -

अगदी छत्रपती संभाजी राजेनी आपल्या ग्रंथात अनेकदा बाभळीच्या झाडांचे उंबरे प्रत्येक घराला वापरले जातात, म्हणून बाभळीला सुद्धा अतिशय मजबूत समजले जाते. अलीकडे या झाडाचा वापर मानव जास्त प्रमाणात माणसे जाळण्यासाठी करीत आहेत.

गुलमोहर, निलगिरी काट्यानेच काटा काढावा अशी म्हण सुद्धा प्रचलित आहे. ही साधी बोरं आणि साधी बाभळीची झाडं वाचविणे गरजेचे आहे.

बोरी, बाभळीची फौज -

हो, हो, फौजफाटा अहो फक्त मानवाला अक्कल आहे असं आपल्याला वाटतयं. पण निर्सर्गात अनेक झाड आपली फौज पाळतात.

अनेक कीटकांना बदल्यात अनेक गोष्टी झाडांना मोफत सुद्धा घ्याव्या लागतात. बरं का, आपण बारकाईने ही झाड पाहिली तर दिसेल की, अनेक मुंग्या-मुंगळे अशा झाडांवर गस्त घालत फिरत असतात. ही गस्त घालताना झाडावर एखाद्या प्राण्याने जर झाडाला घासायला सुरुवात केली, तर ही फौज घासणाऱ्या प्राण्यांच्या अंगावर तुटून पडते. तो प्राणी कितीही मोठा असला तरी त्याला पळ काढण्याशिवाय पर्याय नसतो. कारण अनेक सैनिक चावे घेत असतात. मग काय फौज २४ तास सावधान असते.

झाडाच्या प्रत्येक फांदीवर हे विशेष फौज असते. अहो जर अशी वाढली तरी, झाड काळजी करीत नाहीत, कारण या फौजेला खायला सुद्धा सरडा तयार असतोच. इथं सुद्धा प्रत्येक सरड्याची एक बाभूळ असते, अगदी त्याला मालकी हक्कचं म्हणा की,

भविष्यात आपली पिढी टिकावी वाटत असेल तर स्थानिक पातळीवर जैवविविधता वाचली पाहिजे, म्हणजेच दख्खनच्या पठारावर बोरी, बाभळी वाचल्या पाहिजेत, त्या जोमाने वाढतात शिवाय जैवविविधता वाढवितात. हा काय गुन्हा आहे काय त्यांचा की, अज्ञान आहे आपलं, समजावून घ्या.

सर्व दातावरील उपाययोजना म्हणून आपल्यापेक्षा शेळ्या, मेंढ्या, हरणे बाभळीच्या शेंगा खातात. कारण त्यांना माहिती आहे की, बाभळीच्या शेंगा व फांद्या खाल्ल्यामुळे आपले दात आयुष्यभर कधीही किडत नाहीत. हीच गोष्ट शिक्षित मानवाला मात्र अजिबात माहिती नाही हे नवल.

मात्र अनेक दंतमंजन करणाऱ्या कंपन्या मात्र मोठ्या प्रमाणात या बाभळीच्या शेंगा गोरगरिब जनतेकडून गोळा करून घेतात आणि बबुल पेस्ट तयार करतात. खरतरं आपण अशा बाभळीच्या शेंगा उन्हाळ्यात एकत्रित करून घेऊन सावलीत १० दिवस वाळवून, मग त्या सोलून त्यातील बिया पुन्हा निसर्गात टाकून घ्याव्या आणि सालीची कुटून पावडर करावी, ही जगातील उत्तम दंतमंजन आहे. १०० टक्के आपले दात कधीही कीडनार नाहीत शिवाय कीडले असतील तरी सुद्धा बरे होतील. कीड नियंत्रण होऊन दात मजबूत होतील हे नक्कीच.

अनेक जण तर ही शेंगांची पावडर कोमट पाण्यात टाकून पितात, शक्तिवर्धक आहे, त्यामुळे हाडे बळकट होतात. साधी बोरं मोठ्या प्रमाणात खाल्ली तर पोटातील आजार कायमचे बरे होतात. आजही भोगी म्हणजे मकर संक्रांतीच्या सणात बोरं घालून खेगाट केले जाते. लोक खूप आवडीने खातात. गावातील महिला तर बोरी, बाभळीचे कोटे आपल्या नाकात व कानात घालून टोचलेले नाक व कानातील बिळ बुजू नये म्हणून आजही वापरतात, नाहीतर विनाशाकडे वाटचाल सुरूच आहे आपली, फक्त कोरोनाचे विचार करायला संधी दिली आहे. एवढाच लेख लिहिण्याचा मूळ उद्देश आहे की, आपल्या परिसरातील साधी बाभूळ व साधी बोरीची झाडं वाचली पाहिजेत.

खेळाडूंच्या मनातील कोरोना

कु.ऐश्वर्या विजय कारंडे
तृतीय वर्ष कला

सर्व खेळाडू, प्रशिक्षक आणि खेळ ह्या तीन गोष्टींचा विचार केला, तर २०२०-२०२१ मध्ये प्रचंड नुकसान सहन करावे लागले आहे. काही खेळाडूंमधील स्वतः वरचा आत्मविश्वास निघून जात चाललेला आहे. कारण खेळाडूंना मैदानाचा सहवास मिळणं अवघड झालेलं आहे. खेळ म्हणलं की मातीचा निकटचा संबंध येतो.

आज खेळाडू म्हणून मी माझे विचार व्यक्त करत आहे. कोरोना काळात खूप नुकसान तसेच खेळ, खेळाडू, स्पर्धा हा त्रिकोण पूर्ण झाल्यानंतरच एक चांगला खेळाडू तयार होत असतो आणि हे चांगलेपण अंगी पडण्यास महाविद्यालयाचा सहवास व त्याही पेशा शिक्षकांचा सहवास मिळणे गरजेचे असते, त्याची खंत वाटते.

सन २०२० मध्ये टाळेबंदी लागू झाली, तेव्हा पासून एक-एक महिना खेळाडू मैदानाची वाट बघत होता. परंतु, गेले दीड वर्ष असचं एका चातकाप्रमाणे मैदानाची उत्सुकता बघावी लागते. तेव्हा एखाद्या स्पर्धेतून न जिंकता परत आल्यानंतर महाविद्यालय व जिमखाना बघून परत तिच उम्मेद मनामध्ये येवून नवीन स्पर्धा जिंकायची हे प्रोत्साहन आता ऑनलाईन

शिक्षणात नाही मिळत. तसेच जिंकल्यानंतर कॉलेजच्या शिक्षकांसोबत फोटो काढणे व त्यांची शाबासकीची थाप कोणत्याच ऑनलाईन शिक्षणात मिळत नाही.

कर्तृत्वाची आणि नेतृत्वाची समान भागिदारी माझ्या लाल बहादुर शास्त्री महाविद्यालयात श्री. प्राचार्य शेजवळकर सर व जिमखाना विभाग प्रा. विकास जाधव सर यांच्याकडून शिकायला मिळते.

कोरोनामुळे खेळाडू वर्षभर घरात असल्यामुळे त्यांच्या शारिरीक, मानसिक विकासाची प्रक्रिया मंदावली आहे. मैदानी खेळ मित्र-मैत्रिणीचा सहवास समाजाची ओळख, भावनिक विकास असताना खेळाडू केवळ तत्रस्नेही वातावरण असल्यामुळे एकलकोंडी होण्याचा धोका निर्माण झाला आहे.

कोरोनाच्या अगोदर शासनाने डिजीटल शिक्षणाचा पर्याय काढला होता, परंतु एवढ्या वाईट परिस्थितीत ते शिक्षण घ्यावे लागेल याचा विचार नव्हता. आजच्या अशा कठिण काळात खेळाडूंच्या वाढीवर दुष्परिणाम झाला आहे, त्यांना केवळ आई-वडीलांचा सहवास मिळत आहे. मनुष्य समाजशील प्राणी असून त्याच्या जडणघडणीवर समाज म्हणजेच

आई-वडिल, शिक्षक, मित्र-मैत्रिणी, खेळातले चढ-उतार, अभ्यासातील पास-नापास यांवर आयुष्यातील वळणे घ्यावयाची असतात, परंतु आज तेच हरवून बसले आहे.

आज इयत्ता १ ली तले विद्यार्थी २ री मध्ये गेले. आज इंटरनेटच्या साहाय्याने आपण जोडले गेलो. परंतु "आज गुगलवर माहिती मिळते, परंतु ज्ञान मिळत नाही".

अनाथांची आई

कु.ऋतुजा विजय तरडे
प्रथम वर्ष विज्ञान

महाराष्ट्राची आई म्हणजे,
सिंधूताई सपकाळ....
डगमगली नाही किंचितही,
कोसळून दुःखाचं आभाळ...

पोटचं पोर आम्हांस भारी पडतंय,
ती हजारोंचा करतेय सांभाळ....
करूणेच्या, ममतेच्या या देवीपुढे,
हरलाय क्रूर, निष्ठूर काळ.....

प्रसव तिची गोठ्यात झाली,
नव्हता कुणाचा आधार.....
स्वतःची नाळही स्वतःच कापली,
कधीच मानली नाही हार.....

घरच्यांनी दिले तिला नाव चिंधी,
या चिंधीचा होता एकच ध्यास.....
कुणाचीही मदत न घेता,
भुकेल्यांना भरवायचे सदा घास...

स्वतःलाच नव्हतं छत, परिवार
सतत भोगले दुःख अपार....
अनगिनत निराधारांचे अश्रू पुसले,
थाटून अनाथांचा संसार.....

माईला द्या हात मदतीचा
अरे पाषाणात देव शोधू नका.....
द्या घासातला घास भुकेल्यांना,
अन्नाची नासधूस करू नका.....

गरज वसुंधरेच्या रक्षणाची

अक्षय सिताराम जानकर
प्रथम वर्ष कला

जागतिक पर्यावरण न्हास ही एक वैश्विक, उग्र, गंभीर समस्या बनलेली आहे. या समस्येने आता रुद्र रूप धारण केले आहे. याची प्रचिती सारे जग या २-३ वर्षांत अनुभवत आहे. कधी दुष्काळ, तर कधी महापूर, ढगफुटी, हिमवर्षाव व चक्रिवादळ या रूपाने त्याचा उद्रेक होताना दिसत आहे. वायुप्रदुषण वाढले आहे. कार्बनडायऑक्साईड सारख्या हरित वायुंचे प्रमाण वाढत आहे. त्याचा उद्रेक आम्ल वर्षाव, धुके यांतून दिसतोच आहे, याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे आपली राजधानी दिल्ली खाऱ्या व गोड्या पाण्याची शुद्धतेची पातळी घसरली आहे. त्यात कारखान्यांतून रासायनिक सांडपाणी सोडले जात आहे. त्यामुळे हजारो जलचरांच्या जाती नष्ट होत आहेत. बेमाफ जंगलतोड सुरू आहे. त्यामुळे ऑक्सिजन तुटवडा भासत आहे. त्यामुळे या कोरोना काळात किती मोठी किंमत ऑक्सिजनसाठी मोजावी लागत आहे ते आपण पाहातच आहे.

मानवाने विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने अनेक नवीन शोध लावून मोठ्या प्रमाणात विकास साधला आहे. याची सुरुवात अगदी आदिमानवापासून झाली होती. १८व्या शतकाच्या मध्यात इंग्लंडमध्ये

औद्योगिक क्रांती झाली आणि सारे जगच औद्योगिक क्रांतीने झपाटून टाकले. अनेक औद्योगिक उद्योगांची निर्मिती होती गेली, त्यासाठी जंगलच्या-जंगलच नष्ट होवू लागली. या उद्योगांच्या धुराड्यांतून अनेक प्रदूषके हवेत सोडली जाऊ लागली, सांडपाण्यात रसायने सोडली जाऊ लागली. तशीच वायुप्रदुषण, जलप्रदूषण घडायल सुरुवात झाली. ती आजतागायत सुरुच आहे. औद्योगिक विकासातून मानवाने अनेक चैनीच्या सोयी-सुविधा मिळवून सुखाने जगू लागला पण वसुंधरेच्या न्हासाला सुरुवात झाली ती आजतागायत सुरुच आहे. अलीकडच्या काळात दुष्काळ, महापूर, हिमवृष्टी, विविध साथीचे आजार या नैसर्गिक आपत्ती येऊ लागल्या आणि मग सुरुवात झाली पर्यावरणाच्या न्हासाची कारणे शोधायला आज अनेक पर्यावरण प्रेमी, स्वयंसेवी संस्था, शास्त्रज्ञ, सरकार जागतिक पातळीवरील याच समस्येसाठी झटत आहेत. अशातलीच एक १६ वर्षांची मुलगी आपल्या समृद्ध, पर्यावरणपुरक भविष्यासाठी लढत आहे. 'संयुक्त राष्ट्रांच्या हवामानाबद्दल परिषदेत' भाषण देऊन तिने ही चळवळ सुरू केली आहे. ती खरंतर भारतातल्या तरुणापर्यंत पोहचायला हवी. ती मुलगी म्हणजे

इसाबेला फलाही होय. तिचा आदर्श डोळ्यासमोर ठेऊन अनेक तरुण आज पर्यावरणासाठी लढत आहेत.

आज शेतातून अधिक उत्पन्न मिळवून नफा मिळवण्याच्या हेतूने शेतकरी रासायनिक खतांचा वापर करत आहे. हरितक्रांती नंतर ही पद्धत वापरली जात आहे. शेतातील तण काढण्यासाठी स्वस्त मार्ग म्हणून तणनाशक, किटकनाशक यांची फवारणी केली जात आहे. त्यातून मृदाप्रदूषण घडून मृदेचा दर्जा ढासळू लागला आहे. भविष्यात परिपक्व, शुद्ध मृदेची टंचाई भासण्याची समस्या नाकारता येत नाही. यासाठी सेंद्रिय शेतीला प्रोत्साहन देणे गरजेचे आहे. त्यासाठी सिक्कीम सारख्या पूर्णपणे सेंद्रिय शेती करणारा राज्याचा पॅटर्न देशभर वापरायला हवा. आज अनेक लोक आपल्या भविष्यातील पिढीसाठी संपत्ती, पैसा, प्रॉपर्टी यांची तजवीज करत आहेत. पुढच्या दहा-बारा पिढ्या बसुन खातील एवढा पैसा व प्रॉपर्टी जमवून ठेवत आहेत, त्यासाठी अमाप पर्यावरण न्हास केला जात आहे. परंतु त्यांना माझा एक प्रश्न असेल की, पुढच्या पिढ्यांना संपत्ती मिळेल, परंतु शुद्ध हवा, शुद्ध पाणी आणि शुद्ध निसर्ग मिळेल का हा त्यांच्या पुढचा मोठा सवाल असेल !

पर्यावरण आणि वातावरणातील बदल विभाग, महाराष्ट्र शासन यांच्या वतीने 'माझी वसुंधरा' हा उपक्रम ०२ ऑक्टोबर २०२० पासून सुरू केले आहे. यातून अनेक पर्यावरण पुरक उपाय-योजना राबवल्या जात आहेत. रेन वॉटर हार्वेस्टिंग, जलाशय बायोगॅस बसवणे अशा पर्यावरणपूरक योजना आहेत. यातून शाश्वत पर्यावरण विकास जनसामान्यांपर्यंत पोहचवला जात आहे. 'माझी वसुंधरा' हा केवळ उपक्रम न राहता ती जनसामान्यांची चळवळ झाली पाहिजे तर आणि तरच वसुंधरेचे रक्षण होईल आणि चळवळ विलक्षण व ऐतिहासिक ठरून पर्यावरणपूरक क्रांती घडेल.

“तर चला मग एक निश्चय, एक संकल्प करूया, पर्यावरणाचा न्हास थांबवूया, वसुंधरेचे रक्षण करूया.”

ऐतिहासिक किल्ल्यांचा वारसा व संवर्धन - रायगड किल्ला

कु.करिश्मा रियासस मोमिन
तृतीय वर्ष कला

रायगड किल्ला अत्यंत महत्त्वाचा किल्ला आहे. या किल्ल्याला महत्त्वाचे स्थान दिले गेले आहे. साम्राजाच्या इतिहासामध्ये त्याची एक खास ओळख म्हणून मान्यता आहे. रायगड किल्ला हा भारताचा महाराष्ट्र राज्यातील एक डोंगरी किल्ला आहे. इथे अलिकडे पर्यटकांच्या संख्येत वाढ झाली आहे.

रायगड किल्ल्याची उंची ८२० मीटर/२७०० फूट एवढी आहे. या रायगडाची स्थापना १००३० या वर्षी करण्यात आली आहे. रायगड जवळचे ठिकाण म्हणून महाड या शहरास ओळखले जाते. रायगड किल्ल्याचा गुणक अंक हा १८°०८'२४''N, ७३°१५'४५'' E / १८.१४०१°N, ७३.२६२६°E एवढा सांगता येईल, त्यामुळे रायगड हा महत्त्वाचा मानला जातो.

रायगड

रायगड या जिल्ह्याला अत्यंत महत्त्वाचे स्थान आहे आणि हा किल्ला अत्यंत प्रेक्षणीय स्थळ म्हणून या किल्ल्याला लोक भेट देतात. मी १०वी मध्ये असताना आमची सहल रायगड या ठिकाणी भेट देण्यासाठी गेली होती. कधीही न पाहिलेला असा हा रायगड किल्ला क्षणातच "अविस्मरणीय" असा

झाला. या किल्ल्याची भौगोलिक रचना देखिल जाणून घेतली तेथिल राहण्याची सोय, खाण्यापिण्याची सोय ही देखिल अत्यंत छान स्वरूपाची होती.

रायगड या किल्ल्यामध्ये पाहण्यासाठी तर भरपूर वेगवेगळे प्रेक्षणीय स्थळ आम्हाला दिसले त्या किल्ल्यावर असणारे वेगवेगळे तलावे आणि शिवाजी महाराजांची असणारी कपडे महत्त्वाची जागा ही आम्हाला, पहावयास मिळाली. तिथे गेल्यावर आम्ही सर्व मैत्रिणी जसे काय हरवूनच गेलो. तो दिवस आणि तो क्षण आमच्यासाठी कधीही न विसरणारा आणि कायम असा लक्षात राहणारा आहे.

रायगड या किल्ल्याला मिळवण्यासाठी छ.शिवाजी महाराजांनी किती झटपट केली आहे हे या गडाला (किल्ल्याला) पाहून लगेच त्याच्या घामा आणि कष्टामागचे फळ दिसून येते. त्यामुळे या किल्ल्यांना अती महत्त्वाचे मानले जाते. छ.शिवाजी महाराजांना माझा सलाम.

रायगड - भौगोलिक स्थान

महाराष्ट्रात रायगड हे स्थान अत्यंत महत्त्वाचे आहे. याचे भौगोलिक स्थान समुद्रसपाटीपासून सुमारे

८२० मीटर (२७०० फूट) उंचीवर आहे. छत्रपती शिवाजी महाराजांसाठी रायगडचे स्थान आणि महत्व पाहून इ.स. चे १६वे शतकात आपल्या राज्याची राजधानी वर्तविली याच दुर्गे दुर्गेखरला १५ विविध नावांनी संबोधले गेले आहे. १) रायगड २) रायरी ३) इस्लामगड ४) नंदादीप ५) जंबुद्विप ६) तणस ७) सारीवण ८) बदेनूर ९) रायगिरी १०) राजगिरी ११) भिवगड १२) रेड्डी १३) शिवलका १४) शादिर आणि १५) पूर्वेकडील जिवाहर असे विविध नावांनी संबोधले जाऊ लागले.

शिके पाचव्या शतकापासून रायगडाचे स्वामी होते, याची आठवण गडस्वामिनी श्री शिरकाई मंदिर गडावर आहे. लोकमान्य टिळकांच्या काळात मावळंकर नावाच्या इंजिनियरने हे रायगड मंदिर बांधले आहे.

**रायगड हा
इतर लोकांसाठी
फक्त किल्ला असू शकतो
पण आम्हा मराठी
माणसांसाठी
हे पवित्र मंदिर आहे....**

शिवराज्याभिषेक याच ठिकाणी झाला. इंग्रजांनी गड कब्जात घेतल्यानंतर लुटून त्यांनी त्याची नासधूस केली. सदर किल्ला हा महाराष्ट्र शासनाच्या पुरातन विभागाचे संरक्षित स्मारक आहे. रायगड किल्ल्यातील महाड या ठिकाणापासून सुमारे २५ कि.मी. अंतरावर आहे. छत्रपती शिवाजी महाराजांनी या किल्ल्याची डागडूजी करून त्याला इ.स. १६७४ मध्ये मराठा साम्राज्याची राजधानी घोषित केली.

रायगड किल्ल्यावरती एक मानवनिर्मित तळे असून त्याचे नाव "गंगासागर तलाव" असे आहे.

"Even if there was a story in the hands of everyone it is the willpower that establishes a government"

- Chhtrapati Shivaji Maharaj

गडावरील पाहण्यासारखी ठिकाणे -

१. **नाना दरवाजा** - या दरवाजास 'नाणे दरवाजा' असेही म्हणतात. नाना दरवाजा याचा अर्थ लहान दरवाजा इ.स. १६७४ च्या मे महिन्यात राज्याभिषेकाच्या निमित्ताने इंग्रजांचा वकिल हेन्री ऑक्सॅंडन याच दरवाजाने आला होता. या दरवाजास दोन कमानी आहेत. दरवाजाच्या आलेल्या बाजूस पहारेकऱ्यांसाठी दोन लहान खोल्या आहेत. त्यांस 'देवडा' म्हणतात. दरवाजास अडसर घालण्यासाठी दिसतात.

२. **महादरवाजा** - महादरवाजाचा बाहेरील अंगास वर दोन्ही बाजूस दोन सुंदर कमळाकृत्या कोरल्या आहेत. दरवाजावर असणाऱ्या या दोन कमळांचा अर्थ म्हणजे किल्ल्यांच्या आत 'श्री आणि सरस्वती' नांदत आहेत.

महादरवाज्याला दोन बुरुज असून एक ७५ फुट तर दुसरा ६५ फुट उंच आहे. शत्रूवर मारा करण्यासाठी ही ठेवलेली असतात.

३. **हत्ती तलाव** - महादरवाजातून थोडे पुढे आल्यावर जो तलाव दिसतो तो हत्ती तलाव गज शाळेतून येणाऱ्या हत्तीच्या स्नानांसाठी आणि पिण्यासाठी या तलावाचा उपयोग होतो.

४. **गंगासागर तलाव** - हत्ती तलावापासूनच जवळच रायगड जिल्हा परिषदेचा धर्मशाळेची इमारती दिसतात. धर्मशाळेपासून दक्षिणेकडील अंदाजे

५०-५६ पावले चालत गेल्यास जो तलाव लागतो त्यास गंगासागर तलाव असे म्हणतात. शिवाजी महाराजांच्या काळात याचे पाणी वारण्यात येत आहे.

५. **राजसभा** - महाराजांचा राज्याभिषेक जेथे झाला तिच ही राजसभा. राजसभा २२० फूट लांब व १२४ फूट रुंद आहे. येथे बत्तीस मणांचे सोन्याचे सिंहासन होत.

जाणता राजा माझा.....
रयतेचा तो राजा
पुत्र महाराष्ट्राच्या मातीचा
जिजाऊच्या आशिर्वादाने केली
ज्याने स्वराज्याची स्थापना
असा तो वीर शिवाजी
जाणता राजा माझा.....

रायगड किल्ला हा भारताचा महाराष्ट्र राज्यातील एक डोंगरी किल्ला आहे. इथे अलिकडच्या काळात पर्यटकांच्या संख्येत वाढ झाली आहे.

शिवराज्याभिषेक -

शिवराज्याभिषेक हा रायगडात अनुभवलेला सर्वश्रेष्ठ प्रसंग आहे. महाराजांचा राज्याभिषेक म्हणजे महाराष्ट्राच्याच नव्हे तर भारताच्या इतिहासातील एक लक्षणीय घटना आहे.

१९ मे १६७४ रोजी राज्याभिषेकाच्या विधी पूर्वी महाराजांनी प्रतागडाच्या भवानीचे दर्शन घेतले. तीन मण सोन्याचे म्हणजेच ५६ हजार किंमतीचे छत्र देवीला अर्पण केले.

शिवराज्याभिषेक.....
अरुणोदय झाला भगवा फडकला

बत्तीस मनाच्या सिंहासनावर
शिवाजी राजा माझा बसला
यज्ञाची आहूती दिली
पेटल्या भगव्याच ज्वाळा
नेत्रसुखद तो राजाचा माझ्या
राज्याभिषेक सोहळा.....

सभासद बखर -

“राजा जाऊन पाहता गड बहुत
चखोट चौतर्फी गडाचे कडे
तासिल्याप्रमाणे दीड गाव उंच
पर्जन्यकाळी कडियावर गवत उगवत
नाही आणि धोंडा तासिव एकच आहे

दौलताबाद पृथ्वीवर चखोट गड खरा
परंतु तो अर्थाने थोडका दौलताबादचे
दरगुणी गड उंच असे

देखोल बहुत संतुष्ट झाले
आणि बोलिले, तक्तास जागा
हाच गड करावा

देवगिरीच्याहून दरागुणी दीड गाव उंच प्रशस्त
जागा पर्जन्यकाळी कड्यावर गवत उगवत नाहीत.
रायगडाचे जुने नाव रायरी, गडाचा विस्तार प्रचंड
असून समुद्रसपाटीपासून किल्ल्याची उंची २९००
फूट आहे. गडाला सुमारे १४३५ पायऱ्या आहेत.

सुखाची व्याख्या कितीही आणि
कशीही बदलली तरी
तिचा अंतिम शेवट
सह्याद्रीतच येतो.

(मी - रायगड)

षहादुशिय

२०२०-२०२१

मित जीवन के संघर्षों से,
जब टूट चुका हो अंतर्मन,
तब सुख के मिले समंदर का,
रह जाता कोई अर्थ नहीं ।
जब फसल सूख कर जल के बिन,
तिनका-तिनका बन गिर जाए,
फिर होने वाली वर्षा का,
रह जाता कोई अर्थ नहीं ।
- कवि रामधारी सिंह 'दिनकर'

हिंदी विभाग

प्रा.एन.ए.चव्हाण

विभागीय संपादक

बहादुरिय

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

१) शादी की विभीषिका	अमित मारुती गायकवाड	तृतीय वर्ष कला	३९
२) राष्ट्रभाषा हिंदी	अमर बाळकृष्ण पवार	तृतीय वर्ष कला	४२
३) इंटरनेट और हिंदी	कु.योगिता अमोल भोसले	प्रथम वर्ष कला	४५
४) सामाजिक क्रांति और दलित साहित्य	कु.नीलम विनायक कांबळे	तृतीय वर्ष कला	४७
५) महामारी और विश्व राजनीती	कु.अक्षदा मोरे	तृतीय वर्ष वाणिज्य	५१

पद्य विभाग

१) रूठी रानी	अक्षय राजू किरवले	द्वितीय वर्ष एम.ए.	४१
२) ऐतबार	कु.मुनीसा सलीम बागवान	तृतीय वर्ष कला	४४
३) अलविदा	विशाल सतीश देशमुख	तृतीय वर्ष कला	४४
४) जानवर	शिवा श्रीरंग गोरे	प्रथम वर्ष एम.ए.	५०
५) जीवन	कु.भाग्यश्री शिवाजी कदम	तृतीय वर्ष कला	५०
६) ये ख्वाहिश है मेरी...	कु.प्रतिक्षा संजय महामुनी	द्वितीय वर्ष विज्ञान	५३
७) तुझे माँगा है मैंने...	गणेश नंदू डेवे	प्रथम वर्ष एम.ए.	५३
८) मैं बोझ नहीं हूँ....	अक्षय राजू किरवले	द्वितीय वर्ष एम.ए.	५३

शादी की विभीषिका

अमित मारुती गायकवाड
तृतीय वर्ष कला

बिरजू होनहार लड़का था। बचपन से ही अपने माँ-बाप के हरेक काम में हाथ बंटता था। पूरे परिवार में वही एक ऐसा लड़का था, जो सबकी मदद के लिए हमेशा तैयार रहता था। जैसे-जैसे साल गुजरते गए। बिरजू भी अब जवान हो गया। घर के लोग उसकी शादी के बारे में सोचने लगे थे, लेकिन माहौल ही ऐसा था कि कोई भी लड़की ऐसी नहीं थी कि बिना नौकरी वाले बिरजू को पसंद करें। आखिर हारकर बिरजू ने मायावी नगरी मुंबई जाने का विचार किया। वैसे तो गाँव के अनेक लोग मुंबई में नौकरी करते थे। रामू काका मुंबई में एक छोटी-सी कंपनी में काम करते थे। रामूकाका आजकल मुंबई से किसी काम के लिए गाव आए हुए थे। उनसे मिलकर बिरजू ने मुंबई जाने की तैयारी की। अगले ही सप्ताह व रामू काका के साथ मुंबई चला गया। बिरजू ज्यादा पढ़ा-लिखा नहीं था। लेकिन काम कौन-सा भी करने की हिम्मत रखता था। रामूकाका के पहचान वाले एक छोटी-सी कंपनी के मालिक ने अपनी कंपनी में बिरजू को नौकरी दी। तनख्वाह बहुत ही कम थी किन्तु शादी करना है तो नौकरी होनी चाहिए। इस विचार से बिरजू मायावी नगरी मुंबई में एक नौकरी पेशा शादी योग्य इन्सान बन

गया। बिरजू के नौकरी की खबर मिलते ही उसके लिए लड़कियों के रिश्ते लेकर आने लगे। उसमें से एक रिश्ता पक्का हो गया। अब बिरजू आस्वस्थ होकर अपनी नौकरी मन लगाकर करने लगा। उसको शादी के विचार आने पर गुदगदी होती थी। लेकिन कहा जाता है कि खुशी कभी-कभी एक पल में भी गम में तब्दील हो जाती है। ऐसी ही कुछ बिरजू की जिन्दगी में घटित हुआ जो बिरजू ने कभी सोचा भी नहीं था।

कोरोना व्हायरस यानी कोव्हिड १९ इस महामारी की चपेट में पूरी दुनिया आ गई। अमरिका जैसे शक्तिशाली देशों ने कोरोना के आगे घुटने टेक दिए। अनेक देशों से आनेवाली खबरें और अपने देश की सामाजिक, आर्थिक स्थिति को देखकर लोग परेशान हो गए। बिरजू ने सुना कि देहातों में कोरोना फैलने की संभावना कम है। बड़े-बड़े महानगरों में बसे हुए

तथा नौकरी-धंधे के लिए परदेश जा चुके भारतीय अपने-अपने गाँव लौटने लगे तो बिरजू के दिल की धडकन बढ़ने लगी, क्योंकि वह भी मुंबई में अटका था। अन्य देशों की हालत भी बुरी थी। लगभग सभी देशों को इस महामारी ने घेर रखा था। बिरजू हररोज टी.व्ही. पर देश-विदेश की महामारी संबंधी खबरे सुनता है। और सोचता है कि उसने गाँव जाने में देर कर दी है, क्योंकि सरकार ने लाकडाउन की घोषणा की थी। लाकडाउन के पहले अपने गाँव जाता तो अच्छा होता किन्तु कोरोना को अन्य लोगों की तरह उसने भी गंभीरता से नहीं लिया था।

बिरजू की माँ हररोज फोन करके गाँव आने के लिए कहती थी। माँ ने कहा था कि 'बेटा, जान है तो जहान है, नौकरी छोड़ दो और जल्दी गाँव आ जाओ।' लेकिन बिरजू की स्थिति तो 'न घर का न घाट का' ऐसी हुई थी। कंपनी तो बंद थी। अब न गाँव जा सकता था न कुछ कमाने के लिए धंधा कर सकता था। जैसे जिन्दगी रुक गई थी। बाहर निकलना मना था।

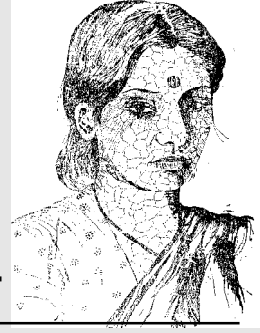
पिछले महिने ही उसकी शादी तय हो चुकी थी। लड़की सुंदर थी। उसने भी बिरजू को पसंद किया था। अगले महिने अप्रैल में शादी होनेवाली थी। काफी सोच विचार के बाद बिरजू ने तय किया कि वह पैदल ही मुंबई से गाँव तक चला जाएगा। तुरंत अपनी बैग भर दी कुछ कपड़े अपने साथ लिए और चल पड़ा गाँव की ओर। उसका गाँव मुंबई से लगभग २०० कि.मी. पर था। सोचा पैदल जाने के लिए कमसे कम दो दिन तो जरूरी लगेंगे। उसने मुंबई-पुणे हायवे से पैदल यात्रा शुरू की। हायवे पर अनेक गाँव, दुकाने लगते तो कुछ खाने की चीजे खरीद कर आगे बढ़ता था। कुछ सामाजिक संस्थाओं के सदस्य भी खाने की चीजे बांटते थे। इतना ही

नहीं इस महामारी के समय लोगों को खाना परोसने के लिए उन्होंने पंडाल डाल दीए थे। यह दृश्य देखकर ऐसा लगता था कि मानो मानवता जाग गई है। बिरजू को रास्ते में एक-दो जगह पुलिस की लाठीचार्ज की मार भी पड़ी। तब वह झूठ-मूठ कारण बताकर भाग खड़ा हुआ। दूसरे दिन शाम के छः बजे अपने गाँव के नजदीक पहुंचा। दूर से गाँव को देखकर उसे अपनी माँ, बाप, भाई की याद आई। वह अब बहुत खुश था क्योंकि घर के सदस्य उसे देखकर प्रसन्न हो जायेंगे। लेकिन जैसे ही गाँव में प्रवेश करने के लिए आगे बढ़ा तो देखा, गाँव की सीमा पर ही लोगों ने रास्ते में आड़े-तिरछे बांबू लगाकर, गाँव का प्रवेशद्वार बंद किया था। कुछ लोग भी वहाँ खड़े थे। वे बिरजू को गाँव में प्रवेश करने से मना कर रहे थे। उसे कहा गया 'पहले अपनी कोरोना टेस्ट करके आओ और १४ दिन तक गाँव के बाहर क्वारंटाईन हो जाओ'। अब बिरजू परेशान हो गया उसे हिंदी की एक कहावत याद आई 'आसमान से गिरा और खजूर में अटका'। परिवार के सदस्यों को पता चला लेकिन वे भी कुछ कर नहीं सके। गाँव के बाहर मुंबई, पूना तथा अन्य बड़े शहरों से आनेवाले लोगों के लिए पेड़ पर रहने के लिए बांबू के आधारपर मचान बनवाये थे। जब बिरजू वहाँ गया तो दो-तीन गाववाले पहले से ही मचान पर बैठे बातें कर रहे थे। 'मरता क्या न करता' बिरजू भी वही रहने लगा।

बिरजू मुंबई में एक छोटी-सी कंपनी में काम करता था। इस नौकरी के कारण ही होनेवाली पत्नी के बाप ने बिरजू के साथ अपने लड़की की शादी तय की थी। अब बिरजू को कोरोना महामारी के फैलने से ज्यादा डर इस बात का था कि अगर लड़की के पिता ने अपनी लड़की देने से इनकार किया तो ?

यह सोचकर ही उसके पसीने छुट गए। गाव वालों ने उसके खाने-पीने का बन्दोबस्त किया था। इस महामारी से लोग इतने डरे हुए थे कि वे अपना विवेक खो बैठे थे। कोरोना का रिपोर्ट निगेटिव आने पर भी १४ दिन क्वारंटाइन होना पडता था। अन्य शहरों से आनेवाले लोगों की एक लिस्ट बनी थी जिसमें बिरजू का नाम भी शामिल था। एक-एक दिन बीत रहा था। बिरजू को अपने घर-परिवार तथा अपने विवाह को लेकर चिंता बढ़ने लगी थी। १४ दिन १४ साल के बनवास की तरह थे। आखिर वह दिन आ गया जिसका इंतजार १४ दिन तक किया था। बिरजू अपने घर जाकर अपनी माँ, बाप, भाई से मिला। उसे देखकर सब की आँखे नम हो गई थी। लेकिन कहा जाता है कि 'जान है तो जहान है'। अब कोरोना का डर मन से तो निकला किन्तु दूसरा डर सर पर मंडराने लगा। बिरजू को पता चला कि जब से कोरोना का फैलाव बढ़ने लगा था तब से उसके होनेवाले ससुराल की ओर से कोई खबर नहीं आई थी।

ससुराल के लोगों से बात तो होनी चाहिए। इस विचार से पिताजी ने फोन किया। जिसका डर था वहीं हो गया। उन्होंने कहा 'देखो, हम यह शादी नहीं कर सकते। आप अपने लडके लिए दूसरी लडकी ढूँढ सकते हो'। कारण स्पष्ट था पूछने की कोई आवश्यकता नहीं थी। बिरजू की नौकरी को देखकर ही शादी तय हो चुकी थी। शादी टूटने का दुःख बिरजू को परेशान करने लगा था। हताश होकर बिरजू अखबार उठाकर पढने लगा क्योंकि परिवार वालों से अपनी नजर बचाना चाहता था। अखबार में यँही नजर डालकर एक बडे टाईप में लिखी खबर पढ़ी 'कोरोना महामारी के दौर में देश-विदेश में अनेक लोग बुरी मानसिक स्थिति से गुजर रहे हैं, तथा अनेक लोग बेरोजगार हो गए हैं।'।

रूठी रानी

ऐसे बीते दिन मेरे,
कहाँ गए वो सारे,

मेरे जिंदगी के सपने,
सब रह गए अधूरे।

मनाया मुश्किल से तुझको,
लुटाया सब कुछ अपना,

लेकिन झूठा निकला मेरा,
यह छोटा-सा सपना।

जब से रूठी है तू-
मानो रूठ गए,
सब चाँद-सितारे,

सूरज भी रो रहा है,
मेरे हाल देख के सारे।

फूलों को कहा कि,

आप तो समझा दो मेरी रानी को,

न जाने क्या हो गया है,

मेरी चाँद-सी फुलराणी को।

मान जाओ तुम,

सारी जिंदगी दे दूंगा तुम्हें,

बस, एक बार नजदीक आकर,

..... कह दो मुझे।

अक्षय राजू किरवले
द्वितीय वर्ष एम.ए.

राष्ट्रभाषा हिंदी

अमर बाळकृष्ण पवार
तृतीय वर्ष कला

भारत बहुभाषी देश है। भारतीय संस्कृति लगभग पांच हजार वर्ष पुरानी मानी जाती है। इतने दीर्घ काल में यहाँ कितने ही धर्म, पंथ, जातियाँ, उपसंस्कृतियाँ, विविध भाषिक समूह निर्माण हुए और एक-दूसरे में घुल-मिल गए। भारत की यह समन्वित संस्कृति ही उसकी सबसे बड़ी विशेषता है। इस देश में लगभग १२०० भाषाएँ और अनेक बोलियाँ बोली जाती हैं। इसके अलावा अलग-अलग प्रान्तों की १७ श्रेष्ठ साहित्यिक भाषाएँ हैं।

राष्ट्रगीत, राष्ट्रध्वज, राष्ट्रमुद्रा राष्ट्र के गौरव का प्रतीक है, ठीक उसी प्रकार राष्ट्रभाषा भी राष्ट्र को गौरवान्वित करती है। हर राष्ट्र का अस्तित्व राष्ट्रभाषा के बिना शून्य है। देश के विभिन्न प्रान्तों में प्रचलित भाषाओं में अलग-अलग काम होता रहे तो केन्द्रीय सरकार के सामने कठिन समस्या उत्पन्न हो सकती है। जिस भाषा को देश की अधिकांश जनता समझती हो वही भाषा राष्ट्रभाषा बन सकती है। किसी भी भाषा को राष्ट्रभाषा बनने के लिए निम्न गुणों की आवश्यकता होती है -

१) उस भाषा को सरकारी अधिकारी आसानी से सिख सके।

२) वह भाषा समस्त देश में धार्मिक, आर्थिक और राजनितिक संपर्क के रूप में प्रयोग के लिए सक्षम हो।

३) वह भाषा देश के अधिकांश लोगों द्वारा बोली जाती हो।

४) पूरे देश को उसे सिखने में आसानी हो।

यह सारे गुण हिंदी भाषा में हैं। इसलिए हमारे देश की राष्ट्रभाषा का स्थान हिंदी को मिला है।

जिस भाषा को जनता समझ और बोल सकती हो, तथा जो भाषा उस देश की संस्कृति की अभिव्यक्ति करने में समर्थ हो, वही भाषा उस देश की राष्ट्रभाषा बन सकती है। स्वतंत्रता प्राप्ति के बाद महात्मा गांधी ने कहा था कि 'यदि वास्तव में हिन्दुस्तान को राष्ट्र बनाना है तो चाहे कोई माने या ना माने राष्ट्रभाषा तो हिंदी ही हो सकती है, क्योंकि आज भी हिंदी भाषा को जो स्थान प्राप्त हो चुका है, किसी दूसरी भाषा को नहीं मिल सकता।

हमारे देश के कई राज्यों में हिंदी मातृभाषा के रूप में प्रतिष्ठित हैं। हिंदी भाषा सरल, सुबोध होने

से आसानी से समझी जाती है। हमारे देश के राजा-महाराजाओं ने हिंदी को सम्मान दिया था। राष्ट्रभाषा हिंदी राष्ट्रीय एकता की सूत्रधार ही नहीं अपितु यह भारतीय जनमानस भावना की अभिव्यक्ति का श्रेष्ठतम माध्यम भी हैं। अतः जनमानस में राष्ट्रीय चेतना, एकता और अखंडता को सबल बनाने में उसकी भूमिका महत्वपूर्ण रही है। आज हिंदी लोकतांत्रिक ढंग से पूरे भारत में ही नहीं बल्कि देश-विदेश में भी स्वयं अपना स्थान बना रही है। हिंदी भाषी प्रान्तों में अपने पैर जमाने के लिए बहुराष्ट्रीय कंपनियों को भी हिंदी का सहारा लेना पड़ रहा है।

मलयालम के प्रसिद्ध साहित्यकार कुरुप ने कहा था कि 'हमें सभी भाषाओं का सम्मान करना चाहिए। लेकिन राष्ट्रीय एकता के लिए हिंदी को राष्ट्रभाषा के रूप में अपनाने में कतई संकोच नहीं करना चाहिए।' बिल्कुल ऐसे ही हमारे देश के भूतपूर्व प्रधानमंत्री एच.डी.देवेगौडा ने कहा था कि 'हिंदी में ही राष्ट्र को एकता के सूत्र में बाँधने की क्षमता है।' हिंदी विश्व की तीसरी सबसे बड़ी भाषा है तथा संसार के १३४ विश्वविद्यालयों में हिंदी पढ़ाने की व्यवस्था है। महात्मा गांधीजी ने खादी, ग्रामोद्धार, नशाबंदी, प्रौढ-शिक्षा आदि १८ मुद्दों का जो कार्यक्रम दिया उसमें राष्ट्रभाषा प्रचार को बड़ा महत्वपूर्ण स्थान दिया था। वे मानते थे कि स्वराज्य प्राप्ति के लिए देश में एकता की भावना को फैलाकर राष्ट्र-प्रेम को बढ़ावा देने के लिए राष्ट्रभाषा एक सबल साधन है। उनका यह मानना है कि बिना राष्ट्रभाषा के देश गूंगा होता है। हमारा देश विविध भाषी देश हैं। परन्तु उसमें हिंदी बोलनेवालों की संख्या अधिक है। इसके अलावा हिंदी आसानी से बोली और समझी जाती है।

स्वतन्त्रता संग्राम में तो हिंदी भाषा ने ही इस देश को एक सूत्र में बाँधा था। स्वतंत्रता आन्दोलन के तमाम सेनानियों ने हिंदी के माध्यम से ही अपनी भावनाएँ देश के कोने-कोने तक पहुंचाई थी। इसके प्रचार और प्रसार में अहिंदी भाषी नेताओं तथा साहित्यकारों का भी बहुत बड़ा योगदान रहा है। इसमें रविन्द्रनाथ टागोर, नेताजी सुभाषचन्द्र बोस, भिकाईजी कामा, काका साहब कालेलकर, स्वामी दयानन्द सरस्वती, गोखले जी, स्वामी विवेकानन्द जी, लोकमान्य तिलक, डॉ.लोहिया और सुब्रह्मण्यम भारती आदि का नाम अग्रस्थान पर लिया जाता है।

दक्षिण भारतीय संतों ने जिनमें वल्लभाचार्य, विठ्ठलनाथ, रामानुज, रामानन्द आदि ने हिंदी के माध्यम से ही अपने संदेश, उपदेश पूरे देश में प्रसारित किए थे। भक्तिकाल के भक्ति आन्दोलन में लगभग हर प्रांत के भक्तों ने हिंदी को अपनाया। इसमें महाराष्ट्र के नामदेव, गुजरात के स्वामी दयानन्द सरस्वती, नरसी मेहता, राजस्थान के दादू दयाल, मीरा, पंजाब के गुरु नानक, असम के शंकर देव आदि असंख्य संतो, भक्तों, सिद्धों और नाथों ने हिंदी को अपनाया।

आज हमारे देश में हिंदी दैनिक समाचार पत्रों की संख्या सर्वाधिक है। सर्वेक्षण से पता चला है कि अहिन्दी राज्यों में हिंदी मातृभाषा न होते हुए भी लोग हिंदी से अधिक जुड़े हुए हैं, क्योंकि हिंदी जनसंपर्क की भाषा हैं। जो हिंदी पढ़ना और लिखना नहीं जानते वे भी बोलचाल में हिंदी का प्रयोग करते हैं। इसीलिए राष्ट्रीय एकता की भावना बढ़ाने में हिंदी की अहम् भूमिका हैं। अनेकता में एकता का जामा पहनानेवाली हिंदी ही है। असत को सत का मार्ग बतानेवाली हिंदी ही है। दानवता को मानवता

का पाठ पढानेवाली भी यही हिंदी भाषा है। यह तो सुरसरी के समान पावन सलिला है जो सभी पापों को धाकर सबका हित करती हैं। हिंदी भारत माता के माथे की बिंदी है।

संक्षेप में राष्ट्रभाषा जनता की भाषा है। राष्ट्रभाषा में जनता की आत्मा बोलती है। समूचे देश की जनता की सोच, संस्कृति, विश्वास, धर्म

ऐतबार

कभी अपने प्यार को,
तुम बेवफा मत समझना,
उसकी बेबसी को,
तुम दगा मत समझना।

काई दिल से बुरा नहीं होता,
अगर वक्त बेवफा नहीं होता।

माना कि हालात बुरे हैं,
दिल में जो बस जाए,
उसे भुलाना आसान नहीं होता।

तकदीर का लिखा ना बस में है,
ना दिल की धड़कन है,
सब से जुदा, सबसे अलग,
हमारा सनम है।

ना झूठी उसकी कसम है,
ना झूठा उसका प्यार है,
दिल से किया मैंने उसपर
ऐतबार है।

कु.मुनीसा सलीम बागवान
तृतीय वर्ष कला

और समाज संबंधी धारणाएँ, निजी और सामूहिक सुख-दुःख के भाव राष्ट्रभाषा के माध्यम से ही साकार होते हैं। राष्ट्रभाषा समस्त सार्वजनिक स्थानों सांस्कृतिक केन्द्रों, बाजारों, मेले तथा उत्सवों में प्रयुक्त होती है। हिंदी भाषा में यह सभी विशेषताएँ विद्यमान हैं।

अलविदा

प्रिये,

तू घी के समान दुर्लभ है।
पेट्रोल के समान महंगी है।
इंजेक्शन के समान खर्चीली है।

प्रिये,

तू इलेक्ट्रीसिटी बोर्ड के समान खतरनाक है।
भ्रष्टाचारी के समान पथभ्रष्ट है।
सरकारी अफसरों के समान निर्दयी है।

और मैं,

हवा के समान सस्ता हूँ।
वकील के समान निर्धन हूँ।
राशन के गेहूँ के समान सस्ता हूँ।

चाँद और सूरज के समान,
तेरे मेरे बीच की दूरी है।
अतः अपना यह मिलन असंभव है।
अलविदा ! अलविदा !

विशाल सतीश देशमुख
तृतीय वर्ष कला

इंटरनेट और हिंदी

कु.योगिता अमोल भोसले
प्रथम वर्ष कला

आज के युग में इंटरनेट आवश्यक बन गया है। इंटरनेट एक प्रकार से लोगों को सूचित करने या सूचना प्रदान करने के लिए बेहतर जरिया है। आज आधुनिक युग में अधिकतर काम इंटरनेट के माध्यम से करना बहुत आसान एवं सुविधाजनक बन गया है। इसलिए आज का युग इंटरनेट का युग माना जाता है। इंटरनेट आय.टी. क्षेत्र में क्रांति लानेवाला विश्व का सबसे बलशाली और सबसे बड़ा नेटवर्क है। इंटरनेट सूचनाओं का विशाल सागर है। यह विश्वभर में फैले कंप्यूटरों का एक व्यवस्थित जाल है। इंटरनेट के लिए हिंदी में 'अंतरजाल' 'विश्वजाल' आदि शब्दों का भी प्रयोग किया जाता है। इसका ज्ञान भंडार विशाल है। इंटरनेट के माध्यम से घर में बैठकर पूरे विश्व के किसी भी कोने की जानकारी हासिल की जा सकती है। इंटरनेट का उपयोग निम्न क्षेत्रों में किया जाता है।

१. ई-वाणिज्य : ई-वाणिज्य ने संपूर्ण विश्व को एक विशाल मंडी में तब्दील कर दिया है। इसके माध्यम से बाजार की छोटी-से-छोटी और बड़ी वस्तु को खरीद सकते हो और बेच भी सकते हो। इंटरनेट पर खरीददारी करने का सस्ता और सुलभ माध्यम है - क्रेडिट कार्ड।

२. **ई-मेल :** ई-मेल का मतलब 'इलेक्ट्रॉनिक मेल'। विश्व के एक भाग से विश्व के दूसरे हिस्से में कुछ ही पलों में किसी भी व्यक्ति को संदेश तुरंत प्राप्त हो सकता है। इलेक्ट्रॉनिक मेल एक इलेक्ट्रॉनिक डाक प्रणाली है। इसके माध्यम से संगणक का कोई भी उपयोगकर्ता किसी अन्य कंप्यूटर उपयोगकर्ता तक अपने संदेशों का आदान-प्रदान कर सकता है।
३. **ई-बैंकिंग :** ई-बैंकिंग के माध्यम से आप घर बैठे किसी भी बैंक से संपर्क स्थापित कर सकते हैं और बैंकिंग संबंधी अपना काम कर सकते हैं। देश के किसी क्षेत्र की बैंक से पैसे निकाल सकते हैं और भेज भी सकते हैं। इंटरनेट पर 'लॉग-ऑन' करके घर बैठे चेकबुक भी प्राप्त कर सकते हैं।
४. **ई-प्रशासन :** राज्य-जिला और प्रशासन तीनों स्तरों पर सरकार और जनता के बीच संवाद का सरल एवं प्रभावशाली तरीका है - ई-प्रशासन। विभिन्न प्रकार के प्रपत्रों को आप अपने संगणक पर डाउनलोड कर सकते हो।

५. **इंट्रानेट** : बड़ी-बड़ी कंपनियाँ अपने मुख्यालय तथा अन्य शाखाओं का काम तथा आपस में संपर्क बनाए रखने के लिए इंट्रानेट सुविधा का प्रयोग करती हैं। इंट्रानेट के दो रूप हैं - लोकल एरिया नेटवर्क और वाइड एरिया नेटवर्क। इंट्रानेट से स्टेशनरी तथा धन की बचत होती है।
६. **चैट** : पूरे विश्व के विभिन्न देशों में स्थित मित्र अपने दूरस्थ मित्रों से अपने कंप्यूटरों के माध्यम से एक दूसरे से चैटिंग करके अपनी भावनाओं, विचारों को व्यक्त कर सकते हैं। इसके माध्यम से घंटों बातें हो सकती हैं। इसके लिए विशेष खर्च नहीं करना पड़ता। आज चैटिंग ने हजारों या लाखों किलोमीटर की दूरियों को खत्म किया है।
७. **एफ.टी.पी.** : एफ.टी.पी. यानी फाईल ट्रान्सफर प्रोटोकॉल। इसके द्वारा इंटरनेट के अंतर्गत किसी भी दूरस्थ कंप्यूटर में कॉपी किया जा सकता है। इस कार्यक्रम के द्वारा अन्य किसी भी कंप्यूटर से संपर्क स्थापित कर उसमें उपलब्ध फाईलों को देखकर उनमें से मनचाही सामग्री को अपने कंप्यूटर में स्थानांतरित किया जा सकता है।
८. **विश्वव्यापी वेब** : इंटरनेट जगत में इसे **www** के नाम से जाना जाता है। यह एक ऐसा विश्वव्यापी डेटाबेस है जिसमें भरपूर सूचनाएँ होती हैं। इस वेबसाइट पर विश्वभर की समस्त जानकारी उपलब्ध होती है। संबंधित साईट का नाम कंप्यूटर पर टाइप करते ही इच्छित जानकारी उपलब्ध होती है।
९. **टेलीकान्फ्रेंस** : संचार साधनों के द्वारा दो या दो से अधिक स्थानों पर तीन या तीन से अधिक

व्यक्तियों द्वारा परस्पर विचार-विमर्श करना टेलीकान्फ्रेंस कहलाता है। यह कान्फ्रेंस ऑडियो तथा विडियो दोनों रूप से हो सकती है। इस सुविधा को 'रीमोट लॉग इन' भी कहते हैं।

इंटरनेट में हिंदी

इंटरनेट प्रणाली के महाशक्तिशाली तंत्र में भाषा का अपना एक विशिष्ट स्थान होता है। भारत में कंप्यूटर पर भारतीय भाषाओं का प्रचार-प्रसार बहुत धीमी गति से हुआ है। विदेशी कंपनियाँ भारतीय उपभोक्ताओं को आकर्षित करने हेतु भारतीय भाषाओं का प्रयोग कर रही हैं। आज हिंदी कंप्यूटर जगत ने यह भ्रम तोड़ दिया है कि केवल अंग्रजी ही कंप्यूटर प्रोसेसिंग के लिए अधिक सशक्त है। आज कंप्यूटर में हिंदी भाषा का प्रयोग अधिक मात्रा में हो रहा है। हिंदी के कई पोर्टल भी प्रारंभ हो गए हैं। हिंदी में सॉफ्टवेयर तैयार हो चुके हैं। राजभाषा विभाग पुणे के सी-डॉक के सहयोग से हिंदी में लीला प्रबोध और लीला प्रवीन सॉफ्टवेयर तैयार किए गए हैं। आज हिंदी के लगभग सभी दैनिक समाचार पत्र इंटरनेट पर उपलब्ध हैं। इसके अलावा अनेक पत्रिकाएँ भी उपलब्ध हैं।

आज वेबसाइट पर हिंदी इलेक्ट्रॉनिक शब्दकोश उपलब्ध है। मायक्रोसॉफ्ट, याहू, रेडिफ आदि विदेशी कंपनियों ने अपनी वेबसाइट पर हिंदी भाषा को स्थान दिया है। नागरी प्रचारिणी सभा वारणसी ने हिंदी विश्वकोश तैयार किया है। यह १२ खंडों में तथा १५० विभिन्न विषयों में संकलित किया गया है। इसका उपयोग अनुवादक, भाषातज्ञ, शैक्षिक संस्थान, डाकविभाग तथा हिंदी संस्थान कर पाएंगे।

सामाजिक क्रांति और दलित साहित्य

कु.नीलम विनायक कांबळे
तृतीय वर्ष कला

भारतीय समाज व्यवस्था का एक अंग 'दलित' है। प्राचीन काल से दलित समाज शोषित, उपेक्षित रहा है। समाजसुधारकों का कार्य, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरजी का दर्शन, शिक्षा प्रसार, दलित संघटना के कारण यह समाज सामाजिक क्रांति की ओर बढ़ रहा है। सामाजिक पुनरुत्थान, नई समाज व्यवस्था निर्माण में योग देनेवाली यह क्रांति है। सामाजिक क्रांति में साहित्य का भी महत्वपूर्ण योगदान रहा है। हिंदी उपन्यासों में सामाजिक क्रांति के प्रचारक पात्रों का सृजन करके हिंदी उपन्यासकारों ने अपनी मान्यताएँ प्रस्तुत की है। लगता है, कलम के रखवाले साहित्यकारों ने अपनी रचनाओं के माध्यम से सामाजिक क्रांति को बल दिया है। आज का दलित साहित्य सामाजिक क्रांति का प्रेरणा स्रोत ही है।

सामाजिक क्रांति का स्वरूप -

'सामाजिक' शब्द मूलतः समाज से जुड़ा है, समाज से सामाजिक शब्द बना। समाज में होनेवाला बदलाव सामाजिकता एवं परिवर्तन का प्रमाण है। कानूनन परिवर्तन की मांग करनेवाली यह व्यवस्था है। वैचारिक धरातल पर समाजहित एवं कल्याण के लिए किया गया संघर्ष यह क्रांति है। सामाजिक

परिवर्तन अचानक होनेवाली प्रक्रिया नहीं है, बल्कि सैंकड़ों वर्षों तक व्यवस्था में होनेवाली हलचलें इसके मूल में होती है। यह सच है की 'क्रांति' सजीवता का प्रमाण, विकास का प्रतिक होती है। शोषण, अन्याय, अत्याचार, दमन, पीड़ा, दुःख, दर्द जहाँ है वहाँ क्रांति होती है।

आर्नोल्ड रोज के शब्दों में 'सामाजिक क्रांति का अभिप्राय किसी समाज में घटित होनेवाली आमूलचूल तथा दूरगामी परिवर्तनों की श्रृंखला है।' बिल्वर्ट मूर कहते हैं, - 'सामाजिक ढांचे में बड़े पैमाने पर होनेवाला परिवर्तन सामाजिक क्रांति है।' संघटित रूप से समाज के कुछ सदस्योंद्वारा किया गया न्याय विचार या कार्य क्रांति है। किसी व्यवस्था में होनेवाला परिवर्तन 'क्रांति' है। समाज को नई दिशा देने का यह प्रयास होता है। सामाजिक क्रांति सामूहिक, संघटित, वैचारिक प्रक्रिया है। इसका

लक्ष्य समाज परिवर्तन, शोषण व्यवस्था में बदलाव, समाजहित, भयमुक्त समाज निर्माण है। विश्व का निर्माण विकास ही 'क्रांति' का परिणाम है। सामाजिक क्रांति पुरोगामी, प्रगतिशील विचारों की वाहक होती है जो सदा गतिशील रही है।

समाज अनेक स्तरों, वर्णों में विभाजित होने से उनमें सदा संघर्ष होता रहा है, जिससे क्रांतियाँ जन्म लेती हैं। क्रांति विकास, प्रगति का प्रमाण है। ब्रज सेल्जानिक मानते हैं कि 'सामाजिक क्रांति एक प्रकार से वह प्रक्रिया है, जिसकेद्वारा विद्यमान कानूनी व्यवस्था को पलट दिया जाता है।' यह परिवर्तन की सीधी मांग है जो पूरी की जाती है। यह परिवर्तन लाने वाले 'कारक' क्रांतिकारक कहलाते हैं। सरकार, संचार माध्यम, सुधारक, नेता, सामाजिक संघटन इसके प्रमाण हैं।

भारत देश की सामाजिक क्रांति में अंग्रेजी शासन का महत्वपूर्ण स्थान है। अंग्रेजी शिक्षा से नई ज्ञानक्रांति, उससे औद्योगिक क्रांति, वित्तीय और भौतिक क्रांति हो गई। मुद्रण क्रांति साम्यवादी क्रांति की नींव रही। समाजसुधारकों, दर्शनिकों ने जनक्रांति को बल दिया। मजदूर क्रांति, नारी क्रांति, धार्मिक क्रांति होती रही। परिणामतः सामाजिक क्रांति को बल मिला। सर्वहारा, शोषित, अपमानित, लांछित, दलित, किसान, मजदूर, नारी अपने अधिकार की रक्षा तथा मांग के लिए संघटित होने लगे – सामाजिक शोषण व्यवस्था का नींव उखाड़ने लगे। झूठी धार्मिक मान्यता, शोषण, आर्थिक तत्व को ध्वस्त करके नई व्यवस्था का प्रारंभ इसी क्रांति ने किया। इसका प्रभाव दलित जीवन पर भी पड़ा। साहित्यकारों ने इस नई व्यवस्था को चित्रित करके अपना समर्थन दे दिया।

रूस क्रांति, आजादी का आंदोलन, मार्क्सवादी विचारों का प्रभाव, समाजवादी समाजरचना का सपना, समाजसुधारकों का कार्य, राजनितिक परिस्थिती, प्रथम विश्वयुद्ध, नई एवं पाश्चात्य संस्कृती का प्रभाव एवं संघर्ष, नारी शिक्षा, दलित संघटन, जातिविहीन समाज व्यवस्था का निर्माण, समानता, सामाजिक न्याय आदि कई कारण रहे जिससे सामाजिक क्रांति को बल मिला। आजादी आंदोलन और सामाजिक क्रांति का परस्पर संबंध रहा है। दोनों की आवश्यकता तथा अनिवार्यता थी।

सामाजिक क्रांति और दलित साहित्य-

मानव समाज में विकास के लिए क्रांति की अनिवार्यता है। रूढ़ीबद्ध समाज को दिशा दिखाने का कार्य साहित्य करता है। भारतीय समाज व्यवस्था जाति, धर्म पर टिकी हुई है। गौतम बुद्ध, कबीर, नानक, रहीम, रैदास आदि संतों तथा भक्तों ने इस व्यवस्था पर करारा व्यंग्य किया है। सामाजिक कुव्यवस्था को नकारने के लिए दलित क्रांति का होना जरूरी है।

दलित साहित्य जाति समाज का निर्माण करना चाहता है। यह साहित्य मानवीय मूल्यों के प्रति सजग करता है, साथ ही सजग, संपन्न समाज निर्माण में योग देता है। उच्चनीचता, छुआछूत का भाव एकता में दरारें पैदा करता है। यह साहित्य वर्गभेद की जड़ मिटाने का प्रयास करता है। मानव के अधिकारों, हकों की रक्षा के लिए भरसक कोशिश करना चाहता है। बाबा साहब के सपनों का समाज एवं राष्ट्र निर्माण करने की जिम्मेदारी दलित साहित्यकारों पर है। यह साहित्य सामाजिक क्रांति की सीढ़ी है।

दलित साहित्य सामाजिक विसंगतियों, विषमताओं को मिटाने का, बेजुबानों को जबान,

घुटन से मुक्ति देने का कार्य करता है। यातना, शोषण, अन्याय से मुक्त समाज व्यवस्था चाहनेवाला यह साहित्य है। दलित साहित्यकार दया की भीख नहीं मांगता बल्कि अधिकारों की प्राप्ति के लिए संघर्ष करता है।

डॉ. बाबासाहबद्वारा किया कार्य सामाजिक क्रांति की मिसाल है। महाड़ सत्याग्रह, कालाराम मंदिर प्रवेश, धर्मांतरण आदि के मूल में सामाजिक क्रांति का भाव है। डॉ. बाबासाहब, महात्मा फुले, शाहू की मान्यताओं को चित्रित करनेवाला यह साहित्य सामाजिक क्रांति को बल देता है। साहित्य का प्रमुख कार्य समाज में जागृति जगाना, नए विचारों की स्थापना करना, अन्याय, अपराध, अत्याचार को मिटाना आदि है। दलित साहित्य में दलितों की स्थिती, उनका होनेवाला शोषण, सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनितिक, आर्थिक परिस्थिती, अज्ञान, अंधविश्वास का प्रभाव, नारी की दशा, उनकी समस्याएँ, युवा पीढ़ी की मानसिकता, सवर्णों की मनोवृत्ति, अफसरों की शोषण नीति, ग्रामीण दलितों की कमजोर मानसिकता, नए बदलते मूल्यों, उससे प्रभावित दलित, दलित समाज, अधिकार संपन्न दलित युवा तथा नेता आदि का भी यथार्थ, वास्तविक अंकन हो रहा है।

सामाजिक क्रांति और दलित उपन्यासकार -

हिंदी दलित साहित्यकार 'भोगे हुए यथार्थ' को वाणी देने का प्रयास करता है। स्वानुभूति का अभिव्यक्ति देनेवाला यह साहित्य है। बाबासाहब के दर्शन से प्रभावित साहित्यकार अपनी रचना एवं पात्रों के द्वारा नई समाज व्यवस्था को चित्रित करना चाहता है। परंपरागत रूप से शोषित दलित जीवन के साथ-साथ संघर्षरत, विद्रोही, क्रांतिकारी पात्रों के माध्यम से सामन्तवादी, धर्मांध एवं जातीयवादी

मनोवृत्ति को ध्वस्त करता है। पढ़ा-लिखा दलित, दलित नेता, राजनितिक आरक्षण से लाभान्वित दलित, संविधान का लाभ उठानेवाला दलित चित्रित करके सामाजिक क्रांति की पहल की है। दलित समाज में चेतना, जागृति, स्वत्व का भाव, अधिकार की रक्षा का भाव जगाने का महत् कार्य दलित साहित्य कर रहा है।

प्रेमचंद के 'रंगभूमि' का चमार सूरदास औद्योगिकरण का विरोध करता है। 'कायाकल्प' का चमार युवा जमींदारों की मनमानी को नकारता है, 'कर्मभूमि' चमारों की कथा, 'गोदान' होरी की कहानी है। जगदीश चंद्र के 'धरती धन न अपना' का काली संघटन के बल पर अन्याय का विरोध करके बायकाट करता है। 'नरक कुंड में बास' का काली, किसना चमड़े के कारखानों में मजदूरों के लिए उचित मजदूरी की माँग के लिए हड़ताल करते हैं। 'नंदी यशस्वी हैं' के कहार लोग छुआछूत को मिथ्या मानते हैं। 'वनवासी' का बडौज पंडितों की मनमानी का विरोध करके इसाई बनकर बिंदू से विवाह करता है। 'महाभोज' में बिसू चमार की हत्या से खेती जा रही गंदी राजनिती का विरोध चमार करते हैं। महाश्वेता के 'जंगल के दावेदार' में बिरसा, मुंडा द्वारा अंग्रेजों का विरोध करना, 'मोंगरा' में चमार चरनदासद्वारा सरकारी कर्जा लेकर मुर्गीपालन का धंधा करना आदि घटनाएँ सामाजिक क्रांति का प्रमाण हैं।

गिरिराज किशोर के 'यथा प्रस्थापित' का बालेसर छुआछूत का विरोध करके ठाकुर लोगों की आलोचना करता है। जयप्रकाश कर्दम के 'छप्पर' का चमार चंदन पढाई करके, संघटन बनाकर दलितों के लिए स्कूल चलाता है। मदन दीक्षित की 'मोरी की ईंट' में मेहतर जाति की व्यथा है। मेहतरानी का

शोषण, अवैध संतान, जाति पंचायत, धर्मांतरण पर विचार किया है। रामधारी दिवाकर का 'आग पानी आकाश' परिवर्तित दलित जीवन का प्रतीक है। चमार बस्ती में पाठशाला खुलना, युगेश्वर का सचिव बनना, भागवत का मंत्री बनना, दलित गंगुआ का गंगाराम होना, आदि पर भी प्रकाश डालकर दलित संस्कृति पर भी सोचा है।

दलित साहित्य तथा उपन्यासों के पात्र सामाजिक चेतना, नई विचारधारा के प्रमाण है। अर्थ की अपेक्षा मानव प्रेम को श्रेष्ठ मानना, विवाह में जात नहीं इच्छा को स्वीकारना, श्रम के आधार पर मजदूरी माँगना, शिक्षा को अनिवार्य मानना, उसका प्रसार करना, अंधविश्वास को तुकराना आदि उनके विचार सामाजिक क्रांति का प्रमाण है। 'रंगभूमि' का सूरदास, 'धरती धन न अपना' का काली, 'खारे जल का गाव' का अरविंद, 'कगार की आग' की गोमती,

☆

☆

☆

☆

'कब तक पुकारूँ' का सुखराम, 'आग पानी आकाश' का युगेश्वर, 'वन के दावेदार' का बिरसा आदि पात्र सामाजिक क्रांति में कार्यरत हैं। शोषण, अन्याय, अत्याचार के खिलाफ विद्रोह करनेवाले, संगठन बनाकर ताकत दिखानेवाले, अपने दलित्व को नकारनेवाले ये आंबेडकरी दर्शन के प्रतीक मात्र हैं।

हिंदी उपन्यासों में दलित जीवन के चित्रण के साथ-साथ दलित चेतना, सामाजिक चेतना एवं क्रांति का भी अंकन किया है। हिंदी उपन्यासकार, दलित साहित्यकार, प्रगतिवादी विचार, आंबेडकरी दर्शन और समाजवादी तत्त्वों से प्रभावित हैं। जातीय व्यवस्था, समता, सामाजिक न्याय की स्थापना, धर्मांध तत्त्वों का पर्दाफाश, सरकारी अफसरों की मनमानी के खिलाफ संघर्ष, शिक्षा प्रसार आदि का उपन्यासों में चित्रण हुआ है।

जानवर

शिवा श्रीरंग गोरे
प्रथम वर्ष एम.ए.

बात है रेल की,
दो दिलों के मेल की,
एक लड़का और एक लड़की,
बैठे थे पास में,
भारतीय रेल के सेकंड क्लास में,
दोनों की आँखे,
आपस में टकरा गई,
लड़की यूँही चकरा गई,
लड़के से वह बोली,
आदमी हो जानवर ?
लड़का झट-से बोला,
'जान' तो तुम हो मेरी,
मैं तो सिर्फ 'वर' हूँ।

जीवन

जीवन यानी आकाश का तारा,
कब टूटेगा कह नहीं सकता।
जीवन है बहता हुआ निर्रर,
कब बंद होगा कह नहीं सकता।
जीवन है पानी का बुलबुला,
कब फूटेगा कह नहीं सकता।
जीवन है एक जहाज,
कब डूबेगा कह नहीं सकता।
जीवन यानी मंद-मंद पवन,
कब बंद होगा कह नहीं सकता।
कु. भाग्यश्री शिवाजी कदम
तृतीय वर्ष कला

महामारी और विश्व राजनीती

कु.अक्षदा मोरे
तृतीय वर्ष वाणिज्य

आज जहाँ भी देखो कोरोना जैसी गंभीर महामारी फैली हुई है। कोरोना महामारी का सभी क्षेत्रों पर बहुत बुरा असर हुआ है। आम लोग भी यह जान चुके हैं कि कोरोना तो है, उससे भी कहीं ज्यादा बड़ी यह राजनीती महामारी है। बिमारियों से कुछ सावधानियाँ बरत कर बचा जा सकता है, लेकिन राजनितिक महामारी से बचने की चुनौती आसान नहीं है। कोरोना वायरस से पैदा हुई महामारीने वैशिवक समाज और प्रशासन की तमाम कमजोरियों को उजागर कर दिया है। साथ ही इस संकट ने आगे बढ़ने का रास्ता भी दिखाया है।

यह बड़ी दुर्भाग्य की बात है कि नए कोरोना वायरस की महामारी ने आंतरराष्ट्रीय समुदाय पर उस वक्त हमला बोला, जब वह अपने सबसे मुश्किल दौर से गुजर रहा था। यह वह समय था, राष्ट्रीय राजनितिक हित और आर्थिक संकिर्णता आपस में मिलकर एक वैशिवक गाव की परिकल्पना का गला घोट रहे थे। 'द न्यू वर्ल्ड डिसऑर्डर ऐंड द इंडियन इम्पेरिटीव' इस किताब में भी कहा गया है कि अंतरराष्ट्रीय संघटनों की वैधानिकता में गिरावट आती जा रही है। इस वैशिवक महामारी से निपटने के लिए

विश्व स्वास्थ्य संघटन ने शुरुवाती दिनों में जो प्रयास किए वो बहुत जिम्मेदारी पूर्ण नहीं दिखे। अगर विश्व स्वास्थ्य संघटन ने चीन की कही हुई बातों और उसके दावों पर नरमी से नहीं पेश आयी होती, तो यह महामारी इतनी तेजी से फैलाने में सफल नहीं होता और उस किताब में यह भी कहा गया है कि दूसरे वैशिवक संकट का संबंध राष्ट्रीय संप्रभुता से है। आज पूरी दुनिया में राष्ट्रवाद की लहर चल रही है। इसका नतीजा यह हुआ है की विश्व मंच पर हर राष्ट्र अपनी संप्रभुता को उग्र तरीके से प्रस्तुत कर रहे हैं।

पूरी दुनिया को इस वायरस की महामारी में झोंकनेवाले चीन अपनी जिम्मेदारी से बच निकला

है। जब की, शुरुआत में चीन ने इस वायरस से निपटने में पर्दानशीनी की थी और उन संघटनों के साथ चालाकी से पेश आया था, जो इस संकट का बेहतर ढंग से मुकाबला कर सकते थे। दुनिया को इस वैश्विक महामारी की भट्टी में झोंकने के बाद चीन अब मसीहा बनने का प्रयास कर रहा है। इसके लिए वो जरूरतमंद देशों को आवश्यक स्वास्थ्य संसाधन उपलब्ध करा रहा है। इटली को आपत्कालीन मदद के तौर पर मेडिकल टीम भेज रहा है। पुराने अनुभव के आधार हम पर यह दावे के साथ कर सकते हैं कि इसकी कीमत मदद पानेवाले देशों को खामोशी के तौर पर चुकानी होगी। उन्हें चीन की करतूतों को अनदेखी करते हुए अपना मुंह बंद रखना होगा। आधुनिक दौर के इस सबसे बुरे स्वास्थ्य संकट के कारण हालात इतने खराब हैं कि यूरोपीय यूनियन भी अपने सदस्य देशों की मदद कर पाने में मुश्किलें झेल रहा है। गम की बात यह है कि हम बस निराशा के साथ इस माहौल को देखते रहने को मजबूर हैं।

मानवता बिखरी पड़ी है,
सबको आगे निकलना है,
सबको ही जल्दी पड़ी है,
कोई गोली मारता है,
कोई बम से उड़ाता है,
कोई वायरस को बनाकर,
दुनिया को बीमार करता है।

हमारी सरकार भी इस समय चौतरफा चुनौतियों से घिरी हुई है। देश की अर्थव्यवस्था पूरी तरह ढह चुकी है। महंगाई और बेरोजगारी की समस्या ने विकराल रूप धारण कर लिया है। किसान आन्दोलन लगातार व्यापक होता जा रहा है। सरकार की ओर से आन्दोलन को कमजोर करने और दबाने के तमाम

प्रयास नाकाम हो चुके हैं। एनआरसी के खिलाफ आन्दोलन को कोरोना का सहारा लेकर दबा चुकी है, इसलिए आश्चर्य नहीं है कि वह कोरोना की इस लहर का इस्तेमाल किसान आन्दोलन और प्रतिरोध की अन्य आवाजों को दबाने के लिए भी करें।

अगर मौजूदा विश्व व्यवस्था सही तरीके से काम कर रही होती तो दुनिया को नए कोरोना वायरस के इस संकट को पहचानने में देर नहीं लगती। बल्कि, दुनिया के सामने आनेवाले इस संकट को पहचान कर पूरी दुनिया को आगाह किया जाता। कोरोना वायरस के लिए यह नहीं कहा जा सकता कि यह विश्व को कैसे प्रभावित करेगा? परंतु इस प्रकोप को लोकतांत्रिक और तानाशाही दोनों देशों ने देखा है जो लोगों के आवागमन पर कठोर प्रतिबंध लगा रहा है। पश्चिमी दुनिया इस महामारी के केंद्र में है। यह महामारी वैश्विकरण के सिद्धांतों को वापस लेने का कारण हो सकती है। यह वायरस विश्व राजनीति में प्रमुख शक्ति परिवर्तन भी उत्पन्न कर सकता है। परंतु यह वायरस संपूर्ण विश्व में एक नकारात्मक आर्थिक प्रभाव उत्पन्न कर रहा है।

विश्व राजनीति के साथ-साथ अन्य क्षेत्रों की राजनीति को आकार देने में महामारियों का बहुत प्रभाव रहा है। छठी शताब्दी के जस्टिनियन प्लेग से लेकर हाल ही के कोरोना संक्रमण के प्रसार तक, महामारी सामाजिक, राजनितिक संरचना के साथ-साथ विभिन्न देशों की सैन्य शक्तियों को पर महत्वपूर्ण प्रभाव डालती है।

इस समय विश्व को कोरोना वायरस के कारण महामारी का सामना करना पड़ रहा है, जो विश्व राजनीति पर कुछ बदलाव करता दिखाई दे रहा है।

☆

☆

☆

ये ख्वाहिश है मेरी...

लिखू तो क्या लिखू,
चाहू तो क्या चाहू ।
जज्बात जो दिल में है,
उन्हें होंठों पे कैसे लाऊं ।

मुस्कुराहट तो सदा है,
आँसूओं को कहाँ से लाऊं ।
अनजान है जमाना मगर,
होंठों पे खुशियाँ कैसे लाऊं ।

जिंदगी भी गुलजार है,
मगर खुला आसमान चाहिए ।
दिल में बहुत ख्वाहिशें हैं,
लेकिन मुझे डोर का सहारा चाहिए ।

खुला है आसमान, जिद भी है उड़ने की,
ख्वाहिशें हैं ऊंचाई पाने की ।
पर डोर हैं किसी और के हाथ में,
उसे ढील दे दो, ये ख्वाहिश हैं मेरी...
ये ख्वाहिश है मेरी...

कु.प्रतिक्षा संजय महामुनी
द्वितीय वर्ष विज्ञान

तुझे माँगा है मैंने...

तुझे माँगा है मैंने
उमड़ते हुए बादलों से,
पानी की बूंदों के रूप में ।
तुझे माँगा है मैंने,
खिले हुए फूलों की लताओं से,
सुगंध के रूप में ।
तुझे माँगा है मैंने,
उगते हुए सूरज से,
किरणों के रूप में ।
तुझे माँगा है मैंने,
अपने आराध्य देवता से,
सिर्फ तेरे ही रूप में ।

गणेश नंदू ढेबे
प्रथम वर्ष एम.ए.

मैं बोझ नहीं हूँ....

शाम हो गई तो घुमने चलो न पापा,
चलते चलते थक गई, कंधे पर बिठा लो न पापा ।
अंधेरे से डर लगता है, सीने से लगा लो न पापा,
अम्मी तो सो गई, आप थपकी से सुला दो न पापा ।
स्कूल तो पुरी हो गई, अब कॉलेज जाने दो न पापा,
पाल-पोस कर बडा किया, अब जुदा मत करो न पापा ।
डोली मैं बिठा हि दिया, अब आँसू मत बहाओ न पापा,
आपकी मुस्कुराहट अच्छी है, एक बर मुस्कुराओ न पापा ।
आपने मेरी हर बात मानली,

एक बार और मुस्कुराओ न पापा,
इस धरती पर बोझ नहीं है हम,
दुनिया को समझाओ न पापा ।

अक्षय राजू किरवले
द्वितीय वर्ष एम.ए.

स्वामी विवेकानंद के प्रेरक प्रसंग

एक बार स्वामी विवेकानंद हिमालय की यात्रा पर थे तभी उन्होंने वहा एक वयोवृद्ध आदमी को देखा । जो बिना कोई आशा लिये अपने पैरो की तरफ देख रहा था और आगे जानेवाले रास्ते की तरफ देख रहा था ।

तभी उस इंसान ने स्वामीजी से कहा, हॅलो सर, अब इस दुरी को कैसे पार किया जाये ? अब मैं और नहीं चल सकता, मेरी छाती में दर्द हो रहा है । स्वामीजी शांति से उस इंसान की बातों को सुन रहे थे और उस का कहना पूरा होने के बाद उन्होंने जवाब दिया की,

निचे अपने पैरो की तरफ देखो. तुम्हारे पैरो के निचे जो रास्ता है वो वह रास्ता है जिसे तुमने पार कर लिया है और यह वही रास्ता था जो पहले तुमने अपने पैरो के आगे देखा था । अब आगे आनेवाला रास्ता भी जल्द ही तुम्हारे पैरो के निचे होंगा । स्वामीजी के इन शब्दोंने उस वयोवृद्ध इंसान को अपने लक्ष्य को पूरा करने में काफी सहायता की.

एक बार स्वामी विवेकानंद किसी देश में भ्रमण कर रहे थे. अचानक, एक जगह से गुजरते हुए उन्होंने देखा पुल पर खड़े कुछ युवाओं को नदी में तैर रहे अंडे के छिलकों पर बन्दूकसे निशाना लगाते देखा. किसी भी युवक का एक भी निशाना सही नहीं लग रहा था ।

तब उन्होंने एक युवक से बन्दूक ली और खुद निशाना लगाने लगे । उन्होंने अंडे पर पहला निशाना लगाया और वो बिलकुल सही लगा, फिर एक के बाद एक उन्होंने कुल १० निशाने लगाए । और सभी बिलकुल सटीक लगे, ये देख युवक दंग रह गए और उन्होंने पुछा स्वामीजी, भला आप ये कैसे कर लेते हैं? आप के सारे निशाने बिलकुल सटीक कैसे लग गये?

स्वामी विवेकानन्दजी बोले असंभव कुछ भी नहीं है, तुम जो भी कर रहे हो अपना पूरा दिमाग उस समय उसी एक काम में लगाओ. अगर तुम किसी चीज पर निशाना लगा रहे हो तो तुम्हारा पूरा ध्यान सिर्फ अपने निशाने के लक्ष्य पर होना चाहिए । तब तुम अपने लक्ष्य से कभी चूकोगे नहीं ।

यदि तुम अपना पाठ पढ़ रहे हो तो सिर्फ पाठ के बारे में सोचो । मेरे देश में बच्चो को यही पढाया जाता है ।

संकलन : कु.मुनीसा सलीम बागवान
तृतीय वर्ष कला

बहादुरिय

२०२०-२०२१

*"Tis to create, and in creating live
A being more intense that we endow
with form our fancy gaining as we give
The life we image, even as I do now
what am I ?*

*Nothing ! but not so art taou,
Soul of my thought !
with whom I traverse earth,
Invisible but gazing, as I glow
mix'd with thy spirit
blended with thy birth,
And feeling still with thee in
my crush'd feelings' dearth''*

-Lord Byron

ENGLISH SECTION

Dr. R. B. Rathod
Section Editor

Index

PROSE SECTION

1) Just A Dream !!	Miss Manisha Ingwale	B.A. III	57
2) The Reality of Feminism	Miss Monali Pisal	B.A. III	59
3) Omkara : Imagination of Othello in Indian Cinema	Miss Arsha Shaikh	B.A. II	61
4) Rural Education in India During Covid-19	Miss Swati Sadashiv Bhailume	M.A. II	64
5) E.M. Forster's Critique of Imperialism in A Passage to India	Mr. Nital Dulal Nandi	M.A. I	67
6) Top Unfathomed Tourist Places in North India	Miss Nikita Mahamulkar	B.A. II	72

POETRY SECTION

1) Happiness	Amit Maruti Gaikawad	B.A. III	60
2) The True Meaning Of Life	Pratiksha Sanjay Mahamuni	B.Sc. II	71
3) Life	Akashda More	B.Com. III	74
4) Time	Yogita Amol Bhosale	B.A. I	74
5) The Voice of Reason	Snehal Arjun Pawar	M.A. II	75
6) Underachieving World	Monali Atmaram Pimpale	B.A. III	76
7) The Cradle of our Civilization	Vikram Pol	M.A. II	76

बहादुरीय २०२०-२०२१

Informative

Just A Dream !!

Miss Manisha Ingwale
B.A. III

It all began on a rainy morning diurnal. My parents were out of town, which made me responsible to take care of the residence. Running late for my college, I forgot to lock the door to the apartment. I could only recall this after reaching college, but now I was late, so I just overlooked it. I really did not care much about my house being unlocked because I didn't think anything bad would happen, besides this was not the first time I had left my apartment unlocked. While I was in college I was constantly hearing gossip or robbers barging in but I didn't take it much into consideration.

Later that day when I came back to my apartment, I saw the door opening out of the blue. I wondered who could be inside. When I entered, I could see no one. I didn't worry much about it believing that it might have been the wind. I decided to freshen up but when I came back the whole

apartment was upside down. The lamps were broken, flowerpots were cracked, T.V. was slanted, and windows were broken. It was a mess ! and then I heard some sudden noises from kitchen, I knew that it wasn't in my mind, it's actually something ! indeed someone was inside filled with fear and tension, I ran up to my room to try and find my swiss knife. When I found it I came out of my room and tried to find the alleged thief. So I went to the kitchen but when I went to attack, no one was there ! slowly and went towards the hall. As soon as I looked behind, the thief attacked me and providently. I saved myself and ran towards the nearest room. I was panting and sweating the feeling very unfamiliar to me. I was so scared that I couldn't find a place to hide.

Immediately, I started searching for a place where the burglar couldn't

find me. First, I thought will hide in washroom but it would be easy fer him to find me. Then I thought of the wardrobe, but after a lot of effort gave up. Then I decided on hiding behind the sofa but there was no space. Then the balcony came to my mind but I wasn't sure whether that would be a safe place. After looking and thinking of all the places to hide, I finally decided to hide under the bed where he would perhaps not bend down to check. I prayed that he wouldn't be able to find me. I had harrifying thoughts in my mind, but at the same time I asked myself, was this person who was in my apartment, there to steal on to kill me ? minutes later, I overheard footsteps heading to the room where I was hiding. The intruder came inside the room and looded everywhere. I was observing his actions and trying to find out what he was up to ? I couldn't understand what was he trying to find, was he trying to find me ? I was so scared that my arms and legs were frozen. I was not able to attack him as I was completely horrified. I couldn't see the burglar's face as it was covered in black. He was tall and wearing glasses, he had a gun in his hand. He was throwing stuff from one place to another and even fore my favorite toy. He removed clothes from my cupboard. He locked very

belligerent I came out from under the bed. And that time the theif jumped in middle and with a heavy voice he asked, try you prepared to die ? I was astonished and without a doubt in my mind I knew that the heartless man was about to kill me. He was pointing his gun to my head I was having flashbacks of how I spent good time with family and friends in my mind. I was regretting for being so careless, and regretting what bad I have done in past.

He pulled the trigger and the gunshot in my ear was so splitting loud that I jerked to my senses. Was it a nigentmare ? It had to be as I lay sweating in my bed. I was breathing so hard I felt as if I had actually been running my heart was thrashing so hard that it felt like it was going to fall off. Then I realized anything could happen when you least it I always expect here in new about the thieven killing people in their home, but I predict I certainly not understood the dread they go over. The suddenly my mom shouted across the room and fold me to remove toys from under my bed. And when I bend down there were no toys and I was shocked and surprised to see a black mask under my bed. I had questions in my mind that when was it low this mask came in my room. I have learnt my lesson.

The Reality of Feminism

Miss Monali Pisal
B.A. III

There are millions of people who both inwardly and outwardly do not support the idea that there should be equal rights and equal opportunities for men and women.

There are thousands of people who feel we have already arrived at equality for men and women and there are also thousand of people who think we are not all there yet. There are thousands who believe in equal rights but find 'feminism' a word and a movement that doesn't align with their personal beliefs or values. It is crystal clear that our views on feminism differ in various ways because of our own personal and direct experiences. Finally both conscious and unconscious gender bias is rampant within us, but most of us aren't aware of it. So, how do we really define feminism, how do we make sure that this wouldn't result in another division between the sexes and how do

we make this more about equality and not about who suffers more ?

It its most literal sense the word feminism means the theory of the political, economics and social equality of the sexes. Feminism at its core is about equality of men and women, not sameness. So many people after up the argument that women are not the 'same' as men so there can't be equality. The sameness could be referred to the physical differences in the sexes, capabilities etc. but this only implies that both the sexes are different and not unequal. And this is something that has been imbibed in as an a whole society since the beginning of human history.

The issue here is about equal rights and equal access to opportunities. Men and women don't have to be the 'same' in physically to

have the right to equality. More over, the differences in the physical capabilities mentioned earlier are also evident in same sexes for instance, two men with equal access to their rights and apportunities might end up in different paths. It is neccessary to understand that all humans are different and showcase different capabilities and feminism as a moment should be more about accepting those differences as a whole human species rather than stereotyping them as gender roles many people fear that feminism will mean that men will eventually lose out of power influence impact authority and control and economic apportunities. Many people believe that feminism will overturn time honored traditions, religious beliefs and established gender roles and that feels scary and wrong many people fear that feminism will bring about negative shifts in relationships, marriage, society culture, power and authority dynamics and irbusiness, job and economic apportunities if and when women are no an equal footing with men but many of as fail to understand that this moment is about bringing both the sexes on an equal platform where both are theated equally and fairly.

One of the prominent reason about why people fear this moment is that we see many women fighting

among themeselves about what feminism is and how women should behave if they are true feminists. However, in its very pure form feminism is about having a voice to place our opinions in society. The belief that you are only true feminist if you dress up in manlier way or disgrace male gender as a whole is wrong. Feminists can wear whatever they want, they can have their own individual opinions about the society. If we can not choose freely how to behave speak, act and present ourselves, then we' are moving backwards.

Happiness

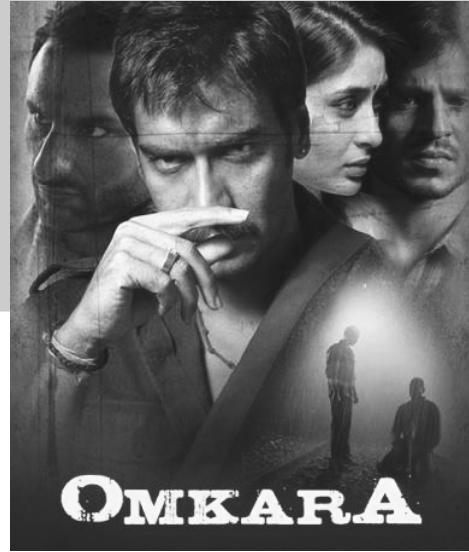
Happiness comes now and then,
..... cannot be sure just when
But when its there, enjoy each hour,
Because happiness has such power,
Joy to you it will bring
Even make someone else sing
What peace of mind
happiness can show
Making you and others glow,
Nature it, make it last
forget the troubles of the past
Never fear that it will go
for it could always grow
and then tomorrow there it will be,
for happiness can set you free.

Amit Maruti Gaikawad

B.A. III

Omkaara : Imagination of Othello in Indian Cinema

Miss Arsha Shaikh
B.A. II

Introduction :

William Shakespeare was the well-known play-wright in English. He wrote a number of plays including tragedies, comedies and historical plays. Othello is one of his best-known tragedies in English. Hindi film industry produced a number of films in Hindi on his plays. We all observed a film on Othello in Hindi as Omkaara produced and directed by Vishal Bharadwaj.

Comparison between Omkaara and Othello :

In the play, Act 1 scene 1 conversation of Iago and Roderigo leads the scene by generating background where Iago makes a resentful against Othello, who had chosen a Florentine, Michael Cassio as a Lieutenant whereas the film begins with Langda a sharpshooter of Bhai Saab's party and friend of Omkaara, attacking a marriage procession of Raju. Raju after making an attempt to

reach at his in-law place, however fails and wedding doesn't take place. Though the similar plot has been designed by Shakespeare in the streets of Venice in the movie the village of Uttar Pradesh has been selected for making of the movie. In the movie Iago is replaced with Ishwar 'Langda' Tyagi and Roderigo is replaced with Rajan Tiwari who was engaged with Dolly a daughter of Raghunath Mishra a well-known advocate.

Shakespeare's 'Othello' is primarily known as a romantic tragedy. Hence, we find that there is a blend of love and hate. This love-hate formula gives birth to the problem of sexual jealousy. It is that jealousy showered the infinite sorrow and pity in the life of Othello

and Desdemona and the same in the Hindi film on 'Omkaara' and Dolly. Ajay Devgan played the role of omkara i.e. othello and Kareena Kapoor played the role of Dolly i.e. Desdemona.

In the play 'othello' the protagonist of the play othello gifted Desdemona a handkerchief as a token of his love but in omkara the ornamental waistband was used as a weapon of the cause of the whole tragedy. Tyagi (Iago) used this weapon very skillfully to destroy the life of omi and Dolly in omkara omi gifted waistband to Dolly, but because of her carelessness the waistband was stolen by Tyagi's wife which was used by Tyagi as his tool of his revenge.

Missing object an evidence character :

In the play an embroidered handkerchief, a little gift given by othello, plays a major role in reading the story to tragic end of Desdemona and othello creates an opportunity for Iago to succeed in taking revenge. Iago receives the handkerchief from Emilia his wife and drops it in the room of Michael Cassio. In the movie while Omkara and Dolly are making love omi asks her to wear (Kamarbandha) which was received from his ancestors. The object is stolen by Indu wife of Langda and a friend of Dolly later goes in the hand of Langda. Langda can be considered the first achievement in the process of taking revenge with omi. Omi listening to the

words of Langda who was telling an imaginary story to his friends, demands Dolly to produce Kamarbandha. But in Omkara the scene was completely different. When Omi and Dolly got married that night Tyagi was with him and he spoiled his mind by poisoning his ears on his wife's unfaithfulness. Tyagi and Rajan made a plan of Kesu's murder. By the planning Tyagi shot Kesu as well as Rajan.

At that night, Othello reached his bed determining to finish Desdemona. He watched her sleeping beauty and remembered that he still loved her. He told her to get ready to die. She begged him not to kill her. But he was hardened like a stone and stabbed her on the bed.

Tragic End :

At the end of the play Emilia told Othello the real story that she stole the handkerchief and gave it to her husband Iago. Othello then realized his own mistake of killing his own love and also Iago's intrigues and he killed himself. Injured Othello fell on the body of Desdemona and died. Thus, the tragedy of a loved one is due to only the suspicious nature of Othello as it poured in him by Iago.

"Othello : If you bethink yourself of any crime
unreconciled as yet to heaven and
grace so fit for it straight."

Othello wants to make sure of before he kills Desdemona and asks what sins has she committed. Desdemona defends herself in response to othello's acusations. On the other side, in the movie, omkara reaches home and inform that kesu is no more and throws the kamarbandh towards Dolly. She gets happy to see the missing thing ignores everything still unaware of the dangerous plot. She is totally perplexed not understanding the behaviour of omkara.

Another difference is that in othello lago kills Emilia and in omkara konkana sen who play the role of Tyagi's wife murdered Tyagi. Both have the tragic end.

Indian Philosophy :

In the climax of the movie, omkara realizes fact that the whole plot was designed against him by Langda. Langda asks omkara to shoot him saying "taak do matha, mukti kar do

meri" suggest the ultimate stage of human life is to get mukti-to relieve from the body.

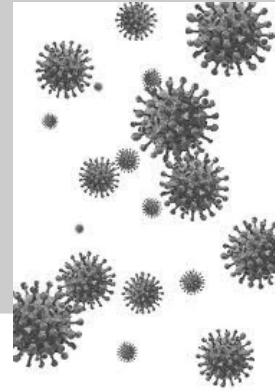
Conclusion :

Shakespeares drama has proven in its universality of though which exactly fits into India milieu. Vishal Bhardwaj the Director designed to develop scenes, dialogues and situations in quite similar manner as in the original play. Though there are many limitations compared to the play in written as everything cannot be presented, many a times use of modern cinematography has helped the director to feed the thought into Indian Cinema lover audience. The audience of Bollywood has highly appreciated the adapation as the plot dialogues and scene have been translated effectively in Indian content. I liked the film omkara and I understood shakespeare's othello deeply by observing the film Omkara.

Rural Education in India During Covid-19

Miss Swati Sadashiv Bhailume
M.A. II

The Covid-19 Pandemic has forced all educational institutions across the world to adapt to online instruction. Courses are delivered online, exams are delivered online and assignments are delivered via email. This is an excellent chance for countries like India to improve internet connection in rural areas. Every hamlet and town in India should be linked to the internet to improve student-teacher engagement. Although institutes such as IITs and IISc

have "some" infrastructure to link students, experience reveals that not all students communicate well for a variety of reasons. Some kids adjust quickly to this method, while others take a bit longer to get used to it. India (indeed, many countries) should develop a strong online education infrastructure.

When a new educational system is implemented in a country, pupils must adjust to the new system over

time. The most significant benefit of such a system is that education may become truly worldwide. In India, institutes such as IITs, IISc and NITs may currently globalise online education, whereas universities can first nationalise it. Fundamental structural adjustments in the curriculum/syllabi should be implemented and academic programmes should be publicised to attract students from all over the world. Engineering and science degree programmes should include skill development as part of the curriculum. It may not be possible to offer laboratory classes (with hands-on experience to students) via an online course, but I have provided a possible alternative in the following lines. Future entrepreneurs will be born as a result of this. This is one method to combat young unemployment and improve their business abilities. In this new educational system, the business community should take the lead. What are the experts' thoughts on the matter ?

The instructors that an institute develops are its greatest asset. Faculty must adapt to changing technology-centered teaching techniques by changing their traditional teaching methods. Faculty members should identify themselves as "competent" persons capable of delivering what students demand. Fault should be

engaged in research and research papers in order to build this system, as well as have expertise and abilities in online teaching. Learning institutes, in a sense, become virtual institutes. Every student's house is transformed into his institute. This will lower the need on an institute's infrastructure. However, research laboratories should continue to operate normally in order to assist research.

Higher education in India should be more international, flexible (in terms of curriculum), innovative and open to greater cooperation. During a webinar hosted by the Jio International Institute in India, Dr. Francisco Marmolejo, adviser to the Qatar Foundation in India, stated that higher education should be re-designed. It should be more adaptable, more inventive, more global yet more locally linked and socially responsible, more collaborative and less fearful of taking risks. Models that are innovative should be introduced. Universities/institutes might be online with internet-based flexible offers (open universities); conventional learning with hands-on work; and partnership with other universities/institutes, of course, there are obstacles to overcome in the early phases, such as using technology to provide better and more inclusive education, contributing to the digital economy and society and

reacting to global demand while keeping in mind changing demographics. In this system, faculty perform the most significant function. Curriculum integration (CI) and active participation by faculty are required for true international engagement. Faculty must be enthusiastic about curriculum integration and take an active role in it. For students, online education does not imply a lack of laboratory experience. Laboratories and workshops are required for skill development. There may be centres located around the country to assist skill development activities.

In terms of research, it's all about collaboration rather than rivalry. Laboratory/research facilities must be shared, thus projects must be developed collaboratively. This will result in strong regional research laboratories - for example, there may be substantial collaboration within the Southeast Asia area. Until today, there hasn't been any. Many institutes frequently sign broad-based

Memorandums of Understanding (Memorandum of Understanding). Curriculum Integration should be a part of this MOU, and this should be carried out with utmost seriousness. The current epidemic presents a chance to reshape higher education. Institutes and universities should take advantage of this chance to transform. Curriculum development, partnerships, skill development and faculty participation should all be geared toward internationalising higher education. It's Covid 19 today... We have no idea what the future holds for the million young people. Experienced instructors can now partner with colleges and institutions to offer an online course that complements their curriculum. The curriculum must also undergo significant modifications (CI) in order to accommodate the courses while maintaining the same level of quality and substance. Institutes such as IITs and IISc should now go worldwide and become a part of the global education system.

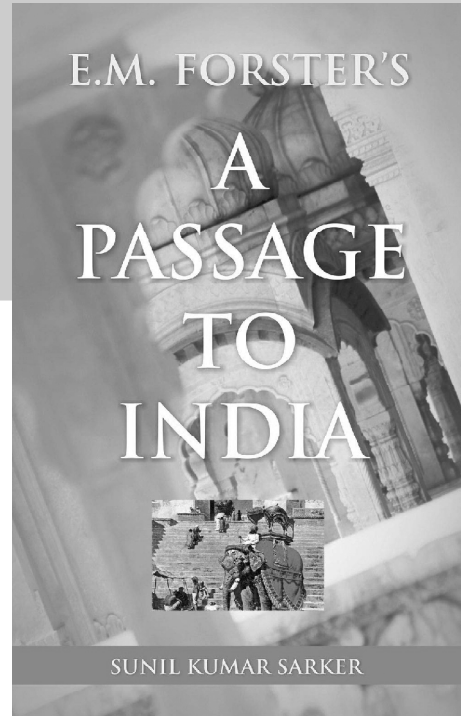
E.M. Forster's Critique of Imperialism in A Passage to India

Mr. Nital Dulal Nandi
M.A. I

Introduction :

The novel discusses the life and mind explores the wrong dimensions of the colonizer-colonized relationships. The 20th century established scientific advancement, industrialization, globalization and materialism. The narration cultures and societies by the writers have been a topic of large importance, each for colonialist and postcolonial critics and writers. Whereas writers like E.M. Forster present a sympathetic image of India, E.M Forster's India confuses and confounds a lot of confusion structure in Passage to India. Here I chose to A Passage to India: A Critique of Imperialism understands the theme, technique and style of the novel. Although having published only six novels. E.M. Forster maintain a high rank among the writers of fiction in the 20th century. 'A Passage to India' (1924) deservedly the best novel that is also

बहादुरीय २०२०-२०२१
Research Article

the most difficult to interpret consistently. It is regarded as Forester's masterpiece. "A Passage to India has been interpreted as a novel about the old Fostering theme of personal relation, politics and metaphysics" (Das, 2005, P.169). The common reader usually thinks of Forster as the writers of A Passage to India. He published his first four novels between 1905 and 1910, but waited 14 years to publish A Passage to India. The novel is most aesthetically satisfying and on the contemporary situation. The novel is an aesthetic masterpiece, the most

closely textures highly wrought and carefully structured of all his writing. "E.M. Forster's *A Passage* 1924 depends upon the ever-shifting relation among Hindus, Muslim and English Christians. (Schwarz, 2005, P.237) This is not only the climax of Forster's career as a novelist but can also be seen as one of the high watermarks of 20th century fiction. This is a very good example of storytelling, which maintains the interest from the beginning to the end in the mere surface actions. Possibilities of friendship between individuals of different races, particularly when one of them belongs to the dominant ruling class and the other to the subject race, are explored in this novel. "One of the main themes of the novel is Anglo-Indian relations and the possibility of two different cultures existing in harmony." (Prakash.1987, P.186). This deals with the theme of personal relationships. It needs to be primarily viewed in the light of hatred and love. This is not about India or its political life. It is about human relation between various characters. "A novel that explores the difficulties men face in trying to understand each other and the universe: it is not primarily concerned with question of rule and race. (Colmer, 1967 P.11) Therefore is the personal relationships in the context of the conflict between the

East and the West. The novel deals with several important relationship such as the ones between Mrs. Moore and Dr. Aziz and Cyril Fielding, Ronny Heaslop and Adela Quested and Professor Godbole."It was delicious. He lay in a trance, sensuous but healthy, through which the talk of the two others did not seem particularly sad they were discussing as to whether or not it is possible to be friends with an Englishman." (Forster, 1984, P.33) This problem is being discussed at the house of Hamidullah when Aziz reaches there to have dinner with his friends. The problem involved in inter-racial friendship determines the main lines on which the story moves. Mahmoud Ali, who has known the English only in India, holds the opinion that it is not possible in India. But Hamidullh who has spent a good deal of time with Englishmen in England is of the view that it is possible only in England and not in India.

Two British ladies namely Mrs. Moor and Adela Quested have come to India to see real India. Adela Quested has come to see Ronny Heaslop and his work in India before getting married with him. Fielding advises seeing Indians. He feels that one can see real India through personal relations and love. Mrs. Moore and Dr. Aziz's First meeting is by chance in a Mosque when Aziz goes to the Mosque to seek

solace and comfort. There an old English woman disturbs him. He shouts at her but on seeing that she has taken off her shoes in marked respect to God he is softened and expresses regret. Aziz is firmly rooted in the society and is a staunch believer in his religion, Islam. Mrs. Moore is also firmly rooted in her society and she also believes in religion, in her case it is Christianity. Aziz has brought children on to the world. Mrs. Moore also has her two sons and a daughter. It seems a secret understanding of the heart attract both Dr. Aziz and Mrs. Moore very gently tells him that she has removed her shoes outside the Mosque. Dr. Aziz is educated in English and has a very forward point of view. "Because he is so placed because he is aware of such a tradition that in spite of the brevity of his acquaintance with Mrs. Moore the two make immediate and lasting connection." (Mcconkey,1983, P.81) Aziz's relations with Mrs. Moore are of youth and an old woman. Aziz talks with her normally and frankly. Both talk freely with each other on various subjects right from their children the British in India, their religion and many other that are of interest to both of them. In Mrs. Moore, Aziz find pleasing and likeable friend. His regard for her is devoid of any expectation and material gains. "Her Christianity and his Islam enable them to meet as

individuals at a deeper level than that made possible by social codes and habits, initially because she like him, takes her religion with full seriousness" (Gillie,1983, P.141).

Aziz is susceptible to insults Mrs. Moore is a kindly being sympathetic old woman who has a desire to see real India. She abounds in love and sympathy for the Indians. She does not think of an Indians inferior to her. Aziz begins to regard Mrs. Moore as a dear friends. A remarkable bond of friendship grows between these two impulsive people and they become friends. She accepts her friends with Aziz in a conversation with her son Ronny. "It is only just five, said Mrs.Turton. My husband will be up from his office in a moment and start the thing. I have no idea what we have to do. It's the first time we've ever given a party like this at the Club. Mr. Heaslop, when I'm dead and gone will you give parties like this ? It's enough to make the old type of Burra Sahib turn in his grave." (Forster, 1984, P.59) Mrs. Moore's visit to the caves proves to be a gruesome experience as a result of which she becomes cynical about everything and indifferent to everybody. Her bitterness and disillusionment affects her personal relations. But even in this state of mind inwardly she retain her desire to do well to others. Her regard for Aziz

remains Mrs. Moore having been overtaken by emptiness and negation does not attend the trial of Aziz although she is aware that Aziz is unjustly implicated in it. "Here is my cousin, Mr. Mohammed Latif. Oh no don't shake hands. He is an Indian of the old-fashioned sort he prefers to salaam. There I told you so Mohammed Latif how beautifully you Salaam. See he hasn't understood he knows no English..." (Forster, 1984, P.142)

The central theme of the novel is the conflict between the East and West which separates the culture of the East from that of the West. The problem of personal relationship too, is the theme of the novel. This is not romantic novel although it has two characters namely Ronny Heaslop and Miss Adela Quested who are dreaming to get married with each other. There are a lot of ups and down in their relationships. The personal relationship of those two typically British lovers holds the attention in the first part of the novel. "Ronny's face grew dim-an event that always increased her esteem for his character. Her hand touched his owing to a jolt and one of the thrills so frequent in the animal kingdom passed between them and announced that all their difficulties were only a lover's quarrel." (Forster, 1984, P.182). The Temple section in the novel offers vision of

reconciliation in which all the artificial human barriers are banished. Forster could not conceptualize a future for the friendship of Fielding and Aziz due to political circumstance. Aziz and Fielding become friends again but they are aware of the fact that they cannot meet on physical level. The political pressures distort the relationship between the two. Fielding now speaks about British imperialism while Aziz is fanatically anti-British, Though they are Friends again their ways have to part. "At the end of the novel, although they must part there is no doubt that Aziz and Fielding are Friends." (Shahane, 1980, P.100) The friendship between Aziz and Fielding is material worldly and temporal. It works only on a rational level. That is why both of them had to face clashes enmity and misunderstanding. During the Hindu festival of Gokul Ashtami at Mau log after the death of Mrs. Moore one finds Professor Godbole remembering her. "The philosophical theme of the novel is not the friendship between Aziz and Fielding but the friendship of Godbole and Mrs. Moore." (Deshpande, 2006, P.137) The English and the Indians can be friends for Mrs. Moore and godbole are true friends. The English and the Indians cannot be friends for fielding and Aziz are not friends in true sense. Forester clearly suggests that fielding and Aziz can be

friends if they rise to the level of the friendship between Mrs. Moore and Godbole.

Conclusion :

Forster believes that to lead the good life, a man must learn to establish personal relations. He gives more importance to personal relationships than the public causes. He values personal relations. His very subject of India with its clashes of race religion and colour, compelled Forster to interpret his values in terms of a concrete situation taken from contemporary history. Modern world is facing terrorism racism regionalism, communalism the human race. The event in cave and Miss. Quested's misunderstanding creates as form in life of Dr. Aziz, but Godbole brings Amrit Roy to lave Aziz who in hurt earlier by question of Miss. Quested if every Muslim has four wives. Godbole returns help of Dr. Aziz and wants treatments of a Hindu doctor. The entire novel is about estrangement. When Fielding tells Dr. Aziz that he would be killed by Hindu's, Aziz retorts they world settle the matter when the British rulers are gone.

☆ ☆ ☆

THE TRUE MEANING OF LIFE

The years have passed by,
 In the blink of an eye,
 Moments of Sadness,
 And joy have flown by.
 People I loved,
 Have come and have gone,
 But the world never stopped
 And we all carried on
 Life wasn't easy
 And the struggles were there
 Filled with times that it mattered,
 Times I just didn't care.
 I stood on my own,
 And I still found my way,
 Through some
 nighths filled with tears
 And the down of new days.
 And now with old age,
 It's become very clear,
 Things I once found Important
 Were not why I was here.
 And how many things,
 that I managed to buy,
 Where never what made me,
 Feel better inside.

Pratiksha Sanjay Mahamuni

B.Sc. II

Top Unfathomed Tourist Places in North India

Miss Nikita Mahamulkar
B.A. II

बहादुरीय २०२०-२०२१
Informative

Hailing from North India and found of travelling and Holidaying to vigin places, I have been visiting several beautiful unexplored places un North India. The unexploited beauty of these places left me awestruck. I would like to share some of these places with you.

Dev Prayag :

I set out for a religious and fun trip with my family to haridwar. We took a dip to wash away all our sins in the famous "Har ki pauri", and visited the scenic 'Mansa Devi Temple'. After completing all other places like Laxman Jhoola, Swarag ashram, we decided to go up a Lid more and spend the night at as we were the adventurous kinds we decided to go beyond rishikesh for night stay. It was already 5 pm and we thought we would go a few kilometers further and stay at more scenic and quieter place that the bustling city of Rishikesh. To our dismay, as we moved

up in our TATA SUMO, all the hotels and lodges were full and we had no place to stay. We were a group of 10 friends with two kids. Sun had already set and the terrain uphill was very bad there was no proper road and at many places the make shift bridges were closed leading us to loose our way.

There were no signboards or indications. However in this ordeal, we finally came to a small up Tourism hotel at Devprayag and decided to stay there for the night. The accommodation was very basic but we had no choice. The caretaker was very king enough to serve us not dinner and then we slept cursing our decision to leave a comfortable hotel at Rishikesh and came up to this one.

However, when woke up in the morning and came out of our rooms, we could not believe our eyes. We were surrounded by snow clad

mountains on top of a valley and could see the beautiful confluence of two rivers Bhagirathi and Alaknada, which then takes the name 'Ganga'. It was an amazing sight which we could have never explored had we not lost our way.

At the confluence, water was ice cold as the place is very close to its originating glaciers. The platform at the confluence allows the tourists to take a dip in the water and experience its purity. Expert swimmers can enjoy swimming, however the water has a great speed at this point.

Dhanaulti :

The pictures hill station is located about 26 km from Mussorie. It is situated an altitude of 2286 km and is known for its quiet environs amidst the alpine forests of Devdar, Phadodendran and oak. Till some year's back the place did not have enough electricity and did not have enoght hence by night, one had to be indoors.

If you enjoy being in the lap of mother nature, leaving behind your gadgets like mobile phone, laptops and ipads you will find this place as most promising.

Patnitop :

Patnitop or Patni Top is a hill top tourist location in Udampur district in Jammu and Kashmir state of India on

National Highway. Situated on a plateau in the shiwalik belt of the Himalayas, Patnitop sits at an altitude of 2,024 km (6,640 ft.). The river chenab flows in close proreimity to this location. Enveloped by thickly wooded Cedar/Deodar forest, patnitop offers amazing scenic beauty. Peaceful walks and breath taking views of the mountainscape of the chenab basin. In winter, the resort is generally covered with a thick mantle of snow thus providing opportunities for various snow games including skilling. It is the closest winter resort to Jammu and to Udhampur and is second to none in its natural charm, climate, pine forests and lush green cover. It is near the famous Shrine of Vaishnodevi. Hence one can combine this holiday with the religious trip to vaishnodevi temple.

Naddi :

This beautiful hill station is located near Dharmshala, in Himachal Pradesh. It is about 240 km from Chandigarh and can be reached by road, a high point beyond the Lake, Naddi village affords a magnificent view of Dhauladhar mountain range to the north and the wast expanse of lush kangra valley the south. Naddi is situated for away from the nustle and bustle of the Macleodganj and provides completed peace of mind. It is surely the best place to spend some quality time

amidst the hearest of Dhauladhar mountains. At 2,000 meters above the sea level and about two kilometers from melead Ganj, a modern picnic spot is developing fast at Naddi.

It is connected with a metallated motor able road. It is the only place in Dharamshala from where an open view of mountains and wide valleys on Dhauladhars southern side can be seen. Tourist can enjoy relaxed vacations in the lap of natural beauty.

Me leodganj, Dharmshala are the near by places. The food lovers can explore the Tibet food market which tasty momos, Tingmo, Bakleb (Tibetan type samosa) and Thukpas (a meal of soup and noodles.)

Which tasty momos, Tingmo, Bakleb for dessert, there is delicious Lemon Chees Cake.

Life

Life is an appportunity,
benefit from it.
Life is beauty, admire it.
Life is a dream, realize it.
Life is a challenge, meet it.
Life is a duty, complete it.
Life is a game, play it.
Life is sorrow, overcome it.
Life is a song, sing it.
Life is a struggle, accept it.
Life is tragedy, confront it.
Life is an adventure, dare it.
Life is luck, make it.
Life is too precious,
do not destroy it.
Life is life, fight for it.

Akashda More
B.Com. III

Time

How many seconds in a minutes ?
Sixty and no more in it.
How many minutes in an hour ?
Sixty, for sun and shower.
How many hours in a day ?
Twenty-four, for work and play.
How many days, in a week ?
Seven, both to hear and speak.
How many week's in a month ?
Four, as the swift moon runn'th.
How many months in a year ?
Twelve, the almanao makes clear.
How many years in on age ?
One hundred, says the sage.
How many ages in times ?
No one knows the rhyme.

Yogita Amol Bhosale
B.A. I

The Voice of Reason

Snehal Arjun Pawar
M.A. II

"I can't do it, it's impossible;
I ain't capable."

"But then",
says a voice somewhere Dear,
You're reached till here,"
You've made it so far,
You've done well my dear,
Don't you worry, don't you fear,
I'm always there

Who's this ? I wonder quite oft
To which it said in a voice so soft
Your closest perhaps"
The voice of reason,
leading you through right and wrong
you give it an ear or pass it along
I'll be there always"
spring, summer and every other season

For not a second of my life
This voice abandoned me,
Helping me throughout,
I wonder sometimes
if it's God's voice inside us all
creating windows in the wall,

The more I thought
The more I was assured of
The God who lies within all
No matter short or tall
Near or far
That voice of reason.
All I hope now,
is that we listen to that voice,
and thank that friend of ours,
The friend we forgot.

Underacheiving World

A putrid burn in the pit of my stomach,
Unable to lift my leaden legs,
The corrosive atoms of chaotic anxiety
Dissipating to every inch of my shivering body.
My heart slowing down its pace,
pumping spurts of blood and dark suspense.
The hands almost coming to a stand-still making me.
There is the 'tick'; Now where is the 'tock'
Voiceless sounds going about with normaly.
As insignificant as crickets.
my state of a ticking mind-bomb lost in oblivion.

Monali Atmaram Pimpale

B.A. III

The Cradle of our Civilization

What can be the caradle of our civilization ?
It could only be the decomposed bodies lying on
top of earch other the hollow
skull and bones thick and thin.

What can be the cradle of our civilization ?
The bleeding ground, the breast of mother Earth.
The earth knows you belong to her,
And you would find yourself inside her.

What can be the cradle of our civilization ?
It is where we close our eyes and sleep for eternity.
Sleep into the womb of mother earth.
With centipedes and Ants crawling over our body,
Where the creatures of earth enter our blood stream.
When we are sleeping peacefully for eternity

Such is the cradle of our civilization.
The Grieving Grave looked after by the
mighty mother Earth.

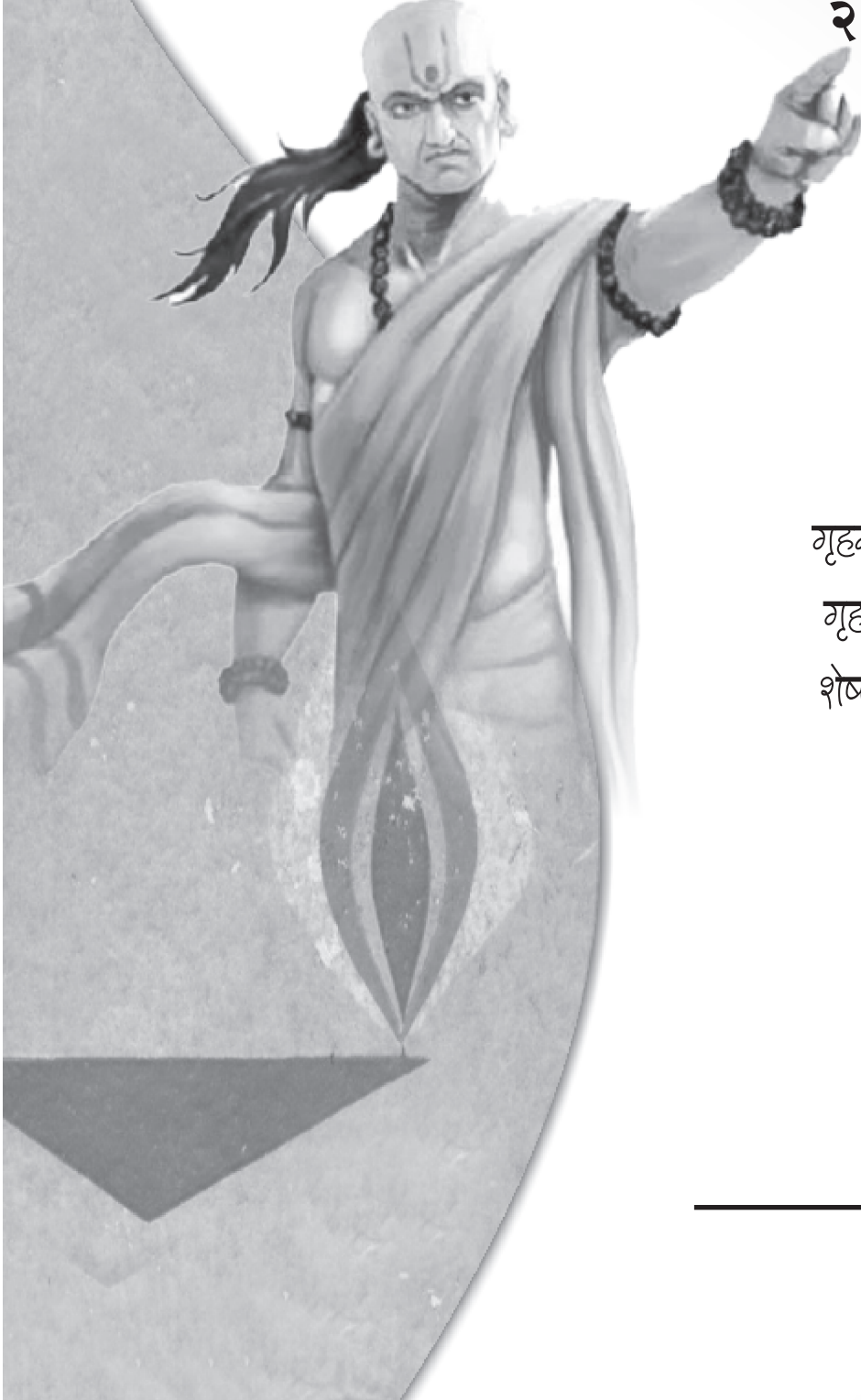
Vikram Pol

M.A. II

ब्रह्मसूत्र

२०२०-२०२१

दूरादतिथयो यस्य
गृहमायान्ति निर्वृताः ।
गृहस्थः स तु विज्ञेयः
शेषस्तु गृहसंक्षिणाः ॥

- चाणक्य निती

संस्कृत विभाग

प्रा.एम्.बी.धारक

विभागीय संपादक

बहादुरीय

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

१) समाजोद्धारकः शिक्षणमहर्षिः
डॉ. बापूजी साळुंखे ।

कु. अर्शिया अस्लम मुलानि

बी.ए. द्वितीय वर्षः ७९

२) परमतत्वम् एकमेव ।

सौ. कोमल श्रीरंग चिकने

बी.ए. तृतीय वर्षः ८०

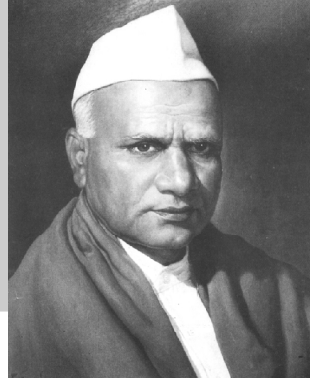

बहादुरीय २०२०-२०२१

व्यक्तिचित्रण

समाजोद्धारकः शिक्षणमहर्षिः डॉ. बापूजी साळुंखे ।

कु.अर्शिया अस्लम मुलानि
बी.ए. द्वितीय वर्षः

भारतवर्षस्य भूमिः समाजोद्धारकानां समाजसेवकानां च जननी अस्ति । अस्माकं भारतवर्षे प्राचीनकालादेव समाजोद्धारकानां समाजसेवकानाञ्च बृहद् परम्परा वर्तते अस्मिन् देशे अनेके समाजोद्धारकाः समाजसेवकाः च जाताः । केचित् बृहत् कार्यं कृतवन्तः केचन मर्यादितं कार्यं कृतवन्तः । सर्वे अपि स्वकालखण्डे स्वक्षमतया यथासम्भवानि कार्याणि कृतवन्तः किन्तु केचन समाज-उद्धारकाः ईदृशाः अपि भूताः ये स्वजीवने तु समाजकार्याणि कृताः अपितु परलोकगमनानन्तरमपि तैः स्थापितायैः शैक्षणिक-सामाजिक-संस्थाभिः अग्रेऽपि समाजकार्याणि अभवत्, वर्तमानेऽपि भवति अग्रेऽपि शताधिकं वर्षपर्यन्तं समाजकार्यं भविष्यति । तेषु अन्यतमम् एकः “समाजोद्धारकः शिक्षणमहर्षिः डॉ. बापूजी साळुंखे”

मानवसमाजस्य जीवनयापनस्य कृते आजीविकार्थं च ज्ञानस्य परम आवश्यकता वर्तते । स्वस्य अस्तित्वं निर्माणाय ज्ञानमति आवश्यकम् अस्ति । ज्ञानमेव मनुष्यस्य स्थायी मित्रम् अस्ति । एकः शिक्षकः एकां पिढीं सृजति किन्तु एका

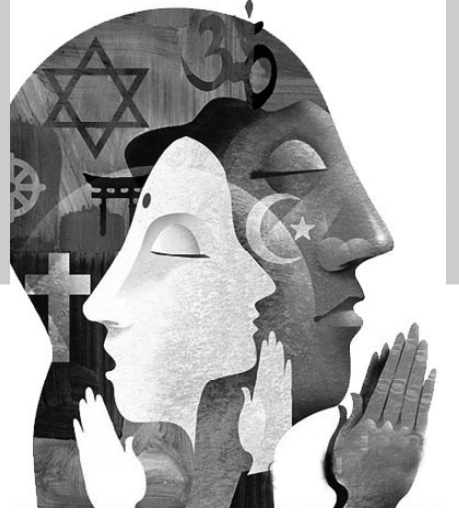
शैक्षणिकसंस्था नैकाः पिढयः स्रष्टुं शक्नोति । ‘शिक्षणमहर्षिः डॉ. बापूजी साळुंखे’ वर्याः “स्वामी विवेकानन्दः शिक्षणसंस्था” नामक शैक्षणिकसंस्थायाः स्थापनं कृत्वा सामाजिक-रूपेण आर्थिकदृष्ट्या च वञ्चितेभ्यः जनेभ्यः ज्ञानदानस्य कार्यं कृतवन्तः । ते ज्ञानदानस्य माध्यमेन समाजोत्थानस्य बृहत् कार्यं कृतवन्तः ।

वेदेषु अपि उक्तम् अस्ति यत्- सर्वेषामेव दानानां ब्रह्म (विद्या) दानं विशेष्यते” । बापूजीनां परलोकगमनानन्तरमपि तेन स्थापित-शैक्षणिक-संस्थायाः माध्यमेन विद्यादानस्य निरन्तरं कार्यं भवति । अद्यत्वे महाराष्ट्रराज्ये कर्णाटकस्य सीमाभागेषु च स्वामी विवेकानन्दः शिक्षणसंस्थाशिक्षणसंस्थायाः त्रिशताधिकत्रिंशत् (३३०) शाखाः सन्ति । तासु लक्षाधिकाः छात्राः शिक्षाग्रहणं कुर्वन्ति । अर्थात् समाजस्य भविष्यनिर्माणं भवति । वयं भाग्यशालिनः स्मः यत् “समाजोद्धारकः शिक्षणमहर्षिः डॉ. बापूजी साळुंखे” वर्यदृशः महाविभूतिः अस्माकं राज्यस्य पावनभूमौ जातः ।

परमतत्त्वम् एकमेव ।

■
सौ. कोमल श्रीरंग चिकने
बी.ए. तृतीय वर्षः

वैदिकदर्शनानुसारेण परम तत्त्वम् एकमेव । स च स्वरूपः सर्वत्रगः सर्विकञ्च । इदं दृश्यमानं जगत्तस्यैव प्रतिबिम्बमात्रम् । स हि सर्वस्याः शक्तेर्मूलम् । स हि सर्वाश्रयः सर्वसाधारणश्च । स हि सर्वस्य परमः सखा । स हि एकः एव अनेकनामा । सः शुद्धः शोधकश्च । स एव सर्वस्य रक्षकः शरणञ्च । स एव दिव्या जननी सर्वेषाम् । स एव सतामाश्रयः परमप्रियश्च सर्वस्या । स हि नेदिष्ठः सम्बन्धी सर्वस्य । तत्रैव विश्वं भवत्येकनीडम् । स हि शिशूनां पिता माता च कुमारीणां वरः पत्नीनां पतिः सुहृदः सुहृत् च । स हि प्रतिगृहमतिथिः । सर्वेषां हि स सर्वे हि तस्य । स हि ब्रह्म तथा ब्रह्मचारीणो ब्रह्मचर्यञ्च । स एव अनन्तपथे सहयात्री मार्गदर्शकश्च । स एव ज्ञाता ज्ञेयो ज्ञानं च । स हि कविः पुरणोऽनुशास्ता । स अणोरणीयान् महतो महीयान् । स हि कवीनां कविः । स हि क्षरातीतः अक्षरोत्तमः । एक एव स बहुरूपधृक् । स हि सर्वेषाम्

एकायतनम् । स हि अद्वितीयः, निराकारः सर्वरूपमयश्च । स हि सर्वव्यापी । स हि विश्वकर्मा भिषक् च । स हि-

'अकामो धीरो अमृतः स्वयंभूः रसेन तृप्तो न कुतश्चनो सः' ।

स हि सर्वाध्यक्षः । स एव ज्योतिः । सत्यमयो हि सः । स हि सर्वसाक्षी निर्गुणश्च । स हि विश्वस्य प्रतिमा । यदेव इह तत्सर्वं तस्यैव प्रतिरूपम् । एकस्यैव तस्य तत्त्वस्य द्वित्वावधारणा विहिता । स एव पुरुषः पुरि शयनात् पुराणाद् वा ।

बहादुरिय
२०२०-२०२१

*I seem to have been only
like a boy playing on
the seashore, and diverting
myself in now and
then finding a smoother
pebble or a prettier shell
than ordinary, whilst the
great ocean of truth lay
all undiscovered
before me.*

- Isaac Newton

SCIENCE SECTION

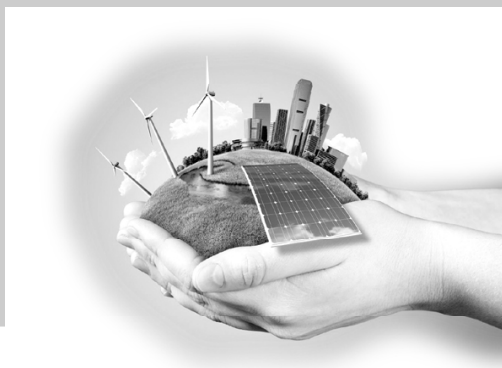
Prof.Rekha Nalawade
Section Editor

गद्य विभाग

1) Organic Farming	Miss Sarika Uday Mane	B.Sc. III Chemistry	83
२) स्पेस-एक्सचा एलॉन मस्क	प्रसाद नामदेव सावंत	B.Sc. III Physics	८७
३) घाण्याचे तेल की रिफाईन्ड तेल ?	कु.मेघा प्रकाश पवार	B.Sc. III Chemistry	90
4) Smartphones : Smart Chemistry	Miss Rajashri Avinash Ghodke	B.Sc. III Chemistry	92
५) काजवे - जीवसृष्टीतील स्वयंप्रकाशमान तारे	कु.सारिका उदय माने	B.Sc. III Chemistry	95
6) The Old Banyan	Miss Aishwarya Ramesh Patil	M.Sc. II Zoology	98
७) बिगबॅंग थिअरीचा उगम	साईनाथ दिपक भोईटे	B.Sc. III Physics	102
८) बाभूळ, बोर आणि जैवविविधता	कु.जान्हवी शिंदे	B.Sc. III Botany	104

Organic Farming

Miss Sarika Uday Mane
B.Sc. III Chemistry

Organic Farming, agricultural system that uses Ecologically based pest controls and biological Fertilizers Derived largely from animal and plant wastes and Nitrogen-fixing cover crops. Modern organic farming was developed as a response to the environmental harm caused by the use of chemical pesticides and synthetic fertilizers in conventional agriculture, and it has numerous ecological benefits.

Compared with conventional agriculture, organic farming uses fewer pesticides, reduces soil erosion, decreases nitrate leaching into groundwater and surface water and recycles animal wastes back into the farm. These benefits are counterbalanced by higher food costs for consumers and generally lower yields. Indeed, yields of organic crops have been found to be about 25 percent lower overall than conventionally grown crops, although this can vary

considerably depending upon the type of crop. The challenge for future organic agriculture will be to maintain its environmental benefits. Increase yields and reduce prices while meeting the challenges of climate change and an increasing world population.

History :

The concepts of organic agriculture were developed in the early 1900s by Sir Albert Howard, F.H. King, Rudolf Steiner and others who believed that the use of animal Manures often made into compost, cover crops, crop rotation and biologically based pest controls resulted in a better farming system. Howard, having worked in India as an agricultural researcher, gained much inspiration from the traditional and sustainable farming practices. He encountered there and advocated for their adoption in the west such practices were further promoted by various advocates such as J.I. Rodale

and his son Robert in the 1940s and onward, who published organic gardening and farming magazine and a number of texts on organic food was stimulated in the 1960s by the publication of *Silent Spring* by Rachel Carson, which documented the extent of environmental damage caused by insecticides.

Organic food sales increased steadily from the late 20th century. Greater environmental awareness coupled with concerns over the health impacts of pesticide residues and consumption of genetically modified (GMO) crops, fostered the growth of organic sector. In the United States, retail sales increased from \$20.39 billion in 2008 to \$47.9 billion in 2019 while sales in Europe reached more than \$37 billion (\$34.3 billion euros) in 2017.

The price of organic food is generally higher than that of conventionally grown food depending on the product, the season and the vagaries of supply and demand. The price of organic food can be anywhere from less than 10 percent below that of conventionally grown produce.

Regulation :

Organic agriculture is defined formally by governments. Farmers must be certified for their produce and products to be labeled "organic" and

there are specific organic standards for crops, animals and wild crafted products and for the processing of agricultural in the European Union (EU) and the United States, for example, prohibit the use of synthetic pesticides, fertilizers ionizing radiation, sewage sludge and genetically engineered plants and products. In the EU, organic control bodies according to EU standards organic farming has been defined by the National Organic Standards of the U.S. Department of Agriculture (USDA) since 2000, and there are many accredited organic certifiers across the country although most countries have their own programs for organic certification, certifiers in the EU or the United States can inspect and certify growers and processors for other countries this is especially useful when products grown organically in Mexico, for example, are exported to the United States.

Organic Farming Methods

Fertilizers :

Since synthetic fertilizers are not used, building and maintaining a rich, living soil through the addition of organic matter is priority for organic farmers. Organic Matter can be applied through the application of Manure, compost and animal by products, such as feather meal or blood meal. Due to the potential for harbouring human pathogens, the USDA National Organic Standards mandate that raw manure

must be applied no later than 90 or 120 days before harvest, Depending on whether the harvested part of the crop is in contact with the ground.

Composted manure that has been turned five times in 15 days and reached temperatures between 55-77.2 °c (131-171 °f) has no restrictions on application times. Compost adds organic matter, providing a wide Range of nutrients for plants and adds beneficial microbes to the soil given that these nutrients are mostly in an unmineralized form that cannot be taken up by plants, soil microbes are needed to break down organic matter and transform nutrients into a bioavailable "mineralized" state. In comparison, synthetic fertilizers are already in mineralized form and can be taken up by plants directly.

Soil is maintained by planting and then tilling in cover crops, which help protect the soil from Erosion off season and provide additional organic matter the tilling in of nitrogen fixing cover crops, such as clover or alfalfa also adds nitrogen to the soil cover crops are commonly planted before or after the cash crop season or in conjunction with crop rotation and can also he planted between the rows of some crops, such as tree fruits reaserchers and growers sare working to develop organic forming "no-till" and reduced tillage practices in order to further reduce erosion.

Pest Control :

Organic pesticides are derived from naturally occurring sources these include living organisms. Such as the bacteria *Bacillus thuringiensis*, which is used to control carterpillar pests or plant derivatives such as pyrethrins (from the dried flower heads of *chrysanthemum cinerarifolium*) or neem oil (from the seeds of *Azadirachta indica*) mineral based in organic pesticides such as sulfar and copper are also allowed.

In addition to pesticides, organic pest control integrates biological cultural and genetic controls to minimize pest damage biological control utilizes the natural enemies of pests, such as predatory insects (e.g. ladybugs) or parasitoids (e.g. certain waps) to attack insect pests. Pest cycles can be disrupted with cultural controls of which crop rotation is the most widely used. Finally traditional plant breeding has produced numerous crop varieties that are resistant to specific pests the use of such varieties and the planting of genetically diverse crops provide genetic control against pests and many plant diseases.

Crop Rotation :

Crop rotation, the successive cultivation of different crops in a specified order on the same fields, in contrast to a one-crop system or to Haphazard crop successions throughout

human history wherever food crops have been produced, some kind of rotation cropping appears to have been practiced on system in central Africa employs a 36 year rotation a single crop of finger millet is produced after a 35 year growth of woody shrubs and trees has been cut and burned. In the major food producing regions of the world, various rotations of much shorter length are widely used some of them are designed for the highest immediate returns, without much regard for the continuing usefulness of the basic resources. The underlying principles for planning effective cropping system began to emerge in the middle years of the 19th century.

Early experiments, such as those at rothamsted experimental station in England in the mid 19th century, pointed to the usefulness of selecting rotation crops from three classification : cultivated row closegrowing grains and sod-forming or rest crops such a classification provides a ratio basis for balancing crops in the interest of continuing soil protection and production economy. It is sufficiently flexible for adjusting crops to many situations, for making changes when needed and for including 60 between crops as cover and green manures.

Contour Farming :

Contour farming, the practice of tilling sloped long along lines of

consistent elevation in order to conserve rainwater and to reduce soil losses from surface erosion. These objectives are achieved by means of furrows, crop rows and wheel tracks across slopes, all of which act as reservoirs to catch and retain rainwater, thus permitting increased infiltration and more uniform distribution of the water.

Contour forming has been practiced for centuries in parts of the world where irrigation farming is important. Although in the united states the technique was first practiced at the turn of the 19th century, straight line planting in rows parallel to field boundaries and regardless of slopes long remained the prevalent method efforts by the U.S. soil conservation service to promote contouring in the 1930s as an essential part of Erosion control eventually led to its widespread adoption.

The practice has been proved to reduce fertilizer loss, power and time consumption and wear on machines, as well as to increase crop yields and reduce erosion contour farming can help absorb the impact of heavy rains, which in straight line planting often wash away topsoil. Contour farming is most effective when used in conjunction with such practices as strip cropping, terracing and water diversion.

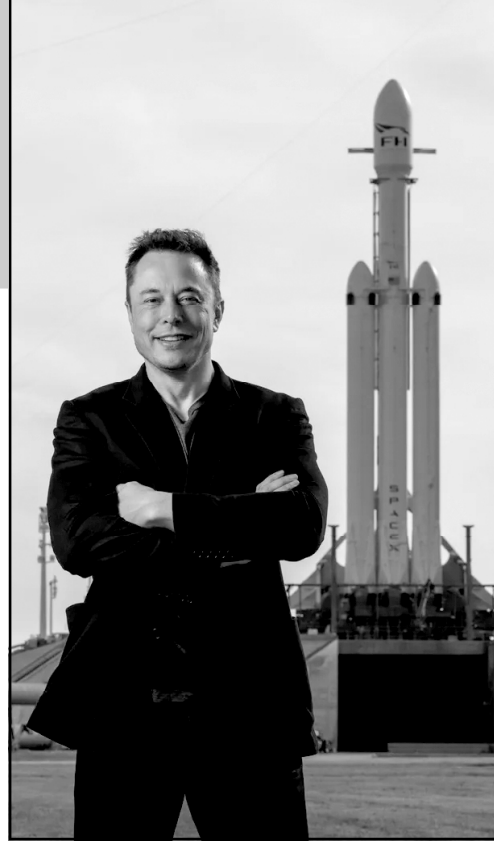
स्पेस-एक्सचा एलॉन मस्क

प्रसाद नामदेव सावंत
B.Sc. III Physics

‘अंतराळ’ म्हटले की असा एखादाच व्यक्ती सापडेल की, या विषयामध्ये त्याला रस नसेल. मग तो व्यक्ती कोणत्याही क्षेत्राशी निगडित असो. ‘अंतराळ’ किंवा ‘स्पेस’ हा विषय आला की, त्याचेही कान टवकारले जातात आणि या विषयातील घडलेल्या घडामोडींबद्दल तो चवीन बोलायला लागतो. त्याचबरोबर, अवकाशाशी संबंधीत संस्था जसे की, नासा, इस्त्रो आणि इ.एस.ए. यांचे विषयही यथावकाश निघू लागतात. कारण अंतराळ क्षेत्रातील त्यांची झेप आणि मिळालेले यश त्यांच्या दैदीप्यमान कारकिर्दीची वेळोवेळी दवंडी पिटत असतात.

पण एखाद्या वेळी त्या क्षेत्रांमध्ये असे चमत्कार घडत असतात किंवा असे अवलिया या क्षेत्रात अवतरतात की, त्या क्षेत्राचा चेहरामोहराच बदलण्याची ताकद त्यांच्यामध्ये असते. असेच एक नाव किंवा असाच एक तारा या अवकाशक्षेत्राच्या प्रांगणामध्ये उतरला आहे व त्यामुळे अंतराळ काबीज करण्याच्या आपल्या सर्व पूर्वकल्पनांना तडा गेला, ते नाव म्हणजे ‘एलॉन मस्क’ आणि त्याची ‘स्पेस एक्स’ ही कंपनी.

‘एलॉन मस्क’ हे नाव अपरिचित आहे असे फारच कमी लोक असतील कारण मस्कचे काम जणू काही धक्कातंत्रांवर आधारित आहे आणि त्याच्या

प्रत्येक कामाद्वारे अंतराळ तज्ञांना तो अचंबित करतच असतो. पण तरीदेखील एखादा एवढी स्तुती होणाऱ्या मस्कचा परिचय करायलाच हवा. तर कोण आहे हा एलॉन मस्क ? आणि का चर्चेत आहे त्याची स्पेस-एक्स ? तर, गोष्ट अशी आहे की, एलॉन मस्क ‘मार्स ओएसीस’ या प्रकल्पावर काम करत होता ज्याचा मुख्य उद्देश हा चक्क मंगळावर मानवी वस्ती करण्याचा होता. या प्रकल्पादरम्यान रशियाकडून कमी दरात रॉकेट विकत घेण्याचा त्याचा मानस होता मात्र त्याला मोकळ्या हाती परतावे लागले. विमानात असताना त्याच्या डोक्यामध्ये अशी एक कल्पना आली

की, त्यामुळे अंतराळ जगताचे विश्व बदलणार होते. ती कल्पना होती स्वस्त आणि वाजवी दरामध्ये रॉकेटस् तयार करणारी कंपनी स्थापन करण्याची आणि या संकल्पनेतूनच २००१ साली स्पेस-एक्सची स्थापना झाली. पुढे मस्कने 'टॉम म्युलर' या रॉकेट इंजिनिअरशी करार केला आणि त्याच्यापुढे या संस्थेत भागीदारीचा प्रस्तावही मांडला आणि हळूहळू स्पेस-एक्सची घडी बसू लागली. २००५ सालापर्यंत स्पेस-एक्समध्ये १६० कर्मचारी काम करत होते. एका छोट्याशा कारखान्यात सुरू झालेली ही कंपनी यशाचा एक-एक टप्पा पार करत गेली.

स्पेस-एक्सच्या स्टीव्ह ज्युरेव्हटसन या भांडवलदाराच्या अंदाजानुसार रॉकेट उत्पादनामध्ये मस्कने एवढी प्रगती केली होती की, रॉकेटच्या विक्रीमधील अवघा ३% भाग हा रॉकेटच्या निर्मितीमध्ये खर्च होत होता. अशा प्रकारचे तंत्रज्ञान निर्माण करणारी स्पेस-एक्स ही त्यावेळची एकमेव संस्था होती आणि स्पेस एक्स चा प्रगतीचा हा आलेख चढताच राहिला जो अजूनही चढताच आहे.

फाल्कन-१ हे स्पेस-एक्सचे पहिले रॉकेट पुढे या रॉकेटची डेव्हलपमेंट होऊन ते आणखी हलके करण्यात आले. स्पेस-एक्स ने आता फाल्कन-९ या पुर्नः वापर करण्याजोग्या रॉकेटच्या निर्मितीवर पूर्ण लक्ष घातले. सुरुवातीला या कल्पनेची अंतराळ विश्वात टिंगल केली गेली की, अशा प्रकारचा प्रकल्प करणे अशक्य आहे आणि असल्यासच तो खूप खर्चिक असेल. कारण त्यावेळी अंतराळ यान अवकाशात घेऊन जाणारे रॉकेट काम झाल्यानंतर समुद्रामध्ये पाडले जायचे आणि त्याचा पुन्हा वापर होत नसे. अजूनही अशाच प्रकारचे तंत्रज्ञान नासा आणि इस्ट्रो वापरत आहे. मात्र स्पेस-एक्स ने अशा प्रकारचे तंत्रज्ञान विकसित केले की, वापरलेले रॉकेट पुन्हा

पुर्वीसारखे धड, शाबूत किंवा आहे तसे पृथ्वीवर उतरवता येईल आणि तेच पुढच्या प्रक्षेपणामध्ये वापरता येईल. एवढेच काय तर अपेक्षित खर्चाच्या खूपच कमी प्रमाणात भांडवल या प्रकल्पासाठी वापरले गेले. या प्रकल्पाच्या यशानंतर या क्षेत्राशी निगडीत सर्व तंत्रज्ञांची आणि शास्त्रज्ञांची बोटे तोंडात गेल्यावाचून राहिली नाहीत.

नुकतीच अशा प्रकारची तीन रॉकेटस् सलग एकाच वेळी पुन्हा पृथ्वीवर उतरवण्याची किमया स्पेस-एक्सने साधली आहे. स्पेस-एक्स ही अवकाशात प्रस्थापित करणारी आणि उपग्रह कक्षेत स्थापन करणारी पहिली खासगी कंपनी ठरली आहे. रॉकेट उभ्याने प्रक्षेपित आणि पुन्हा जमिनीवर उतरवणारी ही ती पहिलीच संस्था आहे. कक्षीय रॉकेटस्चा पुर्नः वापर करणारी सुद्धा ती पहिलीच संस्था आहे. एवढेच काय आंतरराष्ट्रीय अवकाश स्थानकामध्ये आपल्या अंतराळवीरांनी पाठवलेली ती पहिलीच खासगी आणि विनाअनुदानित संस्था आहे आणि शेवटी असे विक्रम प्रस्थापित करणारीही आतापर्यंतची ती एकमेव संस्था आहे.

स्पेस-एक्सच्या अनेक यशस्वी प्रकल्पांपैकी द्रव स्वरूपातील इंधनावर काम करणारे रॉकेट आज या क्षेत्रात काम करणाऱ्या तंत्रांसाठी अचंबा वाटणारा विषय आहे. याचे कारण म्हणजे हायड्रोजन वायुला दाबाच्या मदतीने घन स्वरूपात आणून ते इंधन म्हणून वापरणारे इंजिन अजूनपर्यंत अनेक रॉकेटस्ची तंत्रज्ञानेही वापरत आहेत. पण स्पेस-एक्स हे आव्हान स्विकारणार नाही तर नवलच ! स्पेस-एक्सने फाल्कन, रझाक-सॅट, स्पेस-एक्स ड्रॅगन, ड्रॅगन सी २+ इ. रॉकेटस् आणि तत्सम प्रक्षेपकांची मालिका निर्माण केली असून त्यांची पुढील प्रगतीही होताना दिसत आहे.

एलॉन मस्क स्पेस-एक्स या अवकाश क्षेत्राशी निगडित संस्थेची स्थापना करून एवढ्यावरच थांबला नाही, तर टेस्ला, झिप-२, ओपन-ए.आय., एक्स डॉट कॉम, दी वोरिंग कंपनी या कृत्रिम बुद्धिमत्ता आणि तत्सम विषयांवर काम करणाऱ्या कंपनीचा देखिल एलॉन मस्क हा संस्थापक आहे.

स्पेस-एक्स आणि इतर संस्थांचे सर्वच प्रकल्प यशस्वी झाले किंवा सगळं काही आलबेल होतं असही नाही. स्पेस-एक्स चे अनेक रॉकेट्स पडले, फुटले तर काही उडायलाच मागत नव्हते. अनेक वेळी गुंतवलेले सगळे भांडवल वायाही गेले पण एलॉन मस्कचा निर्धार अजिबात ढळला नाही. एलॉन मस्क वर एकाधीकारशाही आणि अनेक गंभीर आरोपही झाले आहेत. जसे की, स्टार लिंक या त्याच्या उपग्रह मालिकेमुळे प्रकाशिय आणि लहरीय प्रदुषण वाढत आहे हा सद्यस्थितीतील त्याच्यावरील आरोप. पण

त्यांना सामोरा न जाणारा मस्क तो कसला.

एवढे मोठे कार्यक्षेत्र असणारा आणि एवढे मोठे साम्राज्य निर्माण करणारा मस्क म्हणतो की, "काम करताना मला कधी-कधी २२ तास सतत काम करावे लागले, पण ते यशस्वी झाल्याशिवाय मी थांबलो नाही." आज एलॉन मस्कच्या स्वतःच्या शाळाही आहेत, ज्यामध्ये कृत्रिम बुद्धिमत्तेसारखे विषय शिकवले जातात आणि या शाळांची प्रवेश प्रक्रिया देखील मस्क सारख्या अवलियांनाच भरती करून घेते. असा हा एलॉन मस्क भविष्यामध्ये काय-काय चमत्कार दाखवेल याची कल्पना नाही केली तर बरेच. सगळ्यात वेगवाग पद्धतीने जगातील सर्वात श्रीमंत होण्याचा विक्रम त्याने प्रस्थापित केला आहेच, पण उद्या मंगळावर स्वतःचा बंगला बांधून आजूबाजूच्या जमिनीची विक्री मस्क करायला लागला तर, त्यात नवल वाटायला नको !

घाण्याचे तेल की रिफाईन्ड तेल ?

कु.मेघा प्रकाश पवार
B.Sc. III Chemistry

बऱ्याचदा आपल्या शारिरीक विकाराचे मुळ कारण आपल्या खाण्यामध्ये दडलेले असते. ज्या प्रकारचे अन्न असेल त्या प्रकारचे शरीर घडते आणि तशाच प्रकारची रोग प्रतिकारक किंवा रोगकारक प्रवृत्ती शरिरामध्ये तयार होत असते.

रिफाईन्ड, डबल रिफाईन्ड तेल म्हणजे काय ?

तेलाला रिफाईन्ड करणे म्हणजे तेलामधील चिकटपणा व उग्रवास काढून तेल पाण्याप्रमाणे पारदर्शक बनविण्याची प्रक्रिया.

तेल रिफाईन्ड करताना ते तेल कित्येक वेळा उच्च तापमानात गरम केले जाते. तेल वारंवार गरम केल्यावर त्यात विषारी द्रव्य बनतात ज्याला ट्रान्सफॅट म्हणतात. या ट्रान्सफॅटमुळे वजन वाढते, लिवर फॅटी होते. रक्तवाहिन्यांमध्ये ब्लॉकेजेस होतात. मधुमेह तसेच अनेक आजार होतात. म्हणूनच बाहेरचे तळलेले पदार्थ खाऊ नयेत, असं सांगितलं जातं. शिवाय तेलाला रिफाईन्ड करताना सहा ते सात प्रकारची कृत्रिम रसायनं वापरली जातात व डबल रिफाईन्ड करताना तर बारा ते तेरा प्रकारची कृत्रिम रसायनं वापरली जातात. या कृत्रिम पद्धतींचा वापर करून तेलातील चिकटपणा व उग्रवास कमी करून त्याला पाण्याप्रमाणे बनविले जाते.

त्या तेलाचा रंग, वास, चव हरवलेल अगदी पाण्यासारख पातळ तेल बाटल्यातून घराघरात आलेल आहे, पण जर यातलं सगळ हानिकारक फॅट काढून टाकलं असेल तर खरचं का हे तेल आरोग्याला चांगल आहे ? या प्रश्नाचं उत्तर नकारार्थीच द्याव लागेल.

हे जे काही पिशवीतून किंवा कॅनमधून मिळणारे डबाबंद फिल्टर केलेले तेल आपल्या घरी येते त्याच्यावर उच्च प्रमाणात रासायनिक आणि यांत्रिक प्रक्रिया केलेली असते. या प्रक्रियेमध्ये सगळ्या प्रकारची नैसर्गिक पोषणमुल्ये त्या तेल बियातून काढून घेतली जातात. जे खाली राहतो तो चव नसलेला साका आपल्याला तेल म्हणून विकला जातो.

काही वेळा असे रिफाईन्ड तेल बनविताना त्यात हायड्रोजन मिसळला जातो. ज्याच्या योगे नैसर्गिक फॅट काढून पूर्णपणे पाण्यासारखे पातळ बनलेले तेल परत घट्ट बनवावे लागते. असे तेल मार्गारिन, डालडाच्या नावाखाली विकले जाते.

आरोग्याला सगळ्यात घातक असे हे तेल आपल्याकडे डायेटच्या नावाखाली खाल्ले जाते त्याचा कुठल्याही प्रकारे आरोग्याला उपयोग होत नाही.

आपल्या देशात हृदय रोगांचे पेशंट वाढत चालले आहेत आणि यातही विशेष गोष्ट म्हणजे ५०-६० वर्षे वय झाल्यानंतर होणारा हा हृदय रोग आज २७-२८ वर्षांच्या तरुणांना होताना दिसत आहे.

अशा तेलामुळे triacylceride चे रक्तातील प्रमाण वाढवते व यामुळे शरीरात अतिरिक्त मेद निर्माण करण्यात महत्त्वाची भूमिका ठरते.

आपल्या देशात फार पूर्वीपासून लाकडी घाण्यावर तेल काढलं जायचं. या पद्धतीलाच cold pressing असं म्हणतात. तेल काढून राहिलेला पेंढा जनावरांना चारा म्हणून खाण्यास उपयोगी येत असे. या प्रकारच्या तेलामध्ये कुठलीही रासायनिक प्रक्रिया झालेली नसल्यामुळे हे तेल चवीसाठी आणि खाण्यासाठी सर्वोत्तम मानले जाई.

घाण्याच्या तेलामध्ये अनेक प्रकारची शुद्ध आणि नैसर्गिक खनिजे असतात, ज्याचा शरीराला काही अपाय न होता फायदाच होतो. अशा तेलात जरी नैसर्गिक फॅट असले तरी ते आरोग्यासाठी अपायकारक होवू शकत नाही, तसेच त्याच्या सेवनाने मेद देखील वाढत नाहीत. रोगप्रतिकारक शक्ती वाढविण्यास तेल मदत करते.

नॉन रिफाईन्ड शुद्ध तेलच का वापरावे ?

- १) नॉन रिफाईन्ड नैसर्गिक शुद्ध तेलामध्ये कसल्याही प्रकारच्या कृत्रिम रसायनांचा वापर नसतो. त्यामुळे ते शुद्ध नैसर्गिक स्वरूपातच असते. त्यात कसलीही भेसळ नसते.
- २) या तेलाचा जो नैसर्गिक चिकटपणा असतो तो त्यातील नैसर्गिक फॅटी अॅसिडमुळे असतो. ते आपल्या शरीराला आवश्यक असे पोषकत्व असते. ते आपल्या शरीराला मिळते. त्यामुळे आपले आरोग्य चांगले राहायला मदत होते.
- ३) हे तेल खाल्ल्याने लिव्हरमध्ये एचडीएल (HDL : High Density Lipoprotein) बनते. यामुळे हृदयविकाराचा झटका, अर्धांगवायू असे वातविकार होत नाहीत.
- ४) या तेलामुळे कोलेस्ट्रॉल कमी होते. हायग्लिसराईड कमी होतं. एलडीएल (LDL : Low Density Lipoprotein) कमी होते. ब्लॉकेजही कमी होतात निघून जातात.
- ५) व्हिटॅमीन A,D,E व K ही फॅट सोल्युबल जीवनसत्त्वे आहेत. नॉन रिफाईन्ड नैसर्गिक शुद्ध तेल खाल्ल्याने या व्हिटॅमीन्सची कमतरता राहत नाही.

Smartphones : Smart Chemistry

Miss Rajashri Avinash Ghodke
B.Sc. III Chemistry

If you are wondering what chemistry has done in smartphones just look at the periodic table of 83 stable (nonradioactive) elements, at least 70 of them can be found in smartphones. That is 84% of all the stable elements.

Metals are what make smartphones so "smart". An average smartphone may contain upto 62 different types of metal. One rather obscure group of metals the rare earth metal plays a vital role. These rare earth metals include scandium and yttrium, as well as elements 57-71. Elements 57-71 are known as Lanthanides because they begin with Lanthanum. Scandium and yttrium are included in the rare earth metals because their chemical properties are similar to those of the Lanthanides.

A single I-phone contains 8 different rare earth metals. If you examine several varieties of

smartphones you can find 16 of the 17 rare earth metal. The only one you will not find is promethium which is radioactive.

Many of the vivid red, blue and green colors you see on your screen are due to rare earth metals. These are also used in the phone circuitry and in the speakers also your phone would not be vibrate without Neodymium and Dysprosium.

Smartphone's display :

When shopping for a smartphone the single most important feature that people look for is the display. Smartphone screens are designed to be extremely tough. This toughness is

actually the result of a serendipitous accident. In 1952 a chemist at Corning Glass Works was trying to heat a sample of glass at 600°C in a furnace (when unbeknownst to him a faulty thermostat caused it to be heated to 900°C.) Upon opening the door, he was glad and surprised to find that his glass sample was not a melted pile of 900 and that it had not ruined the furnace. When he took it out with tongs, he dropped it on the floor but instead of breaking it bounced ! Thus was born the world's first synthetic glass ceramic materials, the Corning Glass Works company undertook a large research effort to find ways to make ordinary transparent glass as strong as glass ceramic products. By 1962 Corning had developed very strong type of chemically strengthened glass, unlike anything ever seen before. This super strong glass would eventually make its way to nearly every smartphone screen. It is so strong it goes by the name, Gorilla Glass. Gorilla Glass is composed of an oxide of silicon and aluminium also called aluminosilicate.

What's behind a touchscreen ?

As every smartphone user knows the screen on a smartphone is far more than just a tough piece of glass. It is a screen that responds to your touch. There are 2 types of touch screen one is resistive touch screen this can be

touched with any type of material like pencil. It consists of 2 layers of conducting materials below the surface. When the screen is touched, the 2 layers come in contact, this results in completing the circuit and changes the electrical current at the point of contact.

Most of smartphones work on the second type called capacitive touch screens. Capacitors are devices that store energy in it. When a finger presses down on a capacitive touch screen. Charge is transferred to the finger (not enough for you to feel but enough for screen) creating a voltage drop on that controller within the smartphone, processes the location of this voltage appropriate action. This tiny bit of electrical current enters your finger because your skin is an electrical conductor primarily due to the combination of salt and moisture on your fingertips, creating an ionic solution. Your body actually becomes part of the circuit as a tiny bit of electricity flows through you every time, you use the touch screen on your phone.

Battery :

The majority of today's phones use Lithium ion batteries. These batteries tend to use Lithium cobalt oxide as the positive electrode in the battery, whilst the negative electrode is formed from carbon in the form of

graphite. It will also have an organic solvent to act as the electrolytic fluid. The Lithium in the positive electrode is ionised during charging of the battery and move into the layers of graphite electrode, during discharge the ions move back to positive electrode. The battery itself is usually housed in an aluminium casing.

The Electronics :

A widerange of elements and compounds are used in the electronics of a phone. The chip, the processor of the phone, is made from pure silicon, which is then exposed to oxygen and heat in order to produce a film of silicon dioxide on its surface. Parts of this silicon dioxide layer are then removed when current will be required to flow. Silicon does not conduct electricity without being 'doped' with

other elements; this process involves the silicon being bombarded with a variety of different element, which can include phosphorus, antimony, arsenic, boron, indium or gollium. Different types of semiconductor (P or N) are produced depending on the element used, with boron being the most common type of P-type dopant.

The Casing :

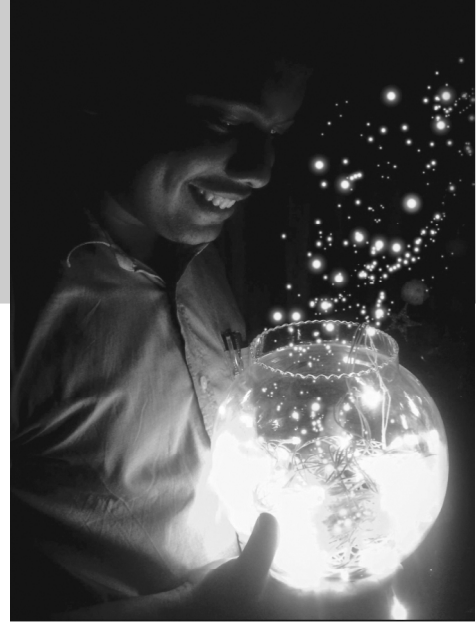
The elements present in phone casing will depend on whether the case is metal or plastic or a mix of the two. Metal casings can be made of magnesiam alloys whilst plastic casings will of course, be carban based.

Their is chemistry through the phone which is amazing because in your phone there is battery, screen, camera and its just amazing how much chemistry is used in our world today.

काजवे - जीवसृष्टीतील स्वयंप्रकाशमान तारे

कु. सारिका उदय माने
B.Sc. III Chemistry

काजवे म्हणजे काय ? ते चमकतात कसे ? त्याचे जीवनचक्र कसे असते ? काजवे खातात काय ?

काजवे म्हणजे काय ?

संपूर्ण ज्ञात सृष्टीमध्ये काही मोजकेच जीव आहेत की जे स्वयं प्रकाशमान आहेत आणि काजवा हा त्यातील किटक प्रजातीमधील एक छोटासा जीव. यांचे असणे म्हणजे एका निरोगी, सद्बुद्ध, परिपूर्ण, जैववैविध्य असलेल्या पर्यावरणाचे लक्षण होय. जीवशास्त्राच्या भाषेत काजव्यास Lampyride असे म्हणतात. खरं तर काजवे जगभर आढळतात. तरीही त्यांचे अब्जावधींच्या संख्येने वास्तव्य उष्णकटिबंधीय प्रदेशात असते. त्यांच्या चमकण्याचे अनेक कारणे असू शकतात. पुनुरुत्पादन आणि भक्षकडणे हे त्यातील दोन मुख्य कारणे आहेत.

जगभरात वैज्ञानिकांस काजव्यांच्या २००० पेक्षा जास्त प्रजाती आजतागायत सापडल्या आहेत. साधारणपणे जिथे मुबलक प्रमाणात पाणी, जंगल आणि मोठाले वृक्ष असतील अशा वातावरणामध्ये काजवे वाढतात. काजव्यांच्या पुनुरुत्पादन साखळीमध्ये, काजव्याची पिल्ले की जी सुरुवातीस अळी सारखी असतात, त्या पिल्लांना अशा वातावरणात मुबलक अन्न असते.

काजव्यांचे जीवनचक्र

समागमानंतर काही दिवसांनी मादी काजवा अंडी घालते. ही अंडी जमिनीमध्ये किंवा जमिनीच्या अगदी थोडेसे खाली लपवली जातात. अंदाजे ३ ते ४ आठवड्यात या अंड्यांमधून अळ्या बाहेर येतात. या अळ्या म्हणजेच भविष्यातील काजवे.

जोपर्यंत या अळ्या प्रौढ काजवे बनत नाहीत तोवर यांचा आहार प्रामुख्याने गोगलगाय असतो. गोगलगाय असे आपण ढोबळमानाने म्हणतो. यातही अनेक जाती-प्रजाती आहेत. कवच असलेल्या आणि कवच नसलेल्या मुख्य दोन काजव्यांच्या अळ्या या दोन्ही प्रकारच्या गोगलगायांना खातात. एखाद्या अळीचे काजव्यामध्ये रुपांतर झाल्यावर मात्र काजवे पाने फुले फुलातील परागकण इत्यादी खातात. म्हणजे अळी असताना लुसलुशीत मांसाहार करणाऱ्या अळ्या प्रौढ काजवे झाल्यावर मात्र चक्क शाकाहारी बनतात.

पण सगळेच काजवे असेच काहीतरी खातात असे नाही. काही प्रौढ मादी काजवे चक्क दुसऱ्या प्रजातीच्या नर काजव्यांना देखील गट्टम करतात. आहार प्रजाती व तेथील पर्यावरणावर अवलंबून असतो.

वर्षभर काजवे काय करतात ?

सह्याद्रीचा विचार केला तर आपणास सह्याद्रीमध्ये अनेक प्रकारच्या प्रजातीचे काजवे दिसतील. कोणत्याही काजव्याच्या अळीचे काजव्यात रूपांतर झाल्यानंतर, त्यात प्रौढ काजव्याचे आयुष्य साधारण दोन ते तीन आठवड्यांचेच असते. आपण जर कधी मे महिन्याच्या शेवटास किंवा जूनच्या पहिल्या आठवड्यात ट्रेकला गेलो असेल तर आपण लाखोंच्या संख्येने काजवे चमकताना पाहिलेलं आठवत असले. पण हे काजवे जुनच्या मध्यानंतर नाहीसे होतात. हो ! अगदी सर्वच्या सर्व. नर आणि मादी देखील जुनच्या पहिल्या आठवड्यात यांचा विणीचा हंगाम सुरू होतो. त्यानंतर मादीने अंडी दिली की, काजवे एकतर पावसाच्या तडाख्याने मरतात किंवा दुसऱ्या एखाद्या किटक किंवा पक्षाचे भक्ष बनतात.

त्यांच्या मरण्याचे आणखी काही कारण आहे का याचे संशोधन अजून व्हायचे आहे. प्रौढावस्थेमधील काजवा नक्की किती दिवस जगतो याबाबतीत अभ्यासकांचे अजूनही मतभेद आहेत, पण आपल्या सह्याद्रीचा विचार केला असता हे मात्र नक्की की आपल्याकडील काजव्यांचे जीवनमान एक वर्षापेक्षा थोडेसे जास्त असते. त्याही जीवनमानामध्ये, काजवा जास्त काळ अळीच्या रूपात घालवतो व शेवटचे काही आठवडे तो पूर्ण विकसित असा काजवा होऊन पंखाच्या साहाय्याने उड्डाण करतो.

काजवे चमकतात कसे काय ?

काजव्यांमध्ये नर आणि मादी दोघेही चमकतात. आपण जे काजवे झाडावर, हवेत उडताना पाहतो ते

नर काजवे असतात, तर मादी काजवे शक्यतो जमिनीवर असतात व ते योग्य त्या नर काजव्याची वाट पाहत असतात. आपला सुयोग्य साथीदार ओळखण्यासाठी काजवे त्यांच्या चमकण्याचा प्रकाश उत्सर्जित करण्याच्या क्षमतेचा उपयोग करतात. मादी काजवे देखील जमिनीवरून लुकलुकताना दिसतात. मादीच्या चमकण्याच्या पद्धतीमुळे नर काजव्याला मादी कुठे आहे ते समजते. कधी-कधी काही दुसऱ्या जातीचे काजवे देखील मादीच्या लुकलुक करण्याच्या पद्धतीची नक्कल करून नर काजव्यास आकर्षित करून घेतात. एकदा का नर काजवा जवळ आला की, त्याला खाऊन टाकतात.

पण काजवे चमकतात तरी कसे ? काजव्यामध्ये पोटाच्या शेवटच्या दोन घड्यांमध्ये, आतल्या बाजुने पोटात ल्युसीफेरेन नावाचे एक रसायन असते. ल्युसीफेरेन नावाचे उत्प्रेरक देखील असते. त्यांच्या पोटाला छिद्र असतात. ज्यातून ऑक्सिजन पोटात जातो. त्या प्राणवायुची रसायनसोबत, उत्प्रेरकाच्या उपस्थितीमध्ये प्रक्रिया होऊन, प्रकाश मंद असल्याने थंडच असतो. त्याचे तापमान खूपच कमी असते. तर अशी प्रकाश निर्माण करण्याची क्षमता फक्त प्रौढ काजव्यांमध्येच असते असे नाही, तर काजव्यांच्या अळ्यांमध्ये देखील अशी रचना असते की, ज्यामुळे त्या अळ्यादेखील प्रकाशमान होतात.

अमेरिकेमध्ये या सगळ्या ज्ञानाचा उपयोग करून, प्रयोगशाळेमध्ये या रसायनांद्वारे प्रकाश निर्माण करता येईल का ? या विषयी संशोधन सुरू आहे.

पुण्याच्या जवळ काजवे पाहण्यासाठी कुठे जाल ?

अर्थातच पुणे शहरात काजवा दिसणे म्हणजे दिवसा तारे दिसण्यासारखे आहे. पण तुम्हाला जर खरच काजवे पहायचे असतील तर पुण्याच्या जवळ

नक्की कुठे गेले म्हणजे काजवे पाहता येईल ? हे आपण आता समजून घेण्याचा प्रयत्न करूयात.

पुण्याच्या अगदी चारही दिशांना, जिथे जंगल आहे अशा ठिकाणी तुम्ही गेलात, तर तुम्हाला काजवे पाहता येतील. काजवे पाहण्यासाठी तुमची अंधारात तास दोन तास चालण्याची तयारी असायला हवी. अगदी जवळच्या जवळ जायचे असेल, तर मुळशी गाठा, मुळशीतील अंधारबन, गोठे गावाच्या मागील जंगल, भांबर्डे गाव, घनगड किल्ला जंगल परिसर इ. ठिकाणी काजवे नक्की आढळतात.

त्या व्यतिरिक्त, पवन मावळात तुंग किल्ला परिसर, लोणावळा परिसर इ. ठिकाणी काजवे पाहता येतील. वेल्हे तालुका तर काजव्यांसाठी अजूनही नंदनवन आहे. इथे मढे घाटाखालील जंगल, भोर्डीची देवराई, पिरावीचा राठ, कोलंबीचा राठ अशा ठिकाणी काजव्यांचे थवेच्याथवे दिसतात. वेल्हे तालुक्यामध्येच कॅम्पसाईट आहे.

☆

☆

☆

☆

काही महत्त्वाच्या सूचना

- १) काजवे पहायला जायचे म्हणजे ज्या परिसरात जाणार आहे, त्या परिसरातील खडा-न-खडा माहिती असणे आवश्यक आहे.
- २) कारण भटकंती अंधारातच करावी लागते.
- ३) तुम्हाला परिसराची माहिती नसेल तर अनोळखी ठिकाणी काजवे पहायला जाणे टाळावे.
- ४) अकारण मोठाले टॉर्च लावू नका.
- ५) काजवे पहायला गेल्यावर, तुमच्या मार्गदर्शकाच्या सांगण्यानुसार आपली योग्य सुरक्षित जागा शोधून काजव्यांचे चमकणे शांतपणे पाहत बसा.
- ६) काजवे ज्या ठिकाणी असतील त्यापासून गाडी किमान ५०० मीटर अंतरावर पार्क करा.
- ७) आरडा-ओरडा अजिबात करू नका.
- ८) किमान २०-३० मिनिटे तरी तुम्ही शांतपणे काजवे पहावेत व झाल्यावर तसेच शांतपणे आपापल्या गाडीच्या दिशेने, न बोलता, टॉर्च न लावता चालत यावे.

The Old Banyan

Miss Aishwarya Ramesh Patil
M.Sc. II, Zoology

My father used to take me wandering through the city parks ever since I understood that the things around us were meant to be seen by us humans. We traversed roads that very few remembered, walked along cobbled paths that people went to for a morning walk and looked at the trees and little shrubs that flowered unexpectedly at the heart of our city. Little pockets of greenery where life still lived among us. And there were plenty. We as humans have an inner need to expand beyond what is. Expanse is growth they say and buildings. As I was growing up, so were our cities. There were no more dense growths in the middle of the city that we could just happen upon. The city, my city had stopped surprising me. Thus began our habit of venturing far out of its boundaries, in search of little-known forests, solitary lakes and lush green hills which still held life.

Donning a hat against the sun and wearing a pair of worm-down running shoes, we began wandering along little creeks, deep forests and empty vast plains there is no way to comprehend the amount of life that nature has created on this planet. Every single creature, from the tiniest to the largest lives in its own little corner of the gaint web that connects us all. Everyone a little different from the one before. We saw slithering snakes that crossed our paths in broad daylight, the little scorpions that lurked beneath rocks on a hot dry plain and wild boars that roamed the forests, slithered up in cool mud that had dried on their bodies. Trails of tall mountain trees and big boulders led us to wild rivers whose water was as cold as ice and sweeter than anything we could ever manufacture as humans. The surrounding trees came alive with birds of all kinds. Little blackbirds

singing about some old forgotten tunes and lurking among the shadows, the bee eaters sitting along some branch in pairs, little sundirds that hovered over half bloomed flowers and flycatchers that chased little insects around the meadows hoping for a tasty meal. The Ashy Drongos sat comfortably with their cape like tail feathers beneath them and a singular kingfisher often had his eyes on the tiny fishes that swam beneath the noisy river.

Sometimes we walked along the shores of a quite lake outside our city, on a path that still hadn't been laid over with thick black tar. Looking out for an Eagle nest made of sticks or beautifully woven homes of the Baya weaver that looked like little helmets hanging off of branches, we could not help but appreciate the workmanship of these little builders. The weaver males still perched up on the half-done nests, hoping for a call of approval from female so that they can start a family that season. With every passing season, the trees and the forests around us grew and helped us grow a bit more. The plethora of differences that we saw in those few hours of our morning became a part of our own identity. New smells invaded our senses, invoking some distant sense of belonging that every living creature that roams the earth, must feel all the

time. Everything has its own place in nature. Everything belongs. We as humans love to acquire land but seldom do we feel the need to belong. While we were busy looking high up treetops for a glimpse of the Crested snake Eagle, the world beneath our feet was blossoming without our knowledge. It was a scent that had bewitched our heart and soul. We frantically searched for the fragrant flowers that filled up our hearts but never could've thought that they would be the little yellow dots beneath our very feet.

Grangea maderaspatana, commonly known as Madras carpet, is a flowering plant in the family Asteraceae. The same family that sunflowers belong to. And they do look like tiny little sunflowers. It blooms around dry river beds and near lakes in outstretched carpets of magenta and yellow. If you brought your nose close to one, you'd never be able to smell anything. But once you walk through a field of them, ruffling up their pollens, their scent is nothing but extraordinary. Like the musk of blossoming green forests in their full bloom. Their leaves are medicinal and are used to treat various stomach ailments like obstruction and have antispasmodic properties.

Near the tall Nilgiri trees that sway with the monsoon wind we often

stopped to appreciate a little plant that has been an invaluable part of Indian Ayurved. Shatavari, *Asparagus racemosus* is an herb that holds the power to treat bacterial and fungal infections, oedema, infertility, depression and cancer. It is a hormone balancer and a general tonic that can help manage diabetes, prevent high cholesterol and triglyceride levels.

Following the quite flight of the eagle that nested in those tall Nilgiris, we often wandered to a low-lying area of growth where one can find a shrub that grows no more than 2 meters tall. Its little globular white fruits first taste sweet and then bitter in your mouth. The little plant is *Flueggea leucopyrus*, known as bush weed, it is commonly called as Pandharfali in Marathi. Those little white fruits and its leaves are both used for treatment of diabetes and a number of researches have been going on about their effect on tumors.

A similar plant is *Cryptolepis buchananii* or Kaavali. This one is a strong woody plant that climbs trees and has ropelike branches. Its flowers with their pale-yellow petals twisted in the middle, look like little stars while its leaves are oblong. It normally flowers between March and August.

A little plant that you'll find anywhere near our cities is Dud hi or Asthma weed. *Euphorbia hirta* is a

slender stemmed plant with reddish or purplish branches. Their colour depends on their proximity to water. Like its name, it is traditionally used in treatment of bronchitic asthma, laryngeal spasms and amoeboid dysentery. Often, you'll see wild creatures nibbling on one of these plants, using whatever nature provides against their ailments. We as humans are still far off from understanding the ways of our natural world. And farthest from understanding the animal kingdom and the way they perceive this world.

As you venture deeper and deeper within the outgrowth, leaving behind the sky and the lake and the city too, you happen upon an army of huge trees like Peepal, Jamun and the Banyan tree. They have been guarding the forests since before we even came into being. Strong and sure- a calm presence to the younger trees to grow under. The banyan has grown so big that one can't see it all in one go. It has sheltered so many little plants, trees and shrubs, flowering happily beneath its care, protected from the rains, the sun and the winds. With its long outstretched aerial branches, it sure looks like a father to the forest. Its strong expanse doesn't let any harmful storm get in when it rains or any water to get out when the ground is dried out. Even the harsh wind

blowing around, is just a bit calmer under the old Banyan, a bit softer, like a gentle breeze that only wishes good things. You feel it gently caress your face as you stand there in awe. The world feels safer with the old trees standing there in the forest, watching over us, nurturing us into the caring humans of the future. They have watched hundreds of generations come and go and they will still be there after we are long gone. The trees have lives so long, that we may be just a passing moment in the long book of their lives. There is nothing rushed here in the forest, nothing fast enough for you to notice. Everything is slower, careful, deliberate, a thought to the future and a memory of the past constantly shaping the entire forest. What the trees believe in, is patience. What the trees teach us is to wait for things. And so, you do, you wait for the next step. Quietly, breathing calmly in sync with the trees around you, in and out, as if you're one of them.

One thing those walks taught me is that what nature creates, it also cares for. If there is an ailment that the organisms living on Earth face, the world also offers its solution, a medicine or a way to survive. I always loved our mornings, walking far into some dense forest, amidst their green wilderness and forgetting about the

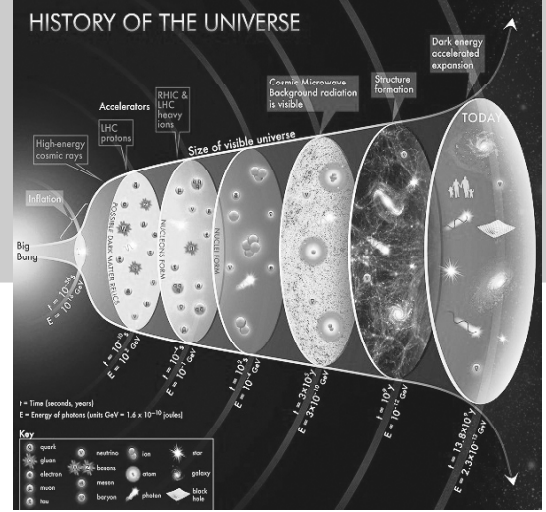
city that we left behind altogether. It wasn't until my father, once standing on a little flowering hill, asked me to look back upon my city. I had never looked at the city from afar. Buildings and buildings spreading far across the horizon and not a spot of green anywhere near it. For a moment I feared for the wildflowers that surrounded me, the tiny blades of grass that we were standing upon. Does it know, what's to come ? Do the strong tall trees of the deep forest understand that the creatures it nurtures are the main danger approaching them at fast speeds. This may be just a passing moment in their long lives, but we have already altered their environments beyond repair. My father likes to assure me with the knowledge that we humans are not here to stay. Long after we are gone, our cities would remain here and nature would spread onto their remains. Claiming back what belonged to the Earth.

Its finally time to head back home and we get on our bike. On our shoes is the soil from the forest. The mud had stuck to our shoes while we had our necks up towards the dense canopies of trees. With it the trees have sent along their seeds, the little offsprings who would make up the forests of our futures. The ones who would provide life to life of the future.

बिगबॅंग थिअरीचा उगम

साईनाथ दिपक भोईटे
B.Sc. III Physics

नमस्कार मित्रांनो ! विश्वाची, ब्रह्मांडाची निर्मिती कशी झाली याबद्दल अनेक गोष्टी आहेत. पण एक फेमस थिअरी जिच नाव आहे, 'बिगबॅंग' ! तर हि थिअरी मुळात कोणत्या शास्त्रज्ञाच्या मनात आली ? असं कायं घडलं की, त्याला वाटलं हे विश्व एका बारीक बिंदूमध्ये दाबून ठेवलं होत आणि अचानक त्याचा मोठा स्फोट झाला आणि आज जे आपण अवतीभवती पाहतो हे मोठ-मोठे तारे, ग्रह, समुद्र, हवा, पाणी, मनुष्य, आकाशगंगा अशा कितीतरी गोष्टी या बिंदूतून बाहेर पडल्या. वरवर पाहता हि उगाच कोणीतरी वेळ जात नाही म्हणून रचलेली एक रंजक गोष्ट वाटते पण खरतरं तस नाहीये. चला तर जाणून घेऊया या बिगबॅंग थिअरीची कहाणी....

हि गोष्ट आहे पहिल्या महायुद्धाच्या काळची. कॅलिफोर्नियात माऊंट विल्सन नावाच्या पहाडीवर एक मोठी वेधशाळा होती. त्यापैकी एडविन हबल आणि हुमॅसेन हे दोन महत्त्वाचे शास्त्रज्ञ. खरतरं हा हुमॅसेन शास्त्रज्ञ नसून एक आठवी नापास व्यक्ती. पण पूर्वीपासून तो वेधशाळेत मदतनिस म्हणून काम करत असल्याने त्याने बऱ्यापैकी उपकरणे हाताळायला शिकली. या वेधशाळेत एक मोठी दूर्बिण बसवली होती. त्या दूर्बिणीच्या साहाय्याने हबल, हुमॅसेन आणि

इतर शास्त्रज्ञ आकाश न्याहाळत. रात्र-रात्र जागून निरीक्षणे टिपून ठेवत, ताऱ्यांचा अभ्यास करत. १९२० च्या दशकात संपूर्ण ब्रह्मांड म्हणजे आपली आकाशगंगा येवढचं आहे, याच्या बाहेर विश्वचं नाहीये अशा भ्रामक कल्पना विज्ञान क्षेत्रात होत्या. पण आपल्या आकाशगंगेच्या बाहेर सुद्धा प्रचंड मोठं विश्व आहे ज्याची आपण कल्पना सुद्धा करू शकत नाही हे सिद्ध करायला हुमॅसेन आणि हबलचा मोठा वाटा होता.

त्याचं झालं असं की, एका शास्त्रज्ञाला आकाश न्याहाळताना एक अजब गोष्ट सापडली. तारे आणि आकाशगंगा त्याला आपल्यापासून लांब जाताना आढळले. हे तर अजबच होत ! या गोष्टीवर त्याने हबल बरोबर चर्चा केली आणि हि थिअरी सिद्ध करायचं ठरवलं. मग माघारी माऊंट विल्सनला आल्यावर हबलने आणि हुमॅसेनने ताऱ्यांचे, आकाशगंगेचे शेकडो फोटो काढले. रात्र-रात्र जागून निरीक्षणे केली. या सगळ्या प्रक्रियेत त्याने 'डॉप्लर

इफेक्ट' चं तत्त्व वापरलं. 'डॉप्लर इफेक्ट' हे नाव आपल्यापैकी कोणी बारावीला असेल तर त्याने नक्की ऐकलं असेल. चल तर पाच मिनिटात 'डॉप्लर इफेक्ट' समजावून घेऊया.

तो 'डॉप्लर इफेक्ट' असा, समजा एखादी गाडी तुमच्यापासून खूप दूर आहे आणि मोठ्याने हॉर्न वाजवत आहे. गाडी आता तुमच्याकडे वेगाने येत आहे, येताना हॉर्न चालूच आहे. गाडी तुमच्या जवळून पुढे गेली. तुमचं निरीक्षण काय असेल ? ऐका, गाडी जेव्हा लांब होती तेव्हा हॉर्नचा आवाज कमी होता. जशी जशी गाडी तुमच्या जवळ येऊ लागली तसा गाडीचा आवाज वाढू लागला आणि जशी ती तुमच्या जवळून पुढे गेली तसा आवाज पुन्हा कमी झाला. पण प्रत्यक्षात हॉर्नचा आवाज ना कमी होत आहे ना वाढत आहे. फक्त गाडी आणि आपल्यातल्या बदलत असलेल्या अंतरामुळे हा फरक जाणवत आहे. उदाहरणार्थ रेल्वे, रेल्वे जेव्हा हॉर्न वाजवत येते तेव्हाचे दृश्य डोळ्यासमोर आणा. आवाज वाढत वाढत जाऊन एकदम मोठा होतो आणि परत कमी होतो. याचा अर्थ असा होतो का की, गाडी जेव्हा लांब असते तेव्हा कमी आवाजात हॉर्न वाजवते आणि जेव्हा जवळ येते तेव्हा मोठ्याने हॉर्न वाजवते ? मुळीच नाही, हॉर्न तेवढाच आहे. फक्त आपल्याला ऐकू येणाऱ्या आवाजात फरक पडतो.

अगदी सोप्या भाषेत सांगायच झालं, तर आवाजाची वारंवारिता (frequency) आपल्याला बदलल्या सारखी वाटते. जर एका विशिष्ट वेगाने एक आवाज करणारी वस्तू तुमच्याकडे येत असेल तर हि वारंवारिता आपल्याला वाढत आहे, असं जाणवतं.

अगदी हेच तत्त्व आपण प्रकाशाच्या बाबतीत लावूयात, आपल्याला माहितीये प्रकाश म्हणजे सात

रंगांच मिश्रण. यामध्ये जांभळा रंग सगळ्यात जास्त वारंवारितेचा आणि लाल रंग कमी वारंवारितेचा. जर एखाद्या स्थिर वस्तूतून निघणाऱ्या प्रकाशाचा आपण स्पेक्ट्रम (spectrum) घेतला, तर प्रत्येक वेळी तो समानच येईल. कारण ती वस्तू जागची हलतचं नाही. त्यामुळे प्रकाशाच्या वारंवारितेत काहीच फरक पडणार नाही. पण समजा, एखादी वस्तू आपल्यापासून लांब चालली आहे आणि त्यातून निघणाऱ्या प्रकाशाचा जर आपण स्पेक्ट्रम घेतला, तर त्या प्रकाशाची वारंवारिता आता कमी होताना दिसेल. कारण वस्तू आपल्यापासून लांब चालली आहे, त्यामुळे त्याच्या प्रकाशाची वारंवारिता कमी होताना आढळते. कमी होताना म्हणजेच लाल रंगाकडे झुकताना दिसेल, म्हणजेच प्रकाशाच्या स्पेक्ट्रममध्ये सात रंगांपैकी लाल रंग जास्त दिसेल. लाल रंग म्हणजेच कमी वारंवारिता याला म्हणतात, 'रेडशिफ्ट'. थोडक्यात, एखादी गोष्ट जर आपल्यापासून लांब जात असेल तर त्याच्या प्रकाशाची वारंवारिता कमी होताना दिसते, म्हणजेच लाल रंगाकडे झुकताना दिसते.

हबल आणि हुमॅसेन यांना आपल्यापासून सगळ्यात जवळची 'अँड्रोमेडा नेब्युला' हि गॅलेक्सी सोडून बाकी सगळे ग्रह, तारे आणि आकाशगंगा रेडशिफ्ट दाखवताना दिसल्या. म्हणजे त्या चक्क आपल्यापासून लांब जात होत्या आणि मजेदार गोष्ट हि की, आकाशगंगा जास्त वेगाने दूर जात होती, म्हणजे जवळच्या आकाशगंगा कमी वेगाने आणि लांबच्या आकाशगंगा जास्त वेगाने दूर जात होत्या. तुम्हाला हा प्रश्न नाही का पडत की, आपण असं कोणत घोर पाप केलयं की, हे ग्रह, तारे, आकाशगंगा आपल्यापासून दूर पळव्यात. असाच प्रश्न पडला हबल आणि हुमॅसेनला, भरपूर विचार केल्यानंतर त्यांना समजले की, या विश्वात कोणीही कुठेही जाऊन

बधितलं तरी त्याला सगळंच आपल्यापासून दूर चाललयं असचं दिसेल. कारण मुळात हे विश्वचं पसरतं चाललयं. सगळेच ग्रह, तारे, आकाशगंगा एकमेकांपासून लांब पळत आहेत. हे विश्वच प्रसरणं पावत आहे. यालाच आपण 'Expanding Universe' असं म्हणतो.

हि थिअरी दोघांनी सिद्ध केली आणि जगात एकच खळबळं माजवून दिली. हे दोघ इथंच थांबले नाहीत. पुढील काही वर्ष प्रचंड कष्ट घेऊन, रात्र-रात्र जागून काही निष्कर्ष काढले जे 'बिगबॅंग' थिअरीसाठी खूप महत्वाचे होते.

त्यांचे निष्कर्ष असे होते :

- १) हे विश्व दिवसेंदिवस मोठ होतयं. ते उद्या आजच्यापेक्षा थोडं मोठं असेल.
- २) याच नियमानं कालचा विश्वाचा आकार आजच्यापेक्षा थोडा छोटा असेल.
- ३) एका वर्षा आधी विश्वाचा आकार अजूनच लहान असेल, असचं मागे-मागे चला. अब्जावधी वर्षाआधी वरील नियमानुसार विश्वाचा आकार खूप लहान असेल.

४) भूतकाळात प्रचंड मागे गेल्यावर एक काळ असा असेल, जेव्हा विश्वाचा आकार 'शून्य' होता. म्हणजे एका बारिक बिंदूपेवढा.

याचं लहान बिंदूला 'singularity' असं म्हणतात. असं मानण्यात आलं की, या बिंदूचा मोठा स्फोट झाला आणि तेव्हापासून हे विश्व दिवसेंदिवस मोठं होत चाललयं. हा जो स्फोट झाला त्याला वैज्ञानिकांनी 'बिगबॅंग' असं नाव दिलं.

हबल आणि हर्मसेननं हे विश्व सुरुवातीला एका लहान बिंदू एवढंच होत, असा निष्कर्ष मांडला. मग इतर शास्त्रज्ञांनी त्याचा वापर करून त्या बिंदूच्या स्फोटाला 'बिगबॅंग' हे नाव देऊन त्याच्यानंतरची प्रक्रिया एका थिअरीत सविस्तरपणे मांडून त्याला 'बिगबॅंग' असं नावं दिलं. हबल आणि हर्मसेननं या थिअरीविषयी काहीही मत मांडले नाही. पण त्या दोघांना कालांतराने त्यांच्या उत्तम कार्यासाठी 'नोबेल पारितोषिक' मिळालं.

बहादुरीय २०२०-२०२१

माहितीपर

बाभूळ, बोर आणि जैवविविधता

कु.जान्हवी शिंदे
B.Sc. III Botany

ज्या गावच्या बोरी त्या गावच्या बाभळी ही एक म्हण आहे.

आपल्याकडे जुन्या म्हणी आणि त्याचे अर्थ शाळेत मर्यादितच समाजवले जातात. आज आपण जरा मोठा अर्थ घेऊन विचार करूयात. ज्या गावच्या बोरी त्याच गावच्या बाभळी, म्हणजे एकाच अधिवासात येणारी ही दोन काटेरी झाडं. दक्षिणी काटेरी वने असलेल्या वनांना, म्हणजेच या म्हणीचा असा एक अर्थ होतोय की, बोरी आणि बाभळी यांनीच हे अधिवास आजपर्यंत मजबूत ठेवले आहेत.

आपल्याला जर ही बाभळीची वने वाचवायची असतील तर अधिक बोरी आणि बाभळी करतात काय नक्की. जैवविविधता वाचविण्यासाठी..... म्हणजे काय तर डाकाच गावात. ठकास महाठक भांडणारा मिळतोच. जिथं बोर तिथं बाभळी नक्कीच.

बोरी व बाभळी करतात काय नक्की, जैवविविधता वाचविण्यासाठी..... म्हणजे काय तर एकाच गावात यांच्याशिवाय गवताळातील जैवविविधता जिवंत राहू शकत नाही, कारण अन्नसारखळी मजबूत ठेवण्यासाठी बोरी व बाभळी सारखी काटेरी झाडे अत्यंत उपयुक्त असतात. भारताच्या दक्षिणी काटेरी वनात अगदी कर्नाटक, महाराष्ट्र, गुजरात, मध्यप्रदेश,

राजस्थान अशा दख्खनच्या पठारावरील भागाला गवताळ काटेरी वने म्हणतात.

बाभळीचे उपयोग -

अगदी छत्रपती संभाजी राजेनी आपल्या ग्रंथात अनेकदा बाभळीच्या झाडांचे उंबरे प्रत्येक घराला वापरले जातात, असे लिहीले आहे. म्हणून बाभळीलासुद्धा अतिशय मजबूत समजले जाते. अलीकडे या झाडाचा वापर मानव जास्त प्रमाणात माणसे जाळण्यासाठी करीत आहेत.

परिणामी बाभळीची संख्या झपाट्याने कमी होत चालली आहे. शिवाय आजकालच्या नाटकी जगात तर माणसाला बाभूळ नकोशी झाली आहे. कारण तिला काटे असतात, मग काय शिक्षित मुखांनी तिच्या ऐवजी परदेशी झाडं लावली गावात, शहरात. अगदी शेतीच्या बांधावर, परिणामी आपली स्थानिक जैवविविधता झपाट्याने नष्ट होत आहे.

काहीजण तर म्हणतात, शेती पडून राहतीये बांधावर झाड असली की, मग काय हो. आता निंब पेंड घालावी लागतेय. शेतीला जिवंत ठेवण्यासाठी, खरतर बांधावरील आपली स्थानिक झाड म्हणजे जैवविविधतेचे भांडार आहे.

सावलीमुळे पिके वाढत नाहीत हा एक गैरसमज आहे, कारण देशी स्थानिक झाडांच्या सावलीमुळे

सुद्धा पिके वाढतात. मात्र परदेशी झाडं अर्थात गुलमोहर, निलगिरी, उंदिरमारी अशी चुकीची झाडे लावल्यामुळे शेतात काय कडेलासुद्धा काहीच उगवणार नाही हे १००% खरे.

त्यामुळे आपली बोरी बाभळीची झाडे जास्तीत जास्त प्रमाणात लावली पाहिजेत. अहो या झाडांना पाणी दिलं नाही तरी जोमाने वाढतात. शिवाय जैवविधिता वाढवितात, हा काय गुन्हा आहे काय त्यांचा, की अज्ञान आहे आपलं, समजावून घ्या.

सर्व दातावरील उपाययोजना म्हणून आपल्यापेक्षा शेळ्या-मेंढ्या-हरणे बाभळीच्या शेंगा खातात. कारण त्यांना माहिती आहे की, बाभळीच्या शेंगा व फांद्या खाल्ल्यामुळे आपले दात आयुष्यभर कधीही किडत नाहीत. हीच गोष्ट शिक्षित मानवाला मात्र अजिबात माहिती नाही हे नवल.

मात्र अनेक दंतमंजन करणाऱ्या कंपन्या मात्र मोठ्या प्रमाणात या बाभळीच्या शेंगा गोरगरिब जनतेकडून गोळा करून घेतात आणि बबुल पेस्ट तयार करतात. खरतरं आपण अशा बाभळीच्या शेंगा उन्हाळ्यात एकत्रित करून घेऊन सावलीत १० दिवस वाळवून, मग त्या सोलून त्यातील बिया पुन्हा निसर्गात टाकून घ्याव्या आणि सालीची कुटून पावडर करावी, ही जगातील उत्तम दंतमंजन आहे. १०० टक्के आपले दात कधीही कीडनार नाहीत शिवाय कीडले असतील तरी सुद्धा बरे होतील. कीड नियंत्रण होऊन दात मजबूत होतील हे नक्कीच.

अनेक जण तर ही शेंगांची पावडर कोमट पाण्यात टाकून पितात, शक्तिवर्धक आहे, त्यामुळे हाडे बळकट होतात. साधी बोरं मोठ्या प्रमाणात खाल्ली तर पोटातील आजार कायमचे बरे होतात. आजही भोगी म्हणजे मकर संक्रांतीच्या सणात बोरं घालून खेगाट केले जाते. लोक खूप आवडीने खातात. गावातील

महिला तर बोरी, बाभळीचे कोटे आपल्या नाकात व कानात घालून टोचलेले नाक व कानातील बिळ बुजू नये म्हणून आजही वापरतात, काट्यानेच काटा काढावा अशी म्हण सुद्धा प्रचलित आहे. हो साधी बोर आणि साधी बाभळी ही झाडं वाचविणे गरजेचे आहे.

बोरी, बाभळीची फौज -

हो, हो, फौजफाटा. अहो फक्त मानवाला अक्कल आहे असं आपल्याला वाटतंय. मात्र निसर्गात अनेक झाडं आपली फौज पाळतात.

अनेक कीटकांना बदल्यात अनेक गोष्टी झाडांना मोफत सुद्धा घ्याव्या लागतात बरं का. आपण बारकाईने ही झाड पाहिली तर दिसेल की, अनेक मुंग्या-मुंगळे अशा झाडांवर गस्त घालत फिरत असतात. ही गस्त घालताना झाडावर एखाद्या प्राण्याने जर झाडाला घासायला सुरुवात केली, तर ही फौज घासणाऱ्या प्राण्यांच्या अंगावर तुटून पडते. तो प्राणी कितीही मोठा असला तरी त्याला पळ काढण्याशिवाय पर्याय नसतो. कारण अनेक सैनिक चावे घेत असतात. मग काय फौज २४ तास सावधान असते.

झाडाच्या प्रत्येक फांदीवर हे विशेष. अहो जर अशी वाढली तरी, झाड काळजी करीत नाहीत, कारण या फौजेला खायला सुद्धा सरडा तयार असतोच. इथं सुद्धा प्रत्येक सरड्याची एक बाभूळ असते, अगदी त्याचा मालकी हक्कचं म्हणा की,

भविष्यात आपली पिढी टिकावी वाटत असेल तर स्थानिक पातळीवर जैवविधिता वाचली पाहिजे, म्हणजेच दरखनच्या पठारावर बोरी, बाभळी वाचल्या पाहिजेत, नाहीतर विनाशाकडे वाटचाल सुरुच आहे आपली. फक्त कोरोनाने विचार करायला संधी दिली आहे. एवढाच..... लेख लिहिण्याचा मूळ उद्देश आहे की, आपल्या परिसरातील साधी बाभूळ व साधी बोरीची झाडं वाचली पाहिजेत.

बहादुरीय

२०२०-२०२१

“तुमचं प्रेम स्मरून इथून जाताना,
तुमच्या मायेत चिंब भिजून जाताना,
तुमच्यासमोर उभं राहून गाताना,
मन असं भरून येतं
डोळ्यातून झुरून येतं !
डोळ्यात जेव्हा आसवं असतात
तेव्हाच माणसं माणसं असतात !
इतकं दिलंत, इतकं दिलंत
तुम्ही मला खरं सांगतो,
माणूस केलंत तुम्ही मला !”

– मंगेश पाडगांवकर

अहवाल विभाग

विभागीय संपादक

१)	ग्रंथालय विभाग	१०९
२)	जिमखाना विभाग	१११
३)	एन. एस. एस. विभाग	११२
४)	स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन विभाग	११३
५)	प्लेसमेंट सेल	११४
६)	सेट-नेट परीक्षा समुपदेशन व मार्गदर्शन केंद्र	११४
७)	आरोग्य केंद्र	११५
८)	युवा महोत्सव समिती	११५
९)	अग्रणी महाविद्यालय योजना	११६
१०)	मानसशास्त्र विभाग	११६
११)	इतिहास विभाग	११७
१२)	सूक्ष्मजीवशास्त्र विभाग	११९
१३)	अर्थशास्त्र विभाग	११९
१४)	मराठी विभाग	११९
१५)	राज्यशास्त्र विभाग	१२०
१६)	भूगोलशास्त्र विभाग	१२०
१७)	Department of English	१२१
१८)	एन.सी.सी.	१२२
१९)	संख्या शास्त्र विभाग	१२४
२०)	विद्यार्थिनी विकास मंडळ	१२४
२१)	वनस्पतीशास्त्र विभाग	१२५
२२)	संगणक विभाग	१२६
२३)	Department of Chemistry	१२६
२४)	वैयक्तिक अहवाल सन २०२०-२०२१	१२७

वरिष्ठ विभागीय अहवाल सन २०२०-२०२१

ग्रंथालय विभाग

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२०२१ मध्ये शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर तसेच महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे यांच्या बदललेल्या अभ्यासक्रमानुसार पुस्तके खरेदी करण्यात आली आहेत. महाविद्यालयाची या वर्षाअखेर एकूण ग्रंथसंपदा १,२१,५९३ इतकी आहे.

आर्थिक वर्ष २०२०-२०२१ मध्ये ग्रंथालयीन पुस्तकांवर पुढीलप्रमाणे खर्च झाला आहे.

विभाग	दाखलांक	पुस्तक संख्या	रक्कम
सिनिअर	४३,२३९ ते ४३,५४३	३०५	रु.३९,९७१/-
सिनिअर बुक बँक	३३,६५९ ते ३३,७९३	१४३	रु.१३,४६२/-
पी. जी.	१,७३० ते १,७४४	१५	रु.६,७९५/-
ज्युनिअर	९,६०० ते ९,७८०	१८१	रु.२१,७३२/-
	एकूण संख्या	६४४	रु.८९,९६०/-

चालू वर्षात २१ नियतकालिके आणि दैनंदिन घडामोडींसाठी ३ वर्तमानपत्रे महाविद्यालयात नियमित आली. इंप्लिबनेट - एनलिस्ट या डिजिटल डेटाबेसची वार्षिक सदस्यत्व घेतले आहे. या डिजिटल डेटाबेसमध्ये ६,००० + ई-जर्नल्स आणि ३१,३५,००० + ई-बुक्स उपलब्ध. विविध प्रसंगी

ऑनलाईन, ऑफलाईन ग्रंथप्रदर्शन, कात्रणप्रदर्शन भरविण्यात येते.

कोरोना महामारीच्या कालावधीत विद्यार्थ्यांना अभ्यास करण्यासाठी 'बुक बँक योजना' अंतर्गत वर्षभर पुस्तके उपलब्ध करून देण्यात आली.

वर्ग	लाभार्थी विद्यार्थी संख्या	पुस्तक संख्या
बी. ए. भाग १	०३८	२३१
बी. कॉम. भाग १	०५९	४६१
बी. एस्सी. भाग १	०७८	७९१
बी. ए. भाग २	००३	००६
बी. कॉम. भाग २	०२१	१५९
बी. एस्सी. भाग २	०४५	१७२
बी. ए. भाग ३	००१	००३
एम. कॉम. भाग १	०१४	०७३
११ वी आर्ट्स	०५६	३९६
११ वी कॉमर्स	१०१	६७३
११ वी सायन्स	१०२	८५०
एकूण संख्या	५१८	३८१४

ग्रंथालयाच्या सोयी-सुविधा :

- आय. टी. झोन इंटरनेटजोडण
- विद्यार्थी आणि विद्यार्थिनी यासाठी स्वतंत्र व प्रशस्त अभ्यासिकेची सोय.
- स्पर्धा परीक्षा, विविध प्रवेश परीक्षा इ.साठी पुस्तके, मासिके उपलब्धता.
- प्राध्यापकांना वाचनाकरिता विशेष बैठक व्यवस्था.
- मागणीनुसार विद्यार्थ्यांना बुक बँक योजना पुस्तके संच वाटप.
- विद्यार्थ्यांसाठी 'कमवा आणि शिका योजना'.
- एनलिस्ट या डेटाबेसचा प्राध्यापक आणि पी.जी. प्रवेशित विद्यार्थ्यांना मोफत अॅक्सेस.
- सातारा शहरातील इतर महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयाशी 'आंतर देव-घेव' करार.

● तृतीय वर्ष आणि पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांना ग्रंथालयात 'मुक्तद्वार प्रवेश' पद्धत.

● एम-ओपॅकची, वेब-ओपॅकची सुविधा.

या विभागाच्या वतीने दि. २८ मे २०२० रोजी सकाळी १०:०० वाजता वेबिनार आयोजित करण्यात आले, 'Electronic Journals From Dusk to Dawn' या विषयावर डॉ. विशाल गायकवाड ग्रंथपाल, डॉ. डी. वाय. पाटील आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, आकुर्डी- पुणे यांनी ऑनलाईन माध्यमातून व्याख्यान दिले.

श्री स्वामी विवेकानंद यांच्या जयंती सप्ताहानिमित्त विविध राष्ट्रपुरुषांच्या जीवन चरित्रावरील पुस्तकांचे भव्य असे ग्रंथप्रदर्शन आणि स्वामी विवेकानंदांचे जीवनावरील पोस्टर प्रदर्शन दि. १६ जानेवारी २०२१ ते १९ जानेवारी २०२१ या कालावधीत भरविण्यात आले.

डॉ. बापूजी साळुंखे यांच्या १०३ व्या जयंतीनिमित्त दि. ९ जून २०२१ रोजी 'महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ' यांच्या ई-बुक्सचे ऑनलाईन 'आभासी ग्रंथप्रदर्शन भरविण्यात आले तसेच ग्रंथ समीक्षा स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले.

ग्रंथालय व मराठी विभागाच्या संयुक्त विद्यमाने राष्ट्रीय वाचन दिन (१९ जून) दि. १९ जून २०२१ रोजी सकाळी ११:०० वाजता साजरा करण्यात आला. या निमित्ताने 'वाचन संस्कृतीमधील सार्वजनिक ग्रंथालयाचे योगदान' या विषयावर श्री. अमित सोनावणे जिल्हा ग्रंथालय अधिकारी, सातारा यांनी ऑनलाईन माध्यमातून व्याख्यान दिले.

ज्येष्ठ सामाजिक कार्यकर्त्या अॅड. वर्षा देशपांडे यांनी आपली सामाजिक बांधिलकी जपत "लेक लाडकी अभियाना अंतर्गत" महाविद्यालयास 'सॅनिटरी

नॅपकीन वेडिंग मशीन' देणगी स्वरुपात भेट दिली. तसेच त्यांनी विद्यार्थिनींनी या मशीनचा वापर करावा असे आव्हान करताना आरोग्य महत्वाचे असल्याचे नमूद केले.

ग्रंथालय स्टाफ हा ग्रंथालयाचे कार्यकुशल, निपुण हात असतात. ग्रंथालय वृद्धिंगत होण्यासाठी विद्यार्थ्यांना ग्रंथालयीन सेवा देण्यासाठी आमचा स्टाफ नेहमीच तत्पर असतो. ग्रंथालयाच्या दैनंदिन कामकाजामध्ये सहाय्यक ग्रंथपाल श्री. दामले आर. जी. (सेवानिवृत्त ३१.०८.२०२०), सौ. कदम व्ही. एम. ग्रंथालय लेखनिक श्री. एस. बी. झणझणे आणि ग्रंथालय परिचर श्री. पी. के. माने, श्री. एम. बी. माने, श्री. व्ही. जे. गायकवाड आणि श्रीमती आर. व्ही. पवार यांचे सहकार्य नेहमीच लाभत आहे. ग्रंथालय सल्लागार समितीचे विशेष सहकार्य मिळाले. मा. प्राचार्य डॉ. आर. व्ही. शेजवळ यांचे कुशल, खंबीर आणि मार्गदर्शक असे नेतृत्व या विभागास लाभत आहे.

प्रा. हेमाडे एन. एन.
ग्रंथपाल

जिमखाना विभाग

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२०२१ मधील सिनिअर जिमखाना विभागामध्ये कोविड-१९च्या प्रादुर्भावामुळे कोणत्याही शिवाजी विद्यापीठ अंतर्गत होणाऱ्या झोनल आणि इंटर झोनल तसेच ऑल इंडिया आंतर विद्यापीठ स्पर्धा होऊ शकल्या नाहीत. तरीही लाल बहादूर शास्त्री महाविद्यालयातील खेळाडूंनी आपल्या महाविद्यालयास शोभेल अशीच कामगिरी ऑल इंडिया स्तरावर केली आहे.

कोविड-१९च्या प्रादुर्भावामुळे मागील वर्षी म्हणजे २०१९-२०२० या वर्षात ज्या खेळाडूंची कामगिरी उच्चतम आहे तसेच Work Ranking

च्या स्पर्धा जे खेळाडू विविध स्पर्धेत खेळले आहेत अशा निवडक खेळाडूंची निवड करण्यात आली. यामधून World University Game - China चीन या ठिकाणी होणार आहेत.

World University Game - (China) 2021 स्पर्धेच्या Section Trailes साठी शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर चे प्रतिनिधीत्व करण्यासाठी महाविद्यालयातील बॅडमिंटन, आर्चरी, अॅथलेटिक्स क्रीडा प्रकारातील एकूण ४ खेळाडूंनी सहभाग नोंदवला आहे.

शिवाजी विद्यापीठाचे प्रतिनिधीत्व बॅडमिंटन क्रीडा प्रकारात महाविद्यालयातील सलग ३ वर्ष बॅडमिंटन संघाचा कर्णधार म्हणून यशसंपादन करणारा आणि सध्या एम.ए. भाग १ मध्ये शिकत असणारा अक्षय संग्राम कदम याने जैन विद्यापीठ बॅंगलोर येथे संपन्न झालेल्या World University Games Selection Trailes झाल्या या Trailes मधून World University Game Badmiton Team साठी एकूण १२ खेळाडू निवडण्यात आले. यामध्ये अक्षय कदम याची निवड करण्यात आली आहे.

तसेच World University Games च्या अॅथलेटिक्स क्रीडा प्रकारात शिवाजी विद्यापीठाचे प्रतिनिधीत्व करत आपल्या महाविद्यालयातून २ खेळाडूंची निवड करण्यात आली होती. यामध्ये हर्षवर्धन संतोष दबडे बी.ए. भाग ३ मध्ये शिकत असलेल्या खेळाडूंचा सहभाग आहे. त्याने ३००० (स्टिपलचेस) steeplechase या तीन प्रकारात सहभाग घेऊन त्याने या स्पर्धेत तीन क्रमांक मिळविले तसेच ४०० मी. धावणे या क्रीडा प्रकारात महाविद्यालयातील श्रेया राहुल मुळीक बी.ए. भाग १ मध्ये शिकत असलेली खेळाडू हिने शिवाजी विद्यापीठाचे प्रतिनिधीत्व केले. या Selection Trails

Kalinga Institute of Industrial Technology (KIIT) Odisha या ठिकाणी आयोजित करण्यात आल्या होत्या.

तसेच ऋषिकेष अरविंद गुजर बी.ए.भाग १ मध्ये शिकत असलेल्या खेळाडूने आर्चरी या क्रीडा प्रकारातून शिवाजी विद्यापीठाचे प्रतिनिधीत्व करत KIIT Odisha या ठिकाणी या स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले होते. या ४ ही खेळाडूंनी महाविद्यालयाचे नावलौकिक राष्ट्रीय स्तरावर उंचवला आहे.

कोविड-१९ च्या प्रादुर्भावामुळे महाविद्यालय बंद ठेवण्यात आली, त्यामुळे सर्व शिक्षण हे ऑनलाईन पध्दतीने घेण्यात आले. जिमखाना विभागामार्फत या कालावधीत खेळाडूंचे आरोग्य चांगले राहण्यासाठी ऑनलाईन अग्रणी महाविद्यालय अंतर्गत एक दिवशीय कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले होते. या कार्यशाळेसाठी प्रमुख पाहुणे म्हणून डॉ. दिपक डांगे पाटील (बी.डी.सी.कॉलेज, पाटण चे शारीरिक शिक्षण संचालक) हे होते. त्यांनी खेळाडूंना "खेळाडूंचा आहार दुखापती व उपाय" या विषयावर मार्गदर्शन केले.

यानंतर महाविद्यालयाचे आय.क्यू.ए.सी. विभाग व जिमखाना विभाग आयोजित एक दिवशीय वेबिनार चे आयोजन केले होते. या कार्यक्रमासाठी प्रमुख पाहुणे म्हणून डॉ.रूपेश रामचंद्र थोपटे (आंबेडकर कॉलेज पुणे शारीरिक शिक्षण संचालक) हे होते. त्यांनी "कोरोना संसर्ग कालखंडात फफ्फुसे आणि हृदय यांची घ्यावयाची काळजी" योग प्रात्यक्षिका द्वारे ऑनलाईन झूमच्या माध्यमातून मार्गदर्शन उपस्थितांना केले.

दरवर्षीप्रमाणे याहीवर्षी "८वा आंतरराष्ट्रीय योग दिवस" साजरा करण्यात आला. हा सुध्दा कार्यक्रम ऑनलाईन झूमच्या माध्यमातून घेण्यात आला. या

कार्यक्रमाच्या प्रमुख पाहुण्या डॉ.विजया कदम (योग शिक्षिका, सातारा) यांनी उपस्थितांना योग प्रात्यक्षिक करून मार्गदर्शन केले.

जिमखाना विभागास नेहमीच मार्गदर्शन करणारे महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.आर.व्ही. शेजवळ यांचे मोलाचे सहकार्य व मार्गदर्शन लाभले तसेच महाविद्यालयाच्या IQAC विभागाचे सहकार्य लाभले. तसेच जिमखाना कमिटी सहस्य यांचेही सहकार्य लाभले. आणि जिमखाना विभागात कार्यरत असणारे श्री.प्रकाश महाडिक आणि महाविद्यालयाच्या शिक्षकेत्तर कर्मचारी वर्गाचे सहकार्य जिमखाना विभागास लाभले.

डॉ.विकास आनंदराव जाधव
संचालक

एन. एस. एस. विभाग

सन २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षात पुढील प्रमाणे उपक्रम राबविण्यात आले.

- १) दि २७/०७/२०१९ रोजी महाविद्यालयात राष्ट्रीय सेवा योजनेची जिल्हा आढावा बैठक घेण्यात आली. यासाठी शिवाजी विद्यापीठाचे समन्वयक मा. प्रा. अभय जायभाय यांनी मार्गदर्शन केले. या वेळी सातारा जिल्यातून ४५ कार्यक्रम अधिकारी उपस्थित होते.
- २) प्रा. एन. व्ही. शिंदे सर कार्यक्रम अधिकारी यांनी महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विभागास १ लक्ष रुपयाची देणगी ठेव स्वरूपात दिली तसेच त्यातील व्याजातून दरवर्षी एक उत्कृष्ट स्वयं सेवक व उत्कृष्ट स्वयं सेविका पुरस्कार देण्यात येईल.
- ३) दत्तक गाव मौजे कुशी या ठिकाणी जाऊन कोरोनाची साध्यस्थितीची पाहणी केली.
- ४) दि. १९/०९/२०२१ रोजी राष्ट्रीय सेवा योजना विभागामार्फत युवकांची मानसिकता या विषयावर

- डॉ. हमीद दाबोळकर यांचे व्याख्यान झाले तसेच "स्त्री आरोग्याचा शोध व बोध" या विषयावर डॉ. शंतनू अभ्यंकर यांचे मार्गदर्शन झाले. या वेळी अध्यक्ष मा. प्राचार्य डॉ. आर. व्ही. शेजवळ होते.
- ५) दि. २० मे २०२१ रोजी "कोरोना व अंधश्रद्धा" या विषयावर डॉ. हमीद दाबोळकर यांचे मार्गदर्शनपर व्याख्यात झाले.
- ६) दि. २१ जून २०२१ रोजी ऑनलाइन "योग दिन" साजरा करण्यात आला यासाठी डॉ. विजया कदम यांचे मार्गदर्शन व प्रात्यक्षिक झाले.
- ७) 'माझे गाव कोरोनामुक्त गाव' या शिवाजी विद्यापीठाच्या योजनेअंतर्गत पाच गावे दत्तक घेऊन कोरोना विषयक जनजागृती करण्यात आली. याच योजने अंतर्गत डॉ. तुषार पिसाळ यांचे व्याख्यात ६ जुने २०२१ झाले.
- ८) प्रा. अमोल जरग यांचे "भूगर्भ जलपातळी व नियोजन" या विषयावर व्याख्यात १५ जुलै २०२१ झाले.

वरील सर्व उपक्रम यशस्वीरित्या पार पडलेले असून यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.आर.व्ही.शेजवळ यांचे बहुमोल मार्गदर्शन लाभले. तसेच राष्ट्रीय सेवा योजना विभागातील प्रा. डॉ. पी.आर. जाधव (कार्यक्रम अधिकारी), प्रा.डी.व्ही. रूपनवर (कार्यक्रम अधिकारी), तसेच प्रा.डॉ.मनोज जाधव, प्रा. डॉ. सुनिल गुख, प्रा. रमेश मदने, प्रा. आर. ए. नलवडे यांचे सहकार्य लाभले.

प्रा. एन. व्ही. शिंदे
कार्यक्रम अधिकारी

स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन विभाग

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन विभागामार्फत पुढील प्रमाणे कार्यक्रम राबविण्यात आले.

१. जुलै महिन्यामध्ये स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन विभागात प्रवेश घेऊ इच्छिणाऱ्या १७५ विद्यार्थ्यांचे प्रवेश निश्चित करण्यात आले.
२. ११ फेब्रुवारी २०२१ रोजी "स्पर्धा परीक्षेला सामोरे जाताना" या विषयावर श्री दत्तात्रय पवार, शासकीय कामगार अधिकारी, पुणे यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.
३. १८ फेब्रुवारी २०२१ रोजी "स्पर्धा परीक्षेची तयारी" या विषयावर श्री. इंद्रजित यादव, युनिक अकॅडेमी, पुणे यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.
४. अग्रणी महाविद्यालय योजनेंतर्गत स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन विभाग मार्फत दि.०९ व १० मार्च २०२१ रोजी "राज्यसेवा पूर्व परीक्षा महत्व व स्वरूप" या विषयावरील दोन दिवसीय कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. या कार्यशाळेस साधनव्यक्ती म्हणून श्री. अजित चहाळ, श्री. कैलास भालेकर, श्री. इंद्रजित यादव, डॉ. अमर जगताप, श्री. शरद पाटील, युनिक अकॅडेमी, पुणे यांचे प्रमुख मार्गदर्शक होते.
५. ११ जून, २०२१ रोजी "पदवीनंतर राज्यसेवेतील नोकरीच्या संधी" या विषयावर प्रा. कृष्णा पात्रे (विठ्ठलराव पाटील महाविद्यालय, कळे) यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.
६. ०५ जुलै २०२१ रोजी "HOW TO PREP-RE FOR B-NKING/SSC/INSURANCE DURING GRADUATION" या विषयावर श्रीमती मयुरी सावंत, युनिक अकादमी, पुणे यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.

या विभागामध्ये वरीलप्रमाणे उपक्रम यशस्वीरित्या पार पाडले असून यासाठी विभागामध्ये

प्रा. डी. व्ही. रूपनवर, प्रा. एस. ए. कांबळे व इतर विषयांचे तज्ञ प्राध्यापकांचे सहकार्य लाभले. महविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.आर.व्ही. शेजवळ यांचे बहुमोल मार्गदर्शन मिळाले.

प्रा.बी.एम.माळी
विभाग प्रमुख

प्लेसमेंट सेल

१. दि. १५ ते १८ सप्टे. २०२० या कालावधीत जिल्हा कौशल्य विकास, रोजगार व उद्योजकता मार्गदर्शन केंद्र सातारा यांचे संयुक्त विद्यमाने ऑनलाईन रोजगार मेळावा आयोजित करण्यात आला. ICICI Bank, युरेका फोर्बस, हेम मोटर्स, स्वराज ऑर्गेनिक, कुपर कॉर्पोरेशन इ.२० कंपन्यांच्या विविध पदांसाठी ऑनलाईन मुलाखती संपन्न झाल्या. यात ४५४ विद्यार्थी सहभागी झाले. त्यातून ४३ विद्यार्थ्यांची प्राथमिक निवड करण्यात आली.
२. दि. ६-१०-२०२० रोजी Ecogreen Bio-sciences Pvt. Ltd. या कंपनीशी महाविद्यालयाचा सामंजस्य करार (MOU) संपन्न झाला. प्राचार्य डॉ. आर. व्ही. शेजवळ सर व कंपनीचे संचालक आर. व्ही. कोळेकर यांच्यात कराराचे आदानप्रदान संपन्न झाले.
३. दि. २५-२-२०२१ रोजी Ecogreen Bio-sciences Pvt. Ltd. यांचे संयुक्त विद्यमाने कॅम्पस इंटरव्यूचे आयोजन करण्यात आले. क्वालिटी कंट्रोल ऑफिसर, मायक्रोबायोलोजीस्ट, रिसर्च एन्ड डेव्हलपमेंट ऑफिसर इ. पदांच्या मुलाखतीकरिता १६४ विद्यार्थी सहभागी झाले. त्यातून ४३ विद्यार्थ्यांची प्राथमिक निवड करण्यात आली.

४. दि. १८-१-२०२१ रोजी IIBM Group Centre यांचे संयुक्त विद्यमाने Multiple Intelligence Test चे आयोजन करण्यात आले. यात ५३ विद्यार्थी सहभागी झाले.

५. केन्द्र शासन पुरस्कृत प्रधानमंत्री कौशल्य विकास योजना ३.० याकरिता विद्यार्थी ऑनलाईन नोंदणी उपक्रम राबविण्यात आला.

६. जिल्हा व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण अधिकारी, सातारा यांचे संयुक्त विद्यमाने दि. ९-७-२०२१ ते १५-७-२०२१ या कालावधीत कौशल्य विकास सप्ताह साजरा करण्यात आला. Online कार्यशाळांचे आयोजन करण्यात आले. प्रा. बी. एल. सुर्वे सर (MCVC Dept) यांनी कार्यक्रमांचे यशस्वी आयोजन केले.

वरील सर्व कार्यक्रमांच्या आयोजनाकरिता मा. प्राचार्य डॉ. आर. व्ही. शेजवळ यांचे विशेष मार्गदर्शन लाभले. तसेच डॉ. ए. एस. तवर, प्रा.वाय.बी.गुरमे, प्रा. बी. एल. सुर्वे सर, सहकारी प्राध्यापक वृंद. सर्व शिक्षकेतर कर्मचारी वर्ग यांचे सहकार्य लाभले.

प्रा. जी. आर. वास्के
प्रमुख

सेट-नेट परीक्षा समुपदेशन व मार्गदर्शन केंद्र

- १) केंद्रामार्फत नोंदणी केलेल्या उमेदवारांना आवश्यक अभ्यासपूरक साधनसामग्री महाविद्यालयातील ग्रंथालयामार्फत पुरवणेत आली.
- २) सेट २०२० परीक्षेमध्ये कु.माधुरी मुळीक (संख्या शास्त्र), विशाल अर्जुगडे (रसायनशास्त्र विभाग) व रमेश मदने (अर्थशास्त्र) यांनी यश मिळविले.

प्रा.डॉ.विश्वास पाटील
समन्वयक

आरोग्य केंद्र

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ या वर्षामध्ये महाविद्यालयातील आरोग्य केंद्राच्या वतीने विविध शैक्षणिक व सामाजिक उपक्रम राबविण्यात आले.

१) महाविद्यालयातील सर्व ज्युनिअर व सिनिअर विभाग प्राध्यापक, C.H.B. प्राध्यापक व प्रशासकीय सेवक यांच्यासाठी टायटन आय प्लस आणि तनिष्क, सातारा (Titan Eye Plus and Tanishq, Satara) आणि एल.बी.एस. कॉलेज, सातारा यांच्या संयुक्त विद्यमाने दि. २४/०१/२०२० रोजी मोफत नेत्र तपासणी शिबीराचे आयोजन करण्यात आले.

२) अग्रणी महाविद्यालय योजने अंतर्गत आणि आरोग्य केंद्राच्या वतीने दि. १९/१२/२०२० रोजी "आपत्ती व्यवस्थापन कायदा २००५ संदर्भ : मानवनिर्मित एलपीजी/वीज दुर्घटना टाळणे व कोरोना विषाणूचा नाश करणारी सुरक्षा उपकरणे" या विषयावर अॅड. विकास बा. पाटील शिरगावकर (मा.सरकारी वकील व अभियोक्ता, जिल्हा न्यायालय सातारा) यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.

वरील सर्व उपक्रम राबविण्यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य व आमचे मार्गदर्शक डॉ. आर. व्ही. शेजवळ यांचे सहकार्य लाभले तसेच आरोग्य केंद्र समितीतील सर्व सभासद यांचेही सहकार्य मिळाले.

डॉ. रमजान मुजावर

प्रमुख आरोग्य केंद्र

युवा महोत्सव समिती

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये युवा महोत्सव समितीच्या वतीने विविध उपक्रम राबविण्यात आले.

१) श्रीनिवास पाटील चॅरिटेबल फाँडेशन प्रस्तुत सातारा डिजिटल युथ फेस्टिवल अंतर्गत अंतर महाविद्यालयीन वक्तृत्व कला स्पर्धेत दि. १२ व १३ ऑगस्ट २०२० रोजी महाविद्यालयातील बी. एम्मी भाग-२ ची विद्यार्थिनी कु. रेणुका तानाजी खरात हिने सहभाग घेवून तृतीय क्रमांक मिळविला.

२) शिवाजी विद्यापीठाच्या ४० व्या ऑनलाईन जिल्हास्तरीय युवा महोत्सवामध्ये दि. १२ जुलै २०२१ रोजी झालेल्या शास्त्रीय गायन या स्पर्धेत महाविद्यालयातील बी. ए. भाग २ ची विद्यार्थिनी कु. दिपाली बाबुराव गायकवाड हिने सहभाग घेवून द्वितीय क्रमांक मिळविला.

३) शिवाजी विद्यापीठाच्या ४० व्या ऑनलाईन जिल्हास्तरीय युवा महोत्सवामध्ये दि. १३ जुलै २०२१ रोजी झालेल्या सुगम गायन या स्पर्धेत महाविद्यालयातील बी.ए. भाग- २ ची विद्यार्थिनी कु. दिपाली बाबुराव गायकवाड हिने सहभाग घेवून प्रथम क्रमांक मिळविला.

४) शिवाजी विद्यापीठाच्या ४० व्या ऑनलाईन मध्यवर्ती युवा महोत्सवामध्ये दि. १६ जुलै २०२१ रोजी झालेल्या सुगम गायन या स्पर्धेत महाविद्यालयातील बी.ए. भाग २ ची विद्यार्थिनी कु. दिपाली बाबुराव गायकवाड हिने सहभाग घेवून द्वितीय क्रमांक मिळविला.

५) शिवाजी विद्यापीठाच्या ४० व्या ऑनलाईन जिल्हास्तरीय युवा महोत्सवामध्ये दि. १२ जुलै २०२१ रोजी झालेल्या मराठी वक्तृत्व या स्पर्धेत बी.एस्सी भाग २ ची विद्यार्थिनी कु.रेणुका तानाजी खरात आणि हिंदी वक्तृत्व या स्पर्धेत बी. कॉम भाग-३ ची विद्यार्थिनी कु. अक्षदा अशोक मोरे यांनी सहभाग घेतला.

६) श्रीमद गाथा म्युझिक फौंडेशन चॅम्पियन २०२१ (सातारा) यांच्या वतीने आयोजित केलेल्या भव्य राज्यस्तरीय गायन स्पर्धेत महाविद्यालयातील बी.ए. भाग-२ ची विद्यार्थिनी कु.दिपाली बाबुराव गायकवाड हिची अंतिम फेरीत निवड झाली.

वरील सर्व उपक्रम राबविण्यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य व आमचे मार्गदर्शक डॉ.आर.व्ही. शेजवळ यांचे सहकार्य लाभले तसेच युवा महोत्सव समितीतील सर्व सभासद यांचेही सहकार्य मिळाले.

डॉ. रमजान मुजावर
समिती प्रमुख

अग्रणी महाविद्यालय योजना

अग्रणी महाविद्यालय योजने अंतर्गत महाविद्यालयात पुढील कार्यक्रम घेण्यात आले.

- १) आरोग्य विभागामार्फत १९/१२/२०२० ला 'आपत्ती व्यवस्थापन कायदा २००५' या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली.
- २) इंग्रजी विभागामार्फत दि. ०६/०३/२०२१ ला 'कोरोनानंतर भाषा व साहित्यावर झालेला परिणाम' या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली.
- ३) स्पर्धा परीक्षा विभागामार्फत दि. १०/०३/२०२१ 'राज्यसेवा पूर्व परीक्षा महत्त्व व स्वरूप' या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली.
- ४) कॉमर्स विभागामार्फत दि. १२/०३/२०२१ ला 'Get the EDGE : Career After Graduation' या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली.
- ५) प्रशासकीय विभागामार्फत दि. १६/०३/२०२१ ला 'यशस्वी प्रशासनासाठी संवाद कौशल्य व कर्मचारी सेवा पुस्तके नोंद व वेतन

निश्चितीचे प्रकार' या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली.

- ६) 'युमन इम्पॉवरमेंट सेल' विभागामार्फत दि. १६/०३/२०२१ ला 'कोविड-१९ व नंतरच्या काळातील आरोग्य विषयक घ्यावयाची काळजी' या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली.
 - ७) इतिहास विभागामार्फत दि. १८/०३/२०२१ ला 'ऐतिहासिक स्थळांचे महत्त्व व संवर्धन' या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली.
 - ८) मराठी विभागामार्फत दि. १८/०३/२०२१ ला 'काव्य निर्मिती व नवोदित कवींचे संमेलन' या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली.
 - ९) भूगोल विभागामार्फत दि. १९/०३/२०२१ ला 'career opportunity in Geo-informatics' या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली.
 - १०) प्राणीशास्त्र विभागामार्फत दि. २०/०३/२०२१ ला 'career opportunity in life sciences after B.Sc.' या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली.
 - ११) अर्थशास्त्र विभागामार्फत दि. २४/०३/२०२१ ला 'अर्थशास्त्रातील रोजगाराच्या संधी' या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली.
 - १२) रसायनशास्त्र विभागामार्फत दि. २७/०३/२०२१ ला 'Preparation of Household Chemicals B.Sc. III' या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली.
- प्रा.डॉ. मनोज जाधव**
समन्वयक

मानसशास्त्र विभाग

मानसशास्त्र विभाग व समुपदेशन केंद्र अंतर्गत

दि. २१/०५/२०२१ शनिवार, रोजी प्रा.डॉ. शिरीष शितोळे (महावीर महाविद्यालय, कोल्हापूर) यांचे "कोरोना काळातील आव्हाने व संधी" या विषयावर ऑनलाईन व्याख्यान आयोजित केले होते.

प्रा.एस.एम. मेस्त्री
विभाग प्रमुख

इतिहास विभाग

डॉ. आप्पासाहेब पवार इतिहास अभ्यास मंडळ :

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ हे वर्ष जागतिक कोरोना साथीमुळे संपूर्ण जनजीवन विस्कळीत झाले, त्याचा परिणाम शैक्षणिक क्षेत्रावरही झाला. मार्च २०२० च्या शेवटच्या आठवड्यात महाराष्ट्र व सातारा जिल्हा हा लॉकडाऊन करण्यात आला, त्यामुळे नियोजित वेळेतील विद्यापीठ परीक्षा पुढे गेल्या. जून पासून सुरु होणारे शैक्षणिक वर्ष पुढे गेले. शैक्षणिक क्षेत्रातील धोरणात बदल होऊन विद्यार्थ्यांशी आभासी पद्धतीने शिक्षण व संपर्क करावा लागला. महाविद्यालयीन उपक्रमही डिजिटल माध्यमातून घ्यावे लागले. ऑनलाईन व ऑफलाईन पद्धतीने इतिहास विभागातर्फे पुढील उपक्रम घेण्यात आले.

राजर्षी शाहू महाराज जयंती साजरी :

२६ जुलै हा राजर्षी शाहू महाराज यांची जयंती ही विद्यार्थ्यांच्या प्रकट वाचनातून ऑनलाईन पद्धतीने साजरी करण्यात आली व शाहू महाराजांचे कार्य यावर डॉ. प्रतिभा चिकमठ यांनी मार्गदर्शन केले.

राष्ट्रीय वेबिनार आयोजन :

इतिहास विभागातर्फे दि. २८ जुलै, २०२० रोजी "मराठी चित्रपटसृष्टीचा इतिहास" या विषयावर राष्ट्रीय वेबिनारचे आयोजन करण्यात आले. या वेबिनारसाठी प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून न्यू कॉलेज, कोल्हापूरच्या डॉ. कविता गगराणी यांना आमंत्रित

केले होते. त्यांनी मराठी चित्रपट सृष्टीचा मूकपट ते बोलपट, ब्लॉक-व्हाईट ते रंगीत चित्रपट निर्मितीचा सखोल आढावा घेतला. या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष महाविद्यालयाचे प्राचार्य मा.आर.व्ही.शेजवळसाहेब होते.

भित्तीपत्रिका प्रकाशन :

९ ऑगस्ट हा क्रांतिदिन विद्यार्थ्यांना क्रांतिदिनाचे महत्व कळावे व क्रांतिकारकांच्या जीवनाचा अभ्यास व्हावा त्या अनुषंगाने बी.ए. भाग दोन च्या विद्यार्थ्यांना क्रांतिकारकाचे चरित्र यावर ऑनलाईन लिखाण संकलित करून "महाराष्ट्रातील क्रांतिकारक" यावर ऑनलाईन भित्तीपत्रिका प्रकाशित केली.

८ सप्टेंबर, फाशीचा वड हुतात्म्यांना आदरांजली :

सातारा ही क्रांतिकारकांची भूमी, १८५७ च्या उठावात सहभागी १७ क्रांतिकारकांना ब्रिटीश अधिकाऱ्यांनी शाहूपुरी येथे असणाऱ्या वडाच्या झाडावर क्रांतिकारकांना फाशी देण्यात आली त्यासंबंधी माहिती विद्यार्थ्यांना युट्यूबच्या माध्यमातून दिली.

२ ऑक्टोबर गांधी जयंती :

राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजींच्या जयंती निमित्त गांधीजींच्या जीवन चरित्रावर, स्वातंत्र्य लढा यावर आधारित प्रश्नमंजुषा कार्यक्रम ऑनलाईन पद्धतीने आयोजित केला, त्यामध्ये महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला.

सावित्रीबाई फुले जयंती :

३ जानेवारी हा भारतातील पहिल्या स्त्री शिक्षिका, मुख्याध्यापिका क्रांतिज्योती सावित्रीबाई फुले यांची जयंती इतिहास विभागातर्फे साजरा करण्यात आला. सावित्रीबाई फुले यांच्या प्रतिमेचे पूजन करून, बी.ए. भाग दोन मधील विद्यार्थ्यांनी सावित्रीबाई फुले यांच्या जीवन चरित्र यावर कविता व मनोगत व्यक्त केले.

राजमाता जिजाऊ जयंती :

१२ जानेवारी हा स्वामी विवेकानंद व राजमाता जिजाऊ यांचा जन्म दिवस, विभागातर्फे राजमाता जिजाऊ जयंती निमित्त नागठाणे महाविद्यालयाचे इतिहास विभाग प्रमुख डॉ. अजित जाधव यांचे व्याख्यान आयोजित केले होते.

अग्रणी महाविद्यालय अंतर्गत एक दिवसीय कार्यशाळा :

सातारा शहरातील ऐतिहासिक स्थळे व संवर्धन या विषयावर शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर अंतर्गत एक दिवसीय कार्यशाळा १८ मार्च, २०२१ रोजी आयोजित करण्यात आली होती. प्रमुख पाहुणे म्हणून छत्रपती शिवाजी कॉलेजचे इतिहास विभाग प्रमुख डॉ. धनंजय मासाळ यांना आमंत्रित करण्यात आले होते. कार्यक्रमाच्या अध्यक्ष स्थानी मा.प्राचार्य डॉ.आर.व्ही. शेजवळ साहेब होते.

वस्तुसंग्रहालय दिन साजरा :

१८ मे हा दिवस जागतिक वस्तुसंग्रहालय दिन म्हणून साजरा केला जातो. ऐतिहासिक संग्रहालयाचे महत्व व सातारा शिवाजी संग्रहालय याची माहिती जिज्ञासा मंच तर्फे ऑनलाईन माध्यमातून बी.ए. भाग तीन च्या विद्यार्थ्यांना दिली.

शिवराज्याभिषेक दिनानिमित्त गडकोट किल्ले संवर्धन लेखन स्पर्धा :

हिंदवी स्वराज्य संस्थापक छत्रपती शिवाजी महाराज यांचा ६ जून १६७४ रोजी रायगडावर राज्याभिषेक झाला होता, तो ऐतिहासिक दिन संपूर्ण महाराष्ट्रात मोठ्या उत्साहाने प्रत्येक गडकोटावर साजरा केला जातो. त्या गडकोटांचे आज जतन व संवर्धन करणे गरजेचे आहे. त्यावर आधारित राज्यस्थरीय "भटकंती किल्ल्यांची जपणूक

ऐतिहासिक वारसा स्थळांची", या विषयावर लेखन स्पर्धा सर्व इतिहासप्रेमी व्यक्तींसाठी आयोजित करण्यात आली होती. या स्पर्धेला महाराष्ट्रातून महाविद्यालयीन विद्यार्थी, जेष्ठ नागरिक, इतिहासप्रेमी, महिला असे एकूण ८७ स्पर्धक सहभागी झाले होते. स्पर्धकांचे लिखाण हे तज्ञ मार्गदर्शकांच्याकडून तपासून घेतले. त्यामध्ये प्रथम तीन क्रमांक आलेल्या विद्यार्थ्यांना रोख व प्रमाणपत्र देऊन सत्कार करण्यात आले. या स्पर्धेतील विजेते पुढीलप्रमाणे :

- १) सौ. स्वाती कुलकर्णी
- २) कु. साक्षी कदम
- ३) कु. अक्षदा चोरगे
- ४) श्री.अक्षय काळभोर.

मा.श्री. दीपक प्रभावळकर - (दैनिक तरुण भारत आवृत्ती प्रमुख) व्याख्यान :

भटकंती किल्ल्याची जपणूक ऐतिहासिक वारसा स्थळांची या विषयावर आयोजित लेखन स्पर्धेत सहभागी झालेल्या विजेत्या स्पर्धकाचे अभिनंदन व मार्गदर्शन करण्यासाठी मा. दीपक प्रभावळकर दैनिक तरुण भारतचे आवृत्ती प्रमुख, इतिहास अभ्यासक यांना ५ जून २०२१ रोजी प्रमुख पाहुणे म्हणून आमंत्रित करण्यात आले होते. या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष मा.प्राचार्य डॉ.आर.व्ही. शेजवळ साहेबांनी भूषविले.

इतिहास विभागातर्फे आयोजित सर्व उपक्रमांना मा.प्राचार्य डॉ.आर.व्ही. शेजवळ साहेबांचे बहुमोल मार्गदर्शन व सहकार्य मिळाले, साहेबांचे इतिहास विभागातर्फे मनःपूर्वक आभार व्यक्त करते. तसेच विभागाचे सर्व उपक्रम व्यवस्थित पार पडण्यासाठी इतिहास विभागाचे माझे सहकारी डॉ. दीपक जाधव सरांचे उत्तम सहकार्य मिळाले, त्यांचेही मी आभार व्यक्त करते. महाविद्यालयातील सर्व शिक्षकेतर कर्मचारी यांच्याही सहकार्याशिवाय विभागाचे कार्यक्रम यशस्वीरित्या संपन्न होणे अशक्य त्या सर्वांचेही आभार. कोरोना काळात ऑनलाईन उपक्रम

घेण्यासाठी मदत करणारे एम.सी.व्ही.सी. प्रमुख सुर्वे सर, डॉ. अविनाश नलवडे, प्रा. निनाद कदम, प्रा. अमोल लकेरी, डॉ. सुनील गुरव, श्री. वैभव सपकाळ यांचेही इतिहास विभागातर्फे आभार व्यक्त करते.

डॉ. प्रतिभा चिकमठ
विभाग प्रमुख

सूक्ष्मजीवशास्त्र विभाग

- १) शिवाजी विद्यापीठ लीड कॉलेज स्किम अंतर्गत विभागातर्फे "Online seminar on Role of Ayurvedic Medicines in early recovery of Covid-19" चे आयोजन करणेत आले.
- २) National Webinar on "Covid-19 Molecular diagnostic techniques and approaches towards vaccine development" चे यशस्वी आयोजन करणेत आले.
- ३) विभागातर्फे प्रा.डॉ.व्ही.एस. पाटील यांनी दोन संशोधन पेपर आंतरराष्ट्रीय जर्नलमध्ये प्रकाशित केले.
- ४) DBT Star College स्किम अंतर्गत विविध विद्यार्थी उपयोगी उपक्रमांचे यशस्वी आयोजन करणेत आले.
- ५) वर्षामध्ये विविध नियोजित उपक्रमांचे यशस्वी आयोजन करणेसाठी विभागातील सर्व शिक्षक व शिक्षकेतर सहकाऱ्यांची मोलाची साथ मिळाली.

प्रा.डॉ. विश्वास पाटील
विभाग प्रमुख

अर्थशास्त्र विभाग

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ या वर्षामध्ये अर्थशास्त्र विभागाच्या वतीने विविध शैक्षणिक व सामाजिक उपक्रम राबविण्यात आले.

१) अर्थशास्त्र विभाग आणि समाजशास्त्र विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने "कोविड-१९ च्या महामारीनंतरचे मानवी जीवन" या विषयावरील एक दिवसीय राष्ट्रीय वेबिनार दि. २२/०७/२०२० रोजी आयोजित करण्यात आला.

२) अग्रणी महाविद्यालय योजना अंतर्गत अर्थशास्त्र विभागामार्फत "अर्थशास्त्रातील रोजगाराच्या संधी" या विषयावरील दि. २४/०३/२०२१ रोजी एक दिवसीय कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली.

वरील सर्व उपक्रम राबविण्यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य व आमचे मार्गदर्शक डॉ.आर.व्ही. शेजवळ यांचे सहकार्य लाभले तसेच अर्थशास्त्र विभागातील प्रा. रमेश मदनने यांचे सहकार्य मिळाले.

डॉ. रमजान मुजावर
विभाग प्रमुख

मराठी विभाग

महाविद्यालयातील मराठी विभाग हा एक महत्त्वाचा विभाग आहे. या विभागाच्यावतीने विद्यार्थ्यांना केंद्रस्थानी ठेवत कार्यक्रमांचे आयोजन केले जाते. शैक्षणिक वर्ष २०२०-२०२१ मध्ये विभागाने केलेल्या विविध कार्यांचा आढावा पुढे मांडण्यात आला आहे.

१. दि. २८/०७/२०२० रोजी "संत साहित्यातील सामाजिकता आणि सद्यस्थिती" या विषयावर ऑनलाईन वेबिनार आयोजित केले होते. यामध्ये डॉ. हणमंत पोळ मराठी विभाग राजा श्रीपतराव भगवंतराव महाविद्यालय औंध हे प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित होते. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष प्राचार्य डॉ.आर.व्ही. शेजवळ हे होते. शिवाजी विद्यापीठात

- ऑनलाईन घेतलेले पहिले मराठी विषयाचे हे वेबिनार ठरले.
२. मराठी भाषा पंधरवडा "मराठी भाषा काल, आज आणि उद्या या विषयावर डॉ. दत्तात्रय डांगे यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले होते.
 ३. "मराठी भाषा दिनानिमित्त" मराठी विभागाच्या वतीने निबंध स्पर्धा आयोजित करण्यात आली होती. या स्पर्धेमध्ये विद्यार्थी-विद्यार्थिनींनी उत्स्फूर्त सहभाग नोंदवला.
 ४. "मराठी भाषा दिन" याचे औचित्य साधत २७ फेब्रुवारी २०२१ रोजी 'मराठी भाषा दिवस व नवोदित कवींचे कवी संमेलन' या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते. प्रमुख पाहुणे म्हणून जेष्ठ कवी मा. वसंत शिंदे हे उपस्थित होते.
 ५. महाविद्यालय अग्रणी योजना अंतर्गत "काव्य निर्मिती प्रक्रिया व कवी संमेलन" या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते. या कार्यक्रमास प्रमुख पाहुणे म्हणून प्रा.भाऊ गोसावी मराठी विभाग प्रमुख, विवेकानंद कॉलेज कोल्हापूर हे होते.
 ६. दि. २४/०७/२०२१ रोजी "संत साहित्यातील सद्यकालीन प्रस्तुतता" या विषयावर ऑनलाईन राष्ट्रीय वेबिनार आयोजित करण्यात आले. यामध्ये पहिल्या सत्रात प्रा. राजा माळगी मराठी विभाग प्रमुख, क्रांतिसिंह नाना पाटील महाविद्यालय वाळवा, जि. सांगली, हे होते. तर द्वितीय सत्रासाठी प्रा. मिलिंद जोशी कार्याध्यक्ष महाराष्ट्र साहित्य परिषद, हे होते.
 ७. ३०/०७/२०२१ रोजी मराठी विभाग व एनएसएस, यांच्या संयुक्त विद्यमाने "दिल दोस्ती दुनियादारी" या युवकांना मार्गदर्शन करणारा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता.

८. अण्णा भाऊ साठे जयंती दिवशी मायबोली भिक्तीपत्रिका प्रकाशित केली. तसेच मराठी भाषा दिनानिमित्त 'मायबोली' भिक्तीपत्रिका प्रकाशित केली.

या विभागासाठी मा. प्राचार्य डॉ.आर.व्ही. शेजवळ यांचे मार्गदर्शन मिळाले, तसेच डॉ. महेश गायकवाड यांचे सहकार्य मिळाले.

डॉ. अशोक तवर
विभाग प्रमुख

राज्यशास्त्र विभाग

- १) राज्यशास्त्र विभागाच्या वतीने गांधी विचार संस्कार परीक्षा ही गांधी रिसर्च फौंडेशन, जळगाव यांच्यामार्फत घेण्यात आली.
- २) राजशास्त्र विभागाने विद्यार्थ्यांसाठी B.A. I, II व III करीता निरनिराळ्या पद्धतीच्या अभ्यासक्रमावर आधारित ऑनलाईन टेस्ट घेतल्या.

प्रा.डॉ. मनोज जाधव
विभाग प्रमुख

भूगोलशास्त्र विभाग

सन २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षात पुढीलप्रमाणे उपक्रम राबविण्यात आले.

- १) अग्रणी महाविद्यालय योजनेअंतर्गत दि. १९/०३/२०२१ रोजी "Career Opportunities in Geography" या विषयावर प्रा. बाळासाहेब बोडके व प्रा. रमेश ननावरे यांचे व्याख्यान भूगोल शास्त्र विभागात आयोजित करण्यात आले होते.
- २) दि. २९ जून ते ०३ जुलै २०२१ दरम्यान भूगोलशास्त्र विभागामार्फत "62-IIRS Outreach Programme on Satellite Photometry and its application" चे आयोजन करण्यात आले होते.

- ३) दि. १५ ते २४ जुलै २०२१ दरम्यान भूगोलशास्त्र विभागामार्फत "61-IIRS Outreach Programme on Application of Geoinformatics in Ecological Studies" चे आयोजन करण्यात आले होते.
- ४) दि. ३०/०६/२०२१ रोजी भूगोलशास्त्र विभागा मार्फत National Webinar चे आयोजन "Geographical Techniques and Job Opportunities" या विषयावर करण्यात आले होते. यासाठी प्रा.डॉ. अनिल येडगे, पार्वतीबाई चौगुले कॉलेज, गोवा यांनी मार्गदर्शन केले.
- ५) दि. १९/०३/२०२१ रोजी भूगोलशास्त्र विभागास M.A./M.Sc. Geography च्या प्रथम सलग्नीकरणाची मान्यता मिळाली. यासाठी विद्यापीठ कमिटीमध्ये प्रा.डॉ. अरुण पाटील व प्रा.डॉ. चंद्रकांत माने सर उपस्थित होते.

वरील सर्व उपक्रम यशस्वीरित्या पार पडलेली असून यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.आर.व्ही. शेजवळ यांचे बहुमोल मार्गदर्शन लाभले. तसेच भूगोल विभागातील प्रा.डॉ.बी.एम. माळी, प्रा.एच.एस. सानप व प्रा.कु.एस.एन. चव्हाण यांचे सहकार्य लाभले.

प्रा.डॉ. प्रविण रामचंद्र जाधव
विभाग प्रमुख

Department of English

The Department of English organized the following student-centric programs and activities in the academic year 2020-21 under the Bapuji Salunkhe English Literary Association :

An online Teachers' Training workshop on the revised syllabus of

B.A. III English : English Novel Paper X & XV" (DSE-E14 and E139) was organized by the department of English, Lal Bahadur Shastri College, Satara on Monday, 8th feb. 2021 as per the University letter no. Seminar/0264 dated 8th Jan 2021. The organizing committee was led by Dr.P.P. Lohar, Head of the department and Coordinator of the workshop. There were 129 participants from all colleges in Shivaji Uni., Kolhapur.

Under the MoU, an online Lead college workshop on "Literature in all languages after the pandemic" was organized by the department of English, on Saturday, 6th March 2021. Dr. Amdrews Barreto, Parvatibai Chaugule College, Goa was chief resource person. Dr. Rathod R.B. was convener of the lead college workshop. There were 60 participants from all colleges in Shivaji Uni., Kolhapur.

Two guests lectures of Dr.D.S. Kale, Medha college and Dr. Vishnu Chavan, Vice Principal, Parali Vaijanti College of Arts, Science and Commerece, Parali, were organized on 06/02/2021. There were 23 and 27 participants.

The Department of English organized a programme of Inauguration of Dr. Bapuji Salunkhe English Literary Association (BSELA) and Online E-Wallpaper Publication on the "most Inspirational Women

Authors" on 8th January, 2020. MLA Mr. Asganokar was chief guest of the programme and Principal Dr.R.V. Shejwal was President of the programme. Mr. Asgaonkar Inaugurated Dr. Bapuji Salunkhe English Literary Association (BSELA) and published E-Wallpaper on the most Inspirational Women Authors. Third year English special student Miss. Manisha Ingawale presented wallpaper online. Miss. Manali Pisal propose vote of thanks.

A National Level Webinar on "Management of e-documents through Jot Form" was organized on Date 24 July 2020. The Resource Person of the webinar is Dr.R.P. Lokhande, NAAC Assessor & Principal, Mahavir College, Kolhapur and Mr. Sachin Kamble, Asst. Professor & ICT Instructor, Department of English, Lal Bahadur Shastri College, Satara. The webinar is introduced by Dr. Prashant P. Lohar Head, Department of English. 448 participants registered for the webinar from different parts of the country.

Science Day celebration programme was organized on Monday, 1st March, 2021. Dr.N.L. Tarwal was Resource person. Topic for discussion was Science Fiction & Literature, Principal Dr. R.V. Shejawal sir chaired the programme.

Dr.P.P. Lohar
HOD

एन.सी.सी.

आमच्या महाविद्यालयाची एन.सी.सी. कंपनी कोल्हापूर ग्रुपमध्ये २२ महाराष्ट्र बटालियन एन.सी.सी. सातारा यांच्या कक्षेत काम करते. या कंपनीमध्ये एक ऑफिसर व १०५ छात्रसैनिक आहेत. या शैक्षणिक वर्षात विविध उपक्रमात छात्रसैनिकांनी सहभाग घेतला.

या शैक्षणिक वर्षात कॅडेट्सच्या चारित्र्य, धाडस, मैत्रीभाव, शिस्त, नेतृत्वगुण विकास, सामाजिक बंधुभाव आणि खिलाडूवृत्ती या गुणांचा विकास करण्यावर भर देण्यात आला.

मागील वर्षी २०१९-२० या वर्षात बी प्रमाणात परीक्षेसाठी ४० छात्रसैनिक व सी प्रमाणत्र परीक्षेसाठी २५ छात्रसैनिक बसले होते. तर प्रमाणपत्र परीक्षेचा निकाल १००% लागला असून सी प्रमाणपत्र परीक्षेचा निकाल ६०% लागला असून सर्व कॅडेट्स चांगल्या ग्रेडने पास झाले आहेत. या शैक्षणिक वर्षात २०२०-२१ साली ४५ छात्रसैनिक बी प्रमाणपत्र परीक्षेसाठी तर २० छात्रसैनिक सी प्रमाणपत्र परीक्षेसाठी बसणार आहेत.

या शैक्षणिक वर्षात कॅम्पमध्ये छात्रसैनिकांनी सहभाग घेऊन विशेष यश संपादन केले.

1. EBSB Camp Aurangabad (12 Oct. to 17 Oct. 2020) :

नागपूर येथे झालेल्या ऑनलाईन EBSB कॅम्पमध्ये महाविद्यालयातील SW सारजंड बर्गे ऋतुजा हिची निवड करण्यात आली. कॅम्पमध्ये prize distribution & cultural program मध्ये कोल्हापूर ग्रुपला दुसरे प्राईज मिळाले.

4. ATC महागाव (२७ मे २०१९ ते ५ जून २०१९) :

या कालावधीत महागाव येथे झालेल्या ATC

कॅम्पमध्ये १० कॅडेट्सनी सहभाग घेतला. या कॅम्पमध्ये 'JUO' प्रतिक्षा चव्हाण व 'CQMH' प्रतिक्षा चव्हाण (Special Achivement) Guard of Honor केले.

5. ATC पांढरपाणी (२६ नोव्हेंबर २०१९ ते ७ डिसेंबर २०१९) :

या कालावधीत एकूण ५ SD कॅडेट्सनी सहभाग घेतला. त्यातील 'CQMH' ऋषिकेश चव्हाण याची pileting साठी निवड करण्यात आली.

6. ATC महागाव (२० मे ते २९ मे २०२०) :

या कालावधीत महागाव येथे झालेल्या ATC कॅम्पमध्ये १५ छात्रसैनिकांनी सहभाग घेतला. यामध्ये 'SUO' शुभम लाड, 'JUO' कुलदीप घाडगे, 'JUO' रोहित कदम यांनी (Special Achivement) Guard of Honor केले.

7. ATC कोल्हापूर (१ जानेवारी ते १० जानेवारी २०२०) :

या कालावधीत कोल्हापूर येथे झालेल्या ATC कॅम्पमध्ये एकूण ९ SW कॅडेट्सनी सहभाग घेतला. त्यातील 'JUO' आरती दुदुस्कर व 'CQMH' प्रिती किर्दत यांची Guard of Honor साठी निवड करण्यात आली.

व्याख्यान :

२९ ऑगस्ट २०२० रोजी झालेल्या एन.सी.सी. नॅशनल वेबिनार मध्ये Roll of NCC in Nation Building and Developing Atmanirbhar Bharat हे व्याख्यान किसनवीर कॉलेज, वाई यांनी आयोजित केले होते. यामध्ये आपल्या कॉलेजचे २५ छात्रसैनिकांनी सहभाग घेतला होता.

१२ जानेवारी २०२१ रोजी झालेल्या 'जय जवान जय किसान' ऑनलाईन व्याख्यानमालेमध्ये

सेवानिवृत्त कॅप्टन श्रीकांत वालवाडकर यांनी 'अब तुम्हारे हवाले वतन साथीयों' या विषयावर व्याख्यान दिले. यामध्ये १२५ एन.सी.सी. कॅडेट व स्टाफ सहभागी झाला.

२० मे २०२१ रोजी झालेल्या 'कोरोना आणि अंधश्रद्धा' या ऑनलाईन व्याख्यान मालेत डॉ. हमीद दाभोलकर यांचे व्याख्यान झाले. यामध्ये १०० NCC कॅडेट व स्टाफ सहभागी झाला.

सामाजिक उपक्रम :

वृक्षारोपण :

१० ऑगस्ट २०२० रोजी १५ ऑगस्ट २०२० रोजी झालेल्या वृक्षारोपण दिनानिमित्त 'आपल्या घराच्या परिसरात झाडे लावा' हा उपक्रम राबवला गेला. यामध्ये ५० छात्रसैनिकांचा सहभाग होता.

जागतिक योग दिवस-

२१ जून २०२० रोजी झालेल्या जागतिक योग दिवसा निमित्त 'Online yoga with family' हा उपक्रम राबविण्यात आला. यामध्ये ८२ छात्रसैनिकांनी व ६० पालकांनी सहभाग घेतला होता.

LBS CORONA FIGHTERS -

२२ जुलै २०२० रोजी झालेल्या कोरोना नष्ट करण्यासाठी 'You Tube' वर विडीओ प्रदर्शित करण्यात आले.

स्वातंत्र्य दिवस-

१५ ऑगस्ट २०२० रोजी स्वातंत्र्य दिवस NCC छात्रसैनिक व स्टाफद्वारे साजरा करण्यात आला.

प्रजासत्ताक दिवस-

२६ जानेवारी २०२१ रोजी प्रजासत्ताक दिवस १०० NCC छात्रसैनिक, ३०० स्टाफ व इतर विद्यार्थीनी साजरा केला.

तसेच एन. सी.सी. मधून SUO निखिल कदम, 'JUO' अरुण बोरडे. 'JUO' धिरज निकम व 'JUO' प्रतिक्षा चव्हाण. CQMH ऋषिकेश चव्हाण यांची निवड झाली. यामध्ये कार्यक्रमासाठी सर्व छात्रसैनिकांचा कमांडिंग ऑफिसर B.S काशीद व अॅडम ऑफिसर योगेश गुप्ता तसेच प्राचार्य आर. व्ही. शेजवळ यांचे अनमोल मार्गदर्शन लाभले.

कॅप्टन डॉ. महेश गायकवाड.
विभाग प्रमुख

संख्या शास्त्र विभाग

- १) विभागामार्फत Certificate Course in Introductor q r software (3 moth) चे आयोजन केले.
- २) विभागातर्फे motivational poster presentatio (opportunities in statistics) चे आयोजन केले.
- ३) विभागातर्फे OBT Star College अंतर्गत संख्याशास्त्र विभागाच्या मुलांकडून Project पूर्ण केले.
- ४) विभागातर्फे DBT Star College अंतर्गत Guest lecture चे आयोजन करण्यात आले.
- ५) संख्याशास्त्र विभागाच्या मुलांचे सेमिनार चे आयोजन करण्यात आले.
- ६) विभागातर्फे Group Discussion (Impact of Covid-on education) चे आयोजन करण्यात आले.
- ७) विभागातर्फे शैक्षणिक सहल (Agricultural unives Dapoli) चे आयोजन करण्यात आले.

प्रा.

विभाग प्रमुख

विद्यार्थीनी विकास मंडळ

आपल्या महाविद्यालयातील विद्यार्थीनींना, आजच्या स्पर्धेच्या, धकधकीच्या युगात अग्रेसर राहण्यासाठी, महाविद्यालयात विविध उपक्रम घेतले. त्यामध्ये त्यांचा व्यक्तिमत्व विकास व्हावा, त्यांचे आरोग्य चांगले रहावे हा हेतू आहे.

१) समुपदेशन :

महाविद्यालयात नव्याने प्रवेश घेणाऱ्या (बी.ए. भाग-१, बी.कॉम-भाग-१, बी.एस्सी.-भाग १) मुलींसाठी समुपदेशन घेतले. विद्यार्थीनींना घरातून महाविद्यालयात येताना अनेक अडचणींना, प्रसंगांना सामोरे जावे लागते. त्या अडचणी, प्रश्न कसे सोडवावेत, विविध प्रसंगांना कसे सामोरे जावे, यासाठी वैयक्तिक व सामुदायिक समुपदेशन केले जाते. यावर्षी कोरोनामुळे academic year नोव्हें. २० ला सुरु झाले. परंतु प्रथम वर्षाचे वर्ग मार्चमध्ये offline सुरु झाले. त्यामुळे १३ मार्च रोजी डॉ. संध्या पवार, डॉ. पी.सी.चिकमट. डॉ. सौ आर.ए.नलावडे यांनी समुपदेशन केले.

२) आरोग्य विषयक व्याख्यान :

विवेकानंद सप्ताहात डॉ. शंतुन अभ्यंकर यांचे स्त्री आरोग्याचा शोध व बोध या विषयावर १९ जाने २०२१ रोजी Online व्याख्यान झाले.

३) सावित्रीबाई फुले :

सावित्रीबाई फुले यांचा जन्मदिवस कोरोनामुळे यावर्षी सावित्रीबाई फुले जयंती २८ जाने २०२१ रोजी महाविद्यालयात साजरी झाली. यादिवशी डॉ.पी.सी. चिकमट यांनी सावित्रीबाई फुले यांचे जीवनकार्य याच्यावर व्याख्यान दिले.

४) कायदेविषयक जागृती :

महिलाविषयक कायदे व स्वहक्काची जाणीव व्हावी

यासाठी महाविद्यालयीन विद्यार्थीनींसाठी डॉ. शीतल बाबर यांचे On-line व्याख्यान २४/०२/२०२१ रोजी झाले.

५) जागतिक महिला दिन (८ मार्च) :

हा कार्यक्रम कोरोनाचे नियम पाळून महाविद्यालयात ८ मार्च २०२१ रोजी साजरा केला. यामध्ये डॉ. एस के माने मॅडम, व इतर महिला प्राध्यापकांनी मार्गदर्शन केले. यादिवशी डॉ. आर. ए. नलावडे मॅडम यांनी जवळच्या 'सातारा शहर पोलीस स्टेशनला भेट दिली. त्यावेळी तेथील काही पोलीस अधिकाऱ्यांनी BSC व MSC च्या मुलींना मार्गदर्शन केले.

६) Personality Development Course :

महाविद्यालयात विद्यार्थीनींचा सर्वांगीण विकास व्हावा यासाठी हा कोर्स महाविद्यालयात ०१/०३/२१- १३/०३/२१ पर्यंत घेतला. यामध्ये मुलींना Offline तसेच Online मार्गदर्शन डॉ. मृणालिनी कोळेकर यांनी केले. यामध्ये कु आदिती जाधव हिने मुलींना रांगोळी, मेहंदी शिकवली. तसेच मुलींना स्वसंरक्षणासाठी कराटेचेही प्रशिक्षण दिले.

७) अग्रणी महाविद्यालय अंतर्गत एक दिवसीय कार्यशाळा-

१६-३-२१ रोजी अग्रणी महाविद्यालय अंतर्गत 'Health Productions to be taken after Covid-19 या विषयंवर एक दिवसीय कार्यशाळा घेण्यात आली. यामध्ये डॉ. मृणालिनी जोशी यांनी मार्गदर्शन केले.

वरील सर्व कार्यक्रमांसाठी महाविद्यालयाचे मा. प्राचार्य डॉ. आर. व्ही. शेजवळ सर यांची प्रेरणा व बहुमोल मार्गदर्शन लाभले. तसेच या मंडळीतील डॉ.

संध्या पवार व डॉ. पी.सी. चिकमठ, कु. प्रियांका शिंदे, कु झिनत मुलाणी, कु मयूरी गुजर, कु पूनम नलावडे, कु तेजस्विनी गंगावणे, कु नेहा शिंदे व इतर महिला प्राध्यापकांचे बहुमोल सहकार्य लाभले.

प्रा.डॉ.सौ.रेखा नलावडे
चेअरमन

वनस्पतीशास्त्र विभाग

- १) अंतर्गत कॉलेज MOU च्या अनुषंगाने आमदार शशिकांत शिंदे महाविद्यालय मेढा येथे प्रा. एस.ए. मोहिते व प्रा. आर. आर. साबळे यांनी व्याख्याने घेतली.
- २) वनस्पतीशास्त्र विभागाने सन २०२०-२०२१ सालचे महाविद्यालयाचे ग्रीन ऑडीट पूर्ण केले.
- ३) सेल्फ funded कोर्स अंतर्गत चालू शैक्षणिक वर्षात Mushroom Cultivation हा कोर्स पूर्ण केला.
- ४) DBT अंतर्गत विद्यार्थ्यांनी विविध प्रोजेक्ट पूर्ण केले.
- ५) वनस्पतीशास्त्र विभागामार्फत संशोधनाकरिता वेगवेगळ्या वनस्पतींची ओळख करून दिली.
- ६) प्रा.एस.ए. मोहिते यांनी विविध महाविद्यालयात 'कास पठार' या विषयावर व्याख्याने दिली.
- ७) Mentor व Menti स्किम अंतर्गत बी.एस्सी. भाग १, २ व ३ या वर्गातील विद्यार्थ्यांची व पालकांची ऑनलाईन मिटिंग घेतली.
- ८) बी.एस्सी. भाग ३ च्या विद्यार्थ्यांच्या सेमिनारचे आयोजन करण्यात आले.

प्रा.एस.ए. मोहिते
विभागप्रमुख

संगणक विभाग

- १) शिवाजी विद्यापीठ लीड कॉलेज योजनेअंतर्गत विभागातर्फे 'Net Framework Architecture' या विषयावरती यशस्वी seminar आयोजित करण्यात आला.
- २) विभागातर्फे 'Mobile Phones and Internet' या विषयावर यशस्वी ग्रुप डिस्कशन घेण्यात आले.
- ३) विभागातर्फे 'Online Guest Lecture on Java' याचे यशस्वी आयोजन करण्यात आले.
- ४) विभागातर्फे 'HTML and CSS' या विषयावरती ऑनलाईन सर्टीफिकेशन कोर्सचे यशस्वी आयोजन करण्यात आले.

प्रा.
विभागप्रमुख

Department of Chemistry

1. One day workshop on B.Sc. III physical Chemistry Semester V & Semester VI paper XI & XV syllabus was organized on 17.02.2021.

2. A National Level Webinar on Plagarism and Protection of Copy Right under IPR was organized in collaboration with IQAC on 1.5.2021.
3. A National Level Webinar on Advanced Analytical Techniques in Pharmaceutical Industries was organized in colloration with IQAC on 17.5.2021.
4. One week online student developement programme was organized in collaboration with R.R. College, Jath on 10.5.2021 to 15.5.2021.
5. A online Certificate Cource in Preparation of Household Chemicals was organized on 27.3.2021 to 27.4.2021.
6. A Wall Paper Presentation activity was carried out in the department.

Prof.
HOD

वैयक्तिक अहवाल सन २०२०-२०२१

DR. RAMJAN FATTUKHAN MUJAWAR, Assistant Professor and HOD

A) Research Papers Presentations : Seminars/Conference/Workshops

1. Presented Research Paper on "Trends and Problems of Urbanization in India" in One day Online National Conference by Arts and Commerce College, Nagthane. Tal-Dist -Satara (17th April 2021)
2. Presented Research Paper on "Urbanization and Migration in South Maharashtra" in One day International e-conference by Ghali College, Gadhinglaj (30th May 2021)

B) Participations : Seminars/Conference/Workshops

1. Participated in the "Online Workshop on Revised Syllabus of B.A. III Economics (Micro Economics Paper No.VII & XII) organized by D.P. Bhosale College Koregaon in Collaboration with Shivaji University, Kolhapur. (03rd Feb. 2021)
2. Participated in the "Online Workshop on Revised Syllabus of "B.A. III, International Economics" organized by Department of Economics Sadguru Gadage Maharaj College, (Autonomous), Karad, jointly with Shivaji University Kolhapur. (8th Feb. 2021)
3. Participated in the Shivaji University, Kolhapur sponsored "Online Workshop on Revised Syllabus of B.A. III Economics, Paper No. XI & XVI (History of Economic Thoughts)" organized by Department of Economics & IQAC, Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya, Borgaon Tal-Walwa, Dist-Sangli. (9th Feb. 2021)
4. Participated in the Shivaji University, Kolhapur sponsored "Online Workshop on Revised Syllabus of B.A. III Economics, Paper No. X & XV (Research Methodology in Economics)" Organized by Department of Economics & IQAC, Arts, Commerce and Science College, Gadhinglaj. Dist-Kolhapur. (17th Feb. 2021)
5. Participated in One Day Online Workshop on "New Changed Syllabus of B.A. III Economics of Development and Planning Paper No. VIII and XIII" Organized by Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli. (24th Feb. 2021)

6. Participated in National Conference on "Impact of Covid-19 on Indian Economy" Organized by Arts and Commerce College, Warje-Malwadi, Pune. (28th Feb. 2021)

C) Research Articles/Papers Publications : Magazines/Journals/Proceedings

1. Published Jointly Research Article on "Socio-Economic Impact of COVID-19 on Maharashtra's Lifestyle" in the An International Bilingual Peer Reviewed Research Journal" (April-June 2020) ISSN - 2229-3620.
2. Published Jointly Research Article on "Covid-19 and Problems of Migrated Workers in Maharashtra in National Journal on Social Issues and Problems. (July-2020) ISSN - 2278-3199.
3. Published Research Paper on "Trends and Problems of Urbanization in India" in Gurukul Peer Reviewed Journal of Special Issue for National Conference on Problems and Dimensions of Urban Transformation. (17th April 2021) ISSN - 2394-8426 International Impact Factor 6.222.
4. Published Research Paper on "Urbanization and Migration in South Maharashtra" in Ayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ) Peer Reviewed and indexed Journal of Special Issue for International Conference on Sustainable Development in Science, Social Sciences and Languages organized by Ghali College, Gadhinglaj. Dist-Kolhapur (30 May 2021) ISSN - 2349-638x Impact Factor 7.149.

D) Guest Lectures

1. Delivered a Online guest lecture on "Research Methodology in Economics" at Chhatrapati Shivaji College, Satara. (22nd Jan. 2021)

प्रा.डॉ. मनोज जाधव, राज्यशास्त्र विभाग

- १) छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा येथे बी.ए. भाग-३ च्या विद्यार्थ्यांना 'प्लेटोचा आदर्श राज्य' या विषयावर ऑनलाईन व्याख्यान दिले.

नवीन अभ्यासक्रम कार्यशाळा सहभाग -

- १) श्रीमती अक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी, पेपर न. १० व १५.
- २) देशभक्त आनंदराव बळवंतराव नाईक, आर्टस् अँड सायन्स कॉलेज चिखली, पेपर नं. ७ व १२.
- ३) श्रीपतराव चौगुले, आर्टस् अँड सायन्स कॉलेज, कोतोली पेपर नं. ८ व १३.
या कार्यशाळेत सहभाग नोंदवला.

बहादुरीय

२०२०-२०२१

“तुमचं प्रेम स्मरून इथून जाताना,
तुमच्या मायेत चिंब भिजून जाताना,
तुमच्यासमोर उभं राहून गाताना,
मन असं भरून येतं
डोळ्यातून झुरून येतं !
डोळ्यात जेव्हा आसवं असतात
तेव्हाच माणसं माणसं असतात !
इतकं दिलंत, इतकं दिलंत
तुम्ही मला खरं सांगतो,
माणूस केलंत तुम्ही मला !”

– मंगेश पाडगांवकर

मराठी विभाग

प्रा.अरुण पोवार

विभागीय संपादक

बहादुरीय

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

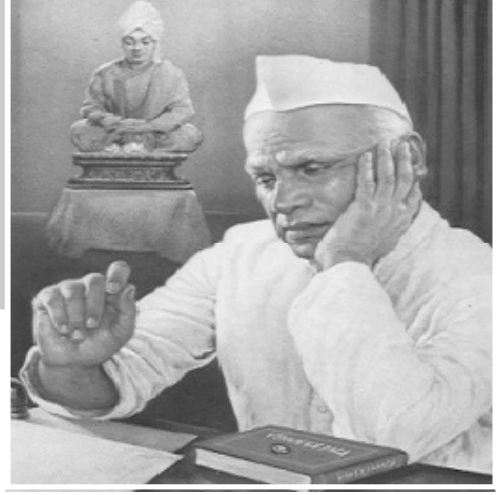
१) शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे : जीवन व कार्य	कु.अश्विनी संजय मुगडे	११ वी वाणिज्य	१३१
२) आनंद वाचनाचा	कु.प्रिती संजय सावंत	११ वी वाणिज्य	१३३
३) एक झाड	कु.मिसबा इरफान पटवेकर	११ वी विज्ञान	१३५
४) रायगडचा प्रवास	हरिष संतोष माने	१२ वी सायन्स	१३६
५) पु.ल.देशपांडे... एक प्रवास	कु.अस्मिता संदिप गंधाले	१२ वी आर्ट्स	१३८

पद्य विभाग

१) जीवनाचे सार	कु.अस्मिता संदिप गंधाले	१२ वी आर्ट्स	१३२
२) आरंभ संहाराचा	अविनाश अनिल कदम	१२ वी विज्ञान	१३४
३) कर्करोग	गणेश मेळाट	१२ वी कला	१३७
४) हो मी शोध घेतोय....	अविनाश अनिल कदम	१२ वी विज्ञान	१३९
५) व्यसन	कु.भक्ती धनाजी पवार	११ वी कॉमर्स	१३९
६) ती सकाळ...	कु.मिसबा इरफान पटवेकर	११ वी विज्ञान	१४०
७) कोरोनातील दिवस	गणेश मेळाट	१२ वी कला	१४०
८) नवा विचार	भक्ती धनाजी पवार	११ वी कॉमर्स	१४०

शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे : जीवन व कार्य

कु.अश्विनी संजय मुगडे
११ वी वाणिज्य

“ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार” या ध्येयाने प्रेरीत होऊन शिक्षणाची गंगोत्री द-याखो-यात, अडाणी सामान्यांच्या दारात पोहोचविणारे, स्वतःला आयुष्यभर मेणबत्तीप्रमाणे जळत राहून दुसऱ्याच्या आयुष्यात प्रकाश फुलविणारे, गोरगरीबांच्या आयुष्यात ज्ञानाची पहाट उगविणारे उजाड माळरानावर ज्ञानमंदिरे उभारून अनेकांच्या जीवनाचे सोने करणारा परीस म्हणजेच ‘शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे’ होय. शिक्षणासारखे पवित्र कार्य नाही या विचारांनी ज्ञानगंगेच्या प्रसारात महात्मा फुले महर्षी कर्वे, राजर्षी शाहू महाराज, कर्मवीर भाऊराव पाटील या भारतमातेच्या सुपूत्रांनी आपले सर्वस्व समर्पित केले. यांच्याच मालिकेतील एक थोर शिक्षणप्रेमी डॉ. बापूजी साळुंखे होते.

या ज्ञान भास्कराचा जन्म ९ जून १९१९ रोजी पाटण तालुक्यातील रामापूर येथे झाला. पूज्य बापूजींचे जगणे म्हणजे एक संस्कारपीठ होय. त्यांचे जीवन हे एक दिव्य तत्त्वज्ञानासारखे होते. त्यांच्या मते आपले घर हेच सुसंस्काराचे पहिले केंद्र असते. पण बापूजींच्या मातेच्या झालेल्या अकाली निधनामुळे ते मातृप्रेमापासून व मातेच्या संस्कारापासून वंचित झाले.

तरी पण पाच वर्षांचे असल्यापासून बापूजी हे स्वतः देवपूजा करीत. त्यांना लहान वयातच गायनाचा व वाचनाचा छंद त्यांच्या वडिलांमुळे लागला होता. बापूजी आपल्या वडिलांच्या प्रेमळ स्वभाव व शिस्तबद्धतेमुळे ते संस्कारक्षम बनले. त्यांच्या बालपणाचे संस्कार इतके भक्कम होते की, प्रतिकूल परिस्थितीतही ते चिरंतन राहिले. त्यांनी वयाच्या आठव्या वर्षी रामापूरच्या विद्यामंदिरात पहिले पाऊल ठेवले.

ज्ञान म्हणजे सत्य, शील, प्रामाणिकता, त्याग, सेवा, पिळवणूक प्रवृत्तीस आळा या जीवनमूल्यांचे आचारविचारातून प्रवृत्त होऊन बापूजींनी पाचवीतून थेट सातवीला प्रवेश मिळवला. १९३३ मध्ये बापूजी सातवीची परीक्षा उत्तीर्ण होऊन पुढील शिक्षणासाठी ते इस्लामपूरला गेले व नंतर मॅट्रिकची परीक्षा उत्तीर्ण केली. महाविद्यालयीन शिक्षणासाठी प्रिन्स शिवाजी मराठा बोर्डिंगमध्ये गेले.

पूज्य बापूजींनी विद्यार्थी दशेतच देशविदेशातील अनेक विचारवंतांचा, तत्त्वज्ञानांच्या विचारांचा सखोल

अभ्यास केला. त्यातूनच महात्मा गांधीजींची जीवन पद्धती त्यांनी अंगीकारली व बघता-बघता विद्यार्थी दशेतच ते सर्वांचे लाडके 'बापूजी' बनले.

स्वतःचे तत्त्वज्ञान साकारित असताना सर्व जगाला विवेकाने जिंकणाऱ्या स्वामी विवेकानंद यांच्या विचारांचा प्रभाव असल्याने त्यांनी त्यांच्या चिंतन मननातूनच संस्थेची पंचशील तत्त्वे शोधली आणि श्री. स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था बनविण्याचा निर्धार याच ज्ञान तपस्विंनी केला. "ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार" हे या संस्थेचे ब्रीद वाक्य ठेवून त्यांनी त्रिसूत्री कल्पना मांडली की, विद्यार्थी, समाजप्रिय, राष्ट्र उपासक, त्यागी व उच्च प्रज्ञेचा राहिल असे ध्येय बापूजींनी दिले. ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्काराचा चिरंतन दीपस्तंभ विवेकानंद संस्थेच्या रूपाने प्रकाशमान केला.

फिटे अज्ञानाचे जाळे
झाले मोकळे आकाश !
दरी-खोऱ्यातून वाहे
ज्ञान प्रकाश प्रकाश !

अशा पंक्तीप्रमाणे ज्ञान प्रसाराची शेकडो संस्कार केंद्रे महाराष्ट्राच्या भूमीत प्रज्वलित केली. बापूजींनी आपले जीवन नंदादीपासारखे जाळून अनेकांचे जीवन प्रकाशमान केले. महाराष्ट्र सरकारने त्यांना "दलित-मित्र" हा किताब दिला व ११ फेब्रुवारी १९८६ ला शिवाजी विद्यापीठाने 'डि.लिट' हा सर्वोच्च किताब देवून त्यांचा गौरव केला.

"बोले तैसा चाले, त्याची वंदावी पाऊले"

या उक्तीप्रमाणे सर्व जीवनभर वाटचाल चालू होती. स्वतः सर्वस्वाचा त्याग करून एक महान संन्यस्त योग्याचे जीवन जगले. दीन, दलित, शेतकरी, अनाथ मुलांच्यासाठी त्यांनी शेकडो संस्कार केंद्रे

प्रज्वलित केली. या महापुरुषाची प्राणज्योत ८ ऑगस्ट १९८७ ला पंचतत्वात विलीन झाली. महाराष्ट्राच्या प्रत्येक घरात ज्ञानगंगेचा प्रकाश पोहोचविला. समाज मैत्री वाढवून माणसे जोडणारे बापूजी आज ही समाजसेवकांना प्रेरणा देत आहेत. अथक, परिश्रम, आर्थिक सचोटी, कामाची चिकाटी या गुणांमुळे त्यांनी शैक्षणिक क्रांती केली. अशा या अखंडपणामुळे शिक्षण प्रसार करणाऱ्या ज्ञान तपस्वी महात्म्याला माझे कोटी-कोटी प्रणाम !

जीवनाचे सार

जन्माला आला आहेस

थोडं जगून बघ

जीवनात दुःख खूप आहे

थोडं सोसून बघ

चिमूटभर दुःखाने कोसळू नकोस

दुःखाचे पहाड चढून बघ

यशाची चव चाखून बघ

अपयश येतं निरखून बघ

डाव मांडणं सोपं असतं

थोडं खेळून बघ

घरटं बांधणं सोपं असतं

थोडी मेहनत करून बघ

जगणं कठीण, मरणं सोपं असतं

दोन्हीतल्या वेदना झेलून बघ

जीणं मरणं एक कोडं असतं

जाता-जाता एवढं सोडवून बघ

कु.अस्मिता संदिप गंधाले

१२ वी आर्ट्स

आनंद वाचनाचा

कु.प्रिती संजय सावंत
११ वी वाणिज्य

वाचन कसे करावे, वाचनासाठी पुस्तके कशी निवडावित, कोणती पुस्तके वाचावित, असे अनेक प्रश्न आपल्या मनात असतात. ज्याला वाचायला आवडते, त्याला वेळ कसा घालवावा, असा प्रश्न पडत नाही. तुम्ही पाहिले का ? ग्रंथालयात तर ते असतातच, बस स्थानकावर बसची वाट पाहताना, कोणी तुम्हाला एकाग्रतेने वाचताना आढळेल. बसमधून प्रवास करताना, रेल्वे प्रवासात पुस्तक वाचनात गुंग झालेले कोणी दिसतील. एखाद्या बागेत भर दुपारीही कोणाला वाचन समाधी लागलेली दिसेल.

जर काय वाचावे, कोणती पुस्तके वाचावित, हजार प्रश्न पडत असतील तर मग आपले आई-बाबा, आजी-आजोबा, मित्र-मैत्रिण यांच्याशी गप्पा मारताना तुम्हाला 'काय वाचावे', कोणती पुस्तके वाचावित, याबद्दल माहिती मिळवता येईल. आपले शिक्षक विशेषतः मराठी, हिंदी, इंग्रजी, इतिहास, विज्ञान या विषयांचे तुम्हांला पुस्तके सुचवू शकतील. एखाद्या वहीमध्ये पुस्तके व लेखक यांची एक यादी करावी. अनेक लेखक यांची एक यादी करावी. अनेक लेखक आपल्याला वाचनातून समजतात, त्यांचे नाव अशा वहीत लिहून ठेवावे.

आपल्या पाठ्य पुस्तकातही लेखक व त्यांची माहिती असते. आपल्या शाळेतील ग्रंथालयाचे ग्रंथपाल याबाबतही आपले चांगले मार्गदर्शक ठरतील. त्यांना ग्रंथ लावण्यासाठी मदत करा. ग्रंथालयाच्या काचफलकात नवे ग्रंथ त्यांची माहिती असते. ग्रंथप्रेमी व्यक्तींच्या भेटी घ्या, ज्यांच्याकडे ग्रंथाचा स्वतःचा संग्रह आहे, अशा व्यक्तींना भेटा त्यांच्याशी गप्पा मारा. त्यांचा ग्रंथ संग्रह पहा. त्यांना मिळणारा वाचनाचा आनंद समजून घ्या ग्रंथालये, ग्रंथपाल, ग्रंथसंग्राहक, ग्रंथप्रेमी यांच्यामधून तुम्हांला ग्रंथ, ग्रंथवाचन ग्रंथसहवास यांची गोडी वाटेल.

मित्रांनो, 'ग्रंथवाचन' म्हणजे एक लहर असते, पण त्यात शिस्त यावी जे मिळेल ते वाचावे, हे ठीकच आहे, पण निवडक वाचणे, वाचनाचा अतिरेक टाळणेही महत्त्वाचे आहे. त्यासाठी तुम्ही स्वतंत्र वही करा. त्यात १) तुम्ही वाचलेल्या पुस्तकाचे नाव २) लेखकाचे नाव ३) प्रकाशक ४) आवृत्तीचा दिनांक

५) असे एक छोटेसे टिपण ठेवा. शक्य झाल्यास विषयाप्रमाणे महत्त्वाचे संदर्भ, कथा, कादंबरी असेल तर महत्त्वाची पात्रे, त्यांचे स्वभाव असे एक छोटेसे टिपण अधिक जोडा.

जर त्या पुस्तकामधील एखादा उतारा तुम्हाला सुंदर वाटला, तर तो लिहून ठेवा. (उदा. निसर्गवर्णन) जर काव्यसंग्रह वाचला, तर त्यातील आवडलेली कविता आपल्या वहीत लिहून ठेवा. एखादे वेळी सुंदर वचने, सुविचार, सुभाषिते त्यात आढळली, तर लिहून ठेवा. अखेरीस हे पुस्तक तुम्ही केव्हा वाचून पूर्ण केले त्याचा दिनांक लिहून ठेवा.

पुस्तक वाचायचे म्हणून वाचू नका. पुस्तकात दिलेल्या कथेचा आस्वाद घ्या. ते वाचत असताना तसे दृष्य आपल्या डोळ्यांसमोर उभे राहते असे होते. तेव्हा खरे आपण पुस्तक वाचत असतो.

ग्रंथालयातून आणलेली पुस्तके न खुणा करता, शेरामारी करणे टाळा. कारण पुस्तकाची वाट पाहणारे वाचक असतात. खरे सांगू, पुस्तकेही नव्या वाचकांची

वाट पाहत असतात. पुस्तके ही एखाद्या मित्रासारखी असतात असं म्हणायला हरकत नाही.

तर मित्रांनो, 'वाचनाचा आनंद' घ्याच पण त्या पुस्तकाने दिलेला अनुभव, आनंदाने कोठे तरी लिहून ठेवा. कारण आनंदाचा ठेवा अनमोल असतो. पुस्तके वाचताना तुम्हालाही नव्या कल्पना सुचतील. एखादा निबंध लिहावासा वाटेल, एखादी कविताही सुचेल. एखादी कवितेची ओळ मनात सुचेल, स्फुरेल. अशा वेळी मनाची उर्मी फुकट घालवू नका. त्यावर तुमचे फुलणारे मन तुम्ही आहात हे महत्त्वाचे आहे.

उत्तम वाचन ही लेखनाची प्रेरणाही असते. कदाचित उत्तम वाचनातून तुमच्यातील लेखकाचा कवीचा शोध तुम्हाला लागेल. 'वाचनाचा आनंद हा नवनिर्मितीची प्रेरणा देणारा असतो. अवांतर वाचनाचे महत्त्व विद्यार्थी दशेतच ओळखले पाहिजे. आणि संत रामदासांनी म्हटले आहे,

“दिसामाजी काही तरी ते लिहावे ।
प्रसंगी अखंडीत वाचीत जावे ॥”

आरंभ संहाराचा

अविनाश अनिल कदम
१२ वी विज्ञान

उत्क्रांतीची ज्योत निसर्गात चालली
वणवण फिरणारी माणसे आज निसर्गावर कोपली
पंचमहाभूतांची रत्न ही पाझरली
धरतीच्या विध्वंसाची सुरुवात जाहली
निरपेक्षतेचा ही कळस मांडला
धरतीच्या जिव्हारी घाव घातला.
अग्नीरूपी लाव्हा गर्भातून बाहेर टाकला
मायेच्या करुणेनं आसवांचा ओघळ पाझरला.
सागरात ही तूफान माजले
अग्नीला शांत करता करता सगळेच गिळले
शून्यातील सुरुवात होती शून्यातच राहून गेली
चूक नसताना संपूर्ण सजीव जात मानवासाठी भरडली गेली.

बहादुरीय २०२०-२०२१

ललित

एक झाड

कु.मिसबा इरफान पटवेकर
११ वी विज्ञान

या अंधारातून कधी हे जग बाहेर येईल, कधी मोकळा श्वास घेण्यासाठी हे जग सज्ज होईल. भविष्याचं चित्र अदृश्य झालंय. स्वच्छ हवा, मोकळे आकाश, पक्षी-प्राण्यांचा सहवास, आनंद, उत्साह, गोडवा सर्व काही काळोखात गेले आहे. पहिले घालवलेले क्षण ह्या फक्त आठवणी बनून राहिल्या आहेत. ह्या कोरोनाने जगाचा कायापालटच केलाय. कसे हे दिवस समोर आले आहेत. शाळा हा सुंदर शब्द आता आयताकार डब्यात आला आहे. शिक्षक, मार्गदर्शक आता हा मोबाईलच झालाय. मुलांचा गलबलाट नाहीसा होत चालला आहे. घरात राहून पण सुरक्षित वाटेनासे झाले आहे. हे सर्व होतंय ते आपण माणसामुळेच निसर्गाचे नियम तोडल्यावर निसर्ग शिक्षा देणारच. हा काळ फक्त उमेदिवर आहे.

नवी उमेद ही संपूर्ण जगाला या संकटातून बाहेर काढू शकते. आपलं जीवन पण या मोबाईलप्रमाणे 4G झालंय. एवढं जोरात पळतंय हे जीवन आपल्याला जरा सुध्दा भास होत नाहीये. आपले भविष्य कसे

असेल हा विचार केला तर माझं मन भारावून येतं. जर आपल्याला आपले भविष्य सावरायचे असेल तर प्रयत्न आत्ताच सुरु करायला हवेत. फक्त एकच काम करा. स्वच्छ मनाने एक झाड लावा आणि त्याला मोठे करा. हे झाडच आपला कायापालट करू शकते. झाडाचे महत्त्व आपणा सर्वांना माहीत आहे. कृत्रिम ऑक्सिजनपासून हे झाड आपल्याला मुक्त करेल. या ऑक्सिजनसाठी किती पैसे व धावपळ करतात लोक. पण त्याने कधी हा विचार केला नाही की आपण कधी झाडे लावली आहेत का ? विक्री करण्याची वेळ आलीये जे फुकट आपल्याला झाड देतंय. अनेक तळमळणाऱ्या श्वासांसाठी एक झाड आपल्याकडून लावलेच पाहिजे. शेवटी लाखात एक गोष्ट म्हणजे, "झाड हे आपले जीवन, पण झाड हा आपला श्वास आहे."

रायगडचा प्रवास

हरिष संतोष माने
१२ वी सायन्स

माझे रायगडावर जेव्हापासून जायचे ठरले, अगदी तेव्हापासून हा दिवस कधी येतोय याचीच आतुरतेने वाट पहात होतो आणि तो दिवस आला, २७ जुलै २०१८ चा शुक्रवार. मग काय संपूर्ण तयारीनिशी मी आणि माझे मित्र तयार झालो आणि निघालो रायगडला. रात्री १०.०० वाजता मुंबईवरून प्रवास चालू केला आणि तो सरळ रायगडच्या दिशेने... रात्री १.०० वाजता पोहोचलो. रायगड जवळच एका ठिकाणी आम्ही थांबलो. त्या रात्री आम्हाला झोप लागलीच नाही. कारण प्रत्येकाला रायगडावर जायची ओढ लागली होती.

बघता बघता ५.०० वाजले. स्नान वगैरे करून आम्ही निघालो ते थेट रायगडावर. रायगडाच्या पायथ्याशी पोहोचलो तेव्हा कळले की स्वर्ग म्हणजे काय असतो, कसा असतो ? चोहीकडे धुके पसरलेले आणि रिमझिम पाऊस अंगावर रेनकोट चढवले आणि निघालो पायऱ्यांच्या दिशेने, पहिल्याच पायरीला वंदन केले आणि तिच्या मातीचा टिळा कपाळी लावला आणि पायऱ्या चढू लागलो. चढता चढता वाटेतील कोसळणाऱ्या धबधब्यांवर आनंद लुटत आम्ही झप झप पायऱ्या चढू लागलो. जसजसा गड जवळ येत

होता तस तसा त्याला डोळ्यात भरायला जीव आतुरला होता. गडाचा माथा कधी धुक्यात हरवत होता तर कधी दुरूनच दिसत होता. हिरवीगार चादर अंगावर ओढलेला सह्याद्री मनात भरत होता. वरून दिसणारी छोटी छोटी गावे हाकेच्या अंतरावर भासत होती आणि आता पावसाने पण चांगलाच जोर धरला होता.

सोसाट्याचा वारा आणि दाट धुके आणि जोरदार पाऊस यात बाजूला उभा असणारा मित्र दिसत नव्हते.... गडावर पोहोचताच समोर होळीच्या माडावरील शिवमूर्ती पाहून जो काही हर्ष मनात झाला त्याच वर्णन मी करूच शकत नाही. गुगल वर रायगड सर्च केल्यावर ज्या शिवमूर्तीचे दर्शन व्हायचे. ती शिवमूर्ती समोर पाहून डोळे भरून आले. जाऊन सरळ राजांचे पाय धरले. डोळ्यात आनंदाश्रू तरळले आणि मस्त झुकवून एक मुजरा केला. शिवचरणाची धूळ कपाळी लावली आणि हातात असणारा भगवा त्या मूर्तीच्या शिवछत्राला बांधला. राजांना डोळे भरून पहात पहातच बसलो.

होळीच्या माळावरून सरळ निघालो तो जेथे शिवराज्याभिषेक झाला. मराठ्यांचा राजा छत्रपती झाला. जिथे आई जिजाऊंच्या डोळ्यात आनंदाश्रू

आले. तिथे मी पोहोचलो होतो. रयतेचा पोशिंदा छत्रपती झाला. ती जागा त्या जागेचा प्रत्येक कोना मी मनात साठवला होता. तो भव्य दरबार पाहून..... मन थक्क झाले होते. मग संपूर्ण रायगडाची सैर केली. रायगडाबद्दल बरीच माहिती गोळा केली. मनात ठसवली आणि छाती गर्वाने फुगत होती.. जे जे काही पहात होतो ते एक स्वप्नच भासत होतं. खुबलढा बुरुज हिरकणीचा बुरुज, हत्ती तलाव, गंगासागर तलाव, अष्ट मंडळाचे वाडे, राण्यांचे महाल, गोदामे, पालखी दरवाजा, मेणा दरवाजा, राजभवन, बाजारपेठ आणि जगदीश्वराच्या मंदिराकडे शिवछत्रपतींच्या समाधीकडे दाट धुके आणि जोरदार पाऊस यातून वाट काढत आम्ही निघालो ते जगदीश्वराच्या मंदिराच्या दिशेने... मंदिर समोर येताच पायातील पादत्राणे काढली आणि मंदिराच्या पायऱ्यांना स्पर्श करत आत शिरलो. समोरच जगदीश्वराचे शिवलिंग आणि मस्तक तिथे टेकवले आणि "ओम नमः शिवाय !" चा मंत्र बोललो आणि आवाज मंदिरात घुमला. जगदीश्वराला वंदन करून बाहेर आलो आणि समोरच असणारी राजांची समाधी पाहून मन गहिवरले...

आता वेळ आली ती परतीची.... आणि जड पावलांनी आम्ही आता गडाचा निरोप घ्यायचा ठरवला. निरोप घेताना पुन्हा होळीच्या माळावर आलो आणि समोरच्या शिवमूर्तीकडे पाहतच बसलो. आता गड सोडायचा हे मन काही मनात नव्हते आणि मी गडाचा निरोप घेतला...

माझा हा रायगड प्रवास आयुष्यात कायमच लक्षात राहील.....

❖ ❖ ❖

कर्करोग

कर्करोग महाभयानक नाही ठोस उपचार येऊ नये आपल्याशी करू असा निर्धार धुम्रपान अन् तंबाखूचे सेवन करू नका मद्यपान आणि गुटख्याच्या आहारी जाऊ नका प्रतिकार शक्तीवर्धक नित्य करा आहार दिवसाकाठी थोडातरी पायी करा प्रवास व्यायामाची असे जरूरी याचाही करा प्रयास हसत रहा आनंदी रहा हा नैसर्गिक उपचार लवकर उठा लवकर झोपा वेळीच करा भोजन भाजेपाल्या हिरव्या-ताज्या नित्य असो आयोजन कंदमुळे ताजी फळे हवा आयुर्वेदिक आधार

गणेश मेळाट

१२ वी कला

बहादुरीय २०२०-२०२१

व्यक्तिविशेष

पु.ल.देशपांडे... एक प्रवास

कु.अस्मिता संदिप गंधाले
१२ वी आर्ट्स

पुरुषोत्तम लक्ष्मण देशपांडे म्हणजेच पु.ल.देशपांडे उर्फ भाई जन्म : मुंबई , ८ नोव्हेंबर १९१९ मृत्यू: पुणे १२ जून २००० हे लोकप्रिय मराठी लेखक, नाटककार, नट, कथाकार व पटकथाकार, दिग्दर्शक आणि संगीत दिग्दर्शक होते. त्यांना महाराष्ट्राचे मलाडके व्यक्तिमत्वफ असे म्हटले जाते. त्यांच्या आद्याक्षरांवरून महाराष्ट्रात ते प्रेमाने पु.ल.म्हणून ओळखले जातात. लेखक आणि कवी वामन मंगेश दुभाषी उर्फ ऋग्वेदी हे पु.ल.देशपांडे यांचे आजोबा होते तर सतीश दुभाषी हे मामेभाऊ आहेत.

गूळाचा गणपती, या सबकुछ, पु. ल. म्हणून गाजलेल्या चित्रपटात त्यांच्या प्रतिभेच्या विविध पैलूंचे दर्शन घडते. पु.ल.देशपांडे हे शिक्षक,लेखक, नट, नकलाकार, गायक, नाटककार, विनोदकार, कवी, पेटीवादक, संगीत दिग्दर्शक, वक्ते होते. त्यांनी एकपात्री, बहुपात्री नाटक, चित्रपट, नभोवाणी, दूरचित्रवाणी अशा सर्व क्षेत्रांत काम केले. पु.ल.देशपांडे यांचे मराठी भाषेवर विलक्षण प्रभूत्व होते. त्यांच्या भाषा प्रभुत्वाचे अनेक किस्से आहेत.

देशपांडे यांचा जन्म मुंबईतील गावदेवी या भागात झाला. त्यांचे बालपण जोगेश्वरी येथील सारस्वत कॉलनीत गेले. त्यांनी पार्लेटिळक विद्यालयात शालेय शिक्षण घेतले आणि नंतर पुण्याच्या फर्ग्युसन महाविद्यालयात आणि सांगलीच्या विलिंग्डन महाविद्यालयात ते शिकले. १९४० च्या दशकात साहित्य क्षेत्रात पदार्पण करण्यापूर्वी त्यांनी शाळेमध्ये मशिक्षकपया नात्याने ही काही काळ काम केले. ते १९४६ साली सुनीता बाईशी विवाह बद्ध झाले.

मराठी साहित्य व संगीतातील योगदाना व्यक्तिरिक्त पु.लं.चे आकाशवाणी, दूरदर्शन, नाटय व चित्रपट क्षेत्रातील कार्य लक्षणीय आहे. ते उत्तम संवादिनी वादक होते, तसेच त्यांनी काही चित्रपटांचे संगीत दिग्दर्शनही केले.

१२ जून, इ. स.२००० रोजी वयाच्या ८१व्या वर्षी पुण्यात प्रयाग रुग्णालयात त्यांचे निधन झाले.

पुरस्कार - १. पद्मश्री सन्मान, २. महाराष्ट्र भूषण, ३. साहित्य अकादमी, ४. महाराष्ट्र राज्य वाङ्मय पुरस्कार

हो मी शोध घेतोय....

हंबरडा ही फुटला नव्हता
तेव्हा हरवला माझा आसरा
आक्रोश ही नाही जमला
अज्ञान होता जीव माझा
शोधाच्या वाटेवर चालत होतो
सरणावरील देह पाहत होतो
शृंगाराने सजलेला जन्मदात्रीचा मुखडा
वर्तमानी आस्वांनी भिजला
साज-शृंगार उतरविला
कपाळावरचा कुंकुम तिलक सहज पुसला
अग्नीने वणवा धारण केला
माझ्या अंतःकरणी लाव्हा उसळून आला
नयनासमोर तेज झाहले
नभाचेही नेत्र आज पाणवले
काकस्पर्शाची वाट पाहत होतो
मी माझ्या बापाला शोधत होतो.....

हो मी शोध घेतोय.....

अविनाश अनिल कदम
१२ वी विज्ञान

व्यसन

माणसातल्या चांगुलपणाला
हरवतं ते व्यसन !
कुटुंबातील सुख-समाधान
संपवतं ते व्यसन !
समूहात राहून परकेपणा
रडवतो ते व्यसन !
व्यक्तीला लाचार, गुन्हेगार
बनवतं ते व्यसन !
प्रेम, जिव्हाळा, कवडीमोल
सांगते ते व्यसन !
व्यक्तीच्या विवेकबुद्धीला
थांबवतं ते व्यसन !
व्यक्तीची सामाजिक ओळख
बदलतं ते व्यसन !
सुजाण नागरिकत्वाची मूल्ये
विसरवतं ते व्यसन !
शेवटी व्यक्तीमत्वाला हरवून
व्यक्तीचित्राचा अंत करते ते व्यसन !
कु.भक्ती धनाजी पवार
११ वी कॉमर्स

ती सकाळ...

सकाळ तर रोजच होते, पण ती सकाळ कधी होईल....

जेव्हा माणूस विना मास्कचा

घराबाहेर चिंताहीन निघू शकेल

ती सकाळ कधी होईल जेव्हा शाळेची मुलं

खांद्यावर दप्तर घेऊन जाताना दिसतील

ती सकाळ कधी होईल जेव्हा सकाळी

शुद्ध हवेसोबत चहा पिला जाईल.

ती सकाळ कधी येईल,

जेव्हा शाळेचे मैदान गजबजून जाईल.

ती सकाळ कधी होईल, जेव्हा मोबाईलमध्ये नाही

तर प्रत्यक्ष शाळेत शिकण्यास जाता येईल.

ती सकाळ कधी होईल, जेव्हा

मोकळा श्वास घेण्यास वाट होईल.

सकाळ तर रोजच होते, पण ती सकाळ.....

कु.मिसबा इरफान पटवेकर

११ वी विज्ञान

कोरोनातील दिवस

कोरोना-कोरोना काय रे केलस तू

सर्व माझं बालपण हरवलंस तू

तुझ्यामुळे मी खेळू शकत नाही बाहेर

कारण तू आहेस आजाराचे माहेर

शाळेत करत होतो आम्ही खूपच मजा

आता करतोय घरात बसून सजा

शाळेतील शिक्षक आणि त्याची ती शिस्त

तुझ्यामुळे झालाय सगळ्या गोष्टींचा अस्त

पटांगणावरची ती कबड्डी पटांगणावरचे ते क्रिकेट

तू घेतलीय सर्वांची विकेट

ऑनलाईन शिक्षणामुळे आम्हाला झालाय डोक्याला ताप,

कोरोना आता धरू दे शिक्षणाची वाट

शाळेची ती उसळ, शाळेची ती खिचडी

घरच्या शिऱ्याला राहीली नाही गोडी

कोरोना तू आता मार्ग धर सरळ

कोरोना रे कोरोना खूप झालं तुझं नाटक

गणेश मेळाट

१२ वी कला

नवा विचार

झाडे लावूनी सृष्टी सजवूया,

संगोपन बालकासम त्याचे करूया ।

वट वृक्षाची फांदी न तोडता,

वट पूजन रोप लावून करूया ।

एकमेकांचा सन्मान राखूनी,

जुनी संस्कृती नव्या विचाराने जपूया ।

दसऱ्याला आपट्याची पाने भेट देता,

हात जोडूनी रोप पण देऊया ।

पुजेचे निर्माल्य पाण्यात न सोडता,

खत करूनी भाजीपाला पिकवूया ।

कोरोना, चक्रीवादळ आपत्तीतून,

धडा घेऊन विज्ञानाला जागवूया ।

निसर्गाला वाढवूया निसर्गाला जपूया,

अन् मानवाची प्रगती करूया ।

भक्ती धनाजी पवार

११ वी कॉमर्स

षहादुशिय

२०२०-२०२१

युद्ध की ज्वर-भीति से हो मुक्त,
जब कि होगी सत्य की वसुधा सुधा से युक्त ।
श्रेय होगा सुष्ठ विकसित मनुज का वह काल
जब नहीं होगी धरा नर के रुधिर से लाल
श्रेय होगा धर्म का आलोक वह निर्बन्ध,
मनुज जोडेगा मनुज से जब उचित संबन्ध ।

- कवि दिनकर

हिंदी विभाग

प्रा.देविदास श्रीरंग जाधव

विभागीय संपादक

गद्य विभाग

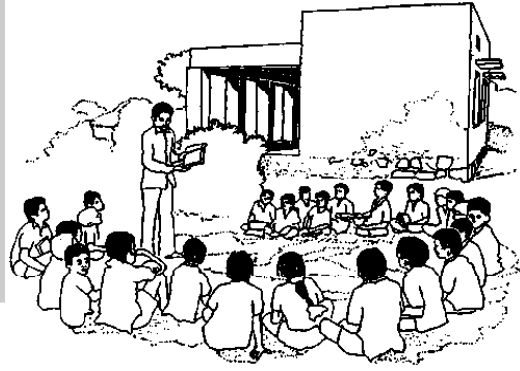
१) यदि मैं अध्यापक होता.....	कु.मयुरी बळीराम पवार	११ वी कला	१४३
२) पर्यावरण	कु.नेहा बोभाटे	११ वी कला	१४४
३) कन्या भ्रूण हत्या : एक अभिशाप	कु.नंदिनी संजय साळुंखे	१२ वी आर्टस्	१४५

पद्य विभाग

१) कोरोना	कु.करिष्मा तांबोळी	१२ वी आर्टस्	१४६
२) चाँदनी रात	ओंकार जयसिंग यादव	१२ वी कला	१४६
३) मंजिल	कु.स्फुर्ती दादासो देटके	१२ वी आर्टस्	१४६
४) त्राण	कु.अस्मिता संदिप गंधाले	१२ वी आर्टस्	१४७
५) आज कल के हिंदुस्तानी	कु.साक्षी शिवाजी डांगे	१२ वी आर्टस्	१४७
६) बचपन	कु.साक्षी राजेंद्र कदम	१२ वी आर्टस्	१४७
७) पापा	कु.साक्षी बापु सोनवले	१२ वी आर्टस्	१४८
८) दोस्ती	कु.अंकिता किर्दत	१२ वी आर्टस्	१४८
९) मुश्किल एक डर	कु.स्फुर्ती दादासो देटके	१२ वी आर्टस्	१४८
१०) बिता गया वक्त	कु.स्फुर्ती दादासो देटके	१२ वी आर्टस्	१४८
११) कोरोना	कु.सलोनी अय्याज मुलाणी	१२ वी आर्टस्	१४९
१२) दोस्ती	कु.श्रेया सोमनाथ धोंदवड	१२ वी आर्टस्	१४९
१३) सूरज	कु.साक्षी उदय गायकवाड	१२ वी आर्टस्	१४९
१४) यादें	कु.साक्षी उदय गायकवाड	१२ वी आर्टस्	१५०
१५) खुश हूँ	अक्सा सय्यद	११ वी आर्टस्	१५०

यदि मैं अध्यापक होता.....

कु.मयुरी बळीराम पवार
११ वी कला

राष्ट्रनिर्माण में अध्यापक का महत्वपूर्ण स्थान होता है, अध्यापक समाज के निर्माण का एक महत्वपूर्ण घटक है। यह विद्यार्थियों का मार्गदर्शन करता है। हमारे देश में आदि काल से ही गुरु-शिष्य की विशिष्ट परंपरा है। प्राचीन काल से अध्यापक अपने विद्यार्थियों को निःस्वार्थ भाव से ज्ञान प्रदान करके उन्हें सत्य का मार्ग दिखाता था। परंतु आज सारी मान्यताएँ ही बदल गई हैं। आज का अध्यापक पूर्णरूप से व्यवसायी बन गया है। सेवा-भाव उससे कौंसों दूर जा चुका है।

मेरा ऐसा मानना है कि बालकों के विकास में माता-पिता के साथ-साथ उनके अध्यापकों का भी योगदान होता है। यदि मैं अध्यापक होता तो मैं अपने विषय की अधिक से अधिक तथा नवीनतम जानकारी प्राप्त करता। मैं यथासंभव प्रयास करता कि मेरे पाठ रोचक हो तभी मेरे विद्यार्थी मेरी कक्षा में मन लगाकर पढ़ें। अपने विद्यार्थियों को केवल पुस्तकीय ज्ञान देकर ही संतोष न कर लेता। मैं

प्रयास करता कि प्रत्येक विद्यार्थी पर समचित ध्यान देकर उनके भीतर छिपी प्रतिभा को प्रकाश में लाऊँ। मैं स्वयं नियमों का पालन करता और अपने विद्यार्थियों को भी नियम पालन के लिए प्रेरित करता, मैं उन्हें अनुशासन से होने वाले लाभों के विषय में बताता, मैं नैतिक मूल्यों तथा उच्च आदर्शों का पालन करते हुए उनमें अच्छे संस्कारों का बिजारोपण करता, मैं जानता हूँ कि अध्यापक विद्यार्थियों के आदर्श होते हैं। प्रत्यक्ष या परोक्ष रूप से अध्यापकों के चरित्र, आचार-विचार व व्यवहार का प्रभाव विद्यार्थियों पर अवश्य पड़ता है।

मैं अध्यापक होता तो अपने विद्यार्थियों को परिवार, समाज तथा अपनी मातृभूमि के प्रति उनके कर्तव्यों का बोध कराता। अनेक महापुरुषों के उदाहरण उनके सामने रखकर उनमें त्याग और बलिदान की भावना की विकास में सहायक हों।

पर्यावरण

■
कु.नेहा बोभाटे
११ वी कला

पर्यावरण शब्द का निर्माण दो शब्दों परि और आवरण से मिलकर बना है। जिसमें परि का मतलब है हमारे आसपास अर्थात् जो हमारे चारों ओर है और आवरण जो हमें चारों ओर से घेरे हुए है। पर्यावरण उन सभी भौतिक रासायनिक एवं जैविक कारकों की कुल इकाई है जो किसी जीवधारी अथवा पारितंत्रीय आबादी को प्रभावित करते हैं तथा उनके रूप जीवन और जीविता को तय करते हैं।

संयुक्त राष्ट्र द्वारा घोषित यह दिवस पर्यावरण के प्रति वैश्विक स्तर राजनैतिक और सामाजिक जागृति लाने के लिए मनाया जाता है। इसकी शुरुआत १९७२ में ५ जून तक संयुक्त राष्ट्र महासभा द्वारा आयोजित विश्व पर्यावरण सम्मेलन से हुई ५ जून १९७२ को पहला विश्व पर्यावरण दिवस मनाया गया।

पर्यावरण के जैविक संघटकों में सूक्ष्म जीवाणु से लेकर कीड़े-मकोड़े सभी जीव-जंतू और पेड़-पौधों के आलावा उनसे जुड़ी सारी जैव क्रियाएँ और प्रक्रियाएँ भी शामिल हैं।

जबकी पर्यावरण के अजैविक संघटकों में निर्जीव तत्व और उनसे जुड़ी प्रक्रियाएँ आती हैं। जैसे पर्वत, चट्टानें, नदी, हवा और जलवायु तत्व इत्यादी।

सामान्य अर्थों में यह हमारे जीवन को प्रभावित करने वाली सभी जैविक और अजैविक तत्वों, तथ्यों,

प्रक्रियाओं और घटनाओं से मिलकर बनी इकाई है। यह हमारे चारों ओर व्यापती है और हमारे जीवन की प्रत्येक घटना इसी पर निर्भर करती और संचालित होती है। मनुष्य द्वारा की जाने वाली समस्त क्रियाएँ पर्यावरण को प्रत्यक्ष और अप्रत्यक्ष रूप में प्रभावित करती हैं। इस प्रकार किसी जीवन और पर्यावरण के बीच का संबंध भी होता है। जो कि अन्योन्याश्रित है।

मानव हस्तक्षेप के आधार पर पर्यावरण को दो भागों में बाँटा जा सकता है। जिसमें पहला है प्राकृतिक भागों में बाँटा या नैसर्गिक पर्यावरण और मानव निर्मित पर्यावरण। यह विभाजन प्राकृतिक प्रक्रियाओं और दशाओं में मानव हस्तक्षेप की मात्रा की अधिकता और न्यूनता के अनुसार है।

पर्यावरणीय समस्याएँ जैसे प्रदूषण, जलवायु परिवर्तन इत्यादी मनुष्य को अपनी जीवनशैली के बारे में पुनर्विचार के लिये प्रेरित कर रही हैं और अब पर्यावरण संरक्षण और पर्यावरण प्रबंधन की आवश्यकता महत्वपूर्ण है। आज हमें सबसे ज्यादा जरूरत है पर्यावरण संकट के मुद्दे पर आम जनता और सुधी पाठकों को जागरूक करने की।

कन्या भ्रूण हत्या : एक अभिशाप

कु.नंदिनी संजय साळुंखे
१२ वी आर्ट्स

“माँ मुझे आने दे

डर मत आने दे

फैलूँगी तेरे आँगन में हरियाली बनकर

लिपटुंगी तेरे आँचल में खुशबू बनकर

मेरे किलक और तुमकते कदमों में

घर का सन्नाटा बिखर जाएगा ।”

‘माँ मुझे आने दे’ गर्भ में पल रही एक बालिका अपनी माँ को यह समझाते हुए कहती है कि वह वो बड़ी होकर पुष्पों की तरह सब कुछ करेगी ।

प्रकृति की प्रायः सभी दिनों में स्वाभाविक संतुलन देखा जाता है, किन्तु मानव ने अपने स्वार्थ की पूर्ति के लिए प्रकृति से ... कर इस संतुलन को बिगाड़ने का कार्य किया है । इसने न केवल औद्योगिक विकास के नाम पर पर्यावरण का सेहम कर प्रकृति संतुलन को बिगाड़ा है, बलिक स्त्रियों के साथ अन्याय कर पुरुषों की तुलना में उनकी संख्या घटाने का अमानवीय कार्य भी किया है । आज के इस तकनीकी युग में गर्भस्थ शिशु के लिंग का परीक्षण करना काफी आसान हो गया है । गर्भस्थ शिशु के लिंग परीक्षण के बाद मादी भ्रूण होने की स्थिति में उसे माँ के गर्भ में ही नष्ट कर देना कन्या भ्रूण हत्या कहलाता है ।

“पानी में झाँककर

अपने चेहरे पर मत रीझना

आग रोटियाँ सकने के लिए है

जसने के लिए नहीं ।”

गर्भस्थ बेटी माँ से यही पुकार करती है,

हे माँ ! मेरे प्राण बेवजह क्यों हरती है ।

यदी मेरी मौत से तेरी दुनिया आबाद रहे

तो यह बेटी दुओं से तेरा दामन भरती है ।

कोख में पल रहे भ्रूण से

आज क्यों है दूरी

बेटी के जन्म का अधिकार छीनने की

कैसी है मजबूरी ।

बेटियाँ इसी तरह मरती रही

तो याद रखना बहू के संग

बेटे की गृहस्थी बसाने की

हसरत रहेगी अधुरी ।

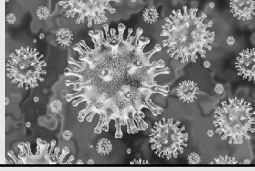
आज नारी अपने ही अस्तित्व को नकार रही है,

अभिशाप है बेटियाँ धरती पर पुकार रही है

हृद से गुजर कर शर्मसार हो गई माँ की ममता

जन्म से पहले ही मासूम को कोख में मार रही है ।

कोरोना

दुनिया में कोरोना का कहर छा गया ।
प्रकृति की सुंदरता में निखार आ गया ।
इंसान आज अपने घरों में बैठा रह गया,
पर जानवर जंगल से बाहर आ गए ॥

तेरा भय इतना सताए
कोरोना तुझसे नहीं डरते हम
हममें है तुझसे लड़ने का दम
सोशल डिस्टेंसिंग निभाएंगे
गुड सिटिजन बनकर दिखाएंगे
घर में बैठकर तुझे हराएंगे ॥

घर से निकल तू मास्क लगाकर,
लोगों से बात करना,
एक मिटर की दूरी बनाकर ।
मजबूरी है जिसकी जाने की,
बात है, पापी पेट और खाने की ।
तो कोई बात नहीं, किसी बात का डर नहीं ॥

ओ कोरोना तू कहाँ से आया,
सब कुछ हो गया पराया पराया ।
तेरा आना किसी को ना भाया,
मम्मी बोले हाथ धोए
घरसे बाहर कहीं न जाए
स्कूल टिचर की याद सताए ॥

नानी का घर हमं बुलाए
शॉपिंग के लिए मन ललचाए
बर्थ डे फिका फिका पड जाए
मगर घरसे बाहर कहीं ना जाए ॥

कु.करिष्मा तांबोळी
१२ वी आर्टस्

चाँदनी रात

चारु चंद्र की चंचल किरणे
खेल रही हैं जल-थल में ।
स्वच्छ चाँदनी बिछी हुई है
अवनि और अंबर तल में ॥

पुलक प्रगट करती है धरती
हरित तृणों की नोकों से ।
मानों झूम रहे हैं तरु भी
मंद पवन के झोंको से ॥

क्या ही स्वच्छ चाँदनी है यह
है क्या री निस्तब्ध निशा ।
है स्वच्छंद-सुमंद गंध वह
मिरानंद है कोन दिशा ?

बंद नहीं, अब भी चलते हैं
नियति भरी के कार्य-कलाप
पर कितने एकांत भाव से
कितने शांत और चुपचाप ॥

जाग रहा यह कौन धनुर्धर
जबकि भुवन भर ओला है ?
भीगी कुसुमाधुय योगी-सा
बना दृष्टिगत होता है ॥

आंकार जयसिंग यादव
१२ वी कला

मंजिल

ना पुछो कि मेरी मंजिल कहाँ है
अभी तो सफर का इरादा किया है
ना हारूंगा हौसला उम्र भर
ये मैंने किसी से नहीं खुदसे वादा किया है ।

कु.स्फुर्ती दादासो देटके
१२ वी आर्टस्

त्राण

जिन्हें चाह है इस जीवन में,
स्वर्णिम भोर उजाले की,
उनके राहों पे स्वागत करते,
घटा टोप अन्धियारे भी ।
इन घटा टोप अंधियारों का,
संज्ञान अति आवश्यक है,
गर तम से मन में घन व्याप्त हो,
सारे श्रम निरर्थक है ।
टेड़ी मेड़ी इन गलियों में
लुकछिप कर रहना त्राण नहीं,
एक रोध का टिक जाना हीं,
विच्छेदित अवधान नहीं,
एक फूल का मिट जाना हीं,
उपवन का अवसान नहीं ।

कु.अस्मिता संदिप गंधाले
१२ वी आर्टस्

आज कल के हिंदुस्तानी

'कुल पिते हैं, पेप्सी पीते हैं,
और भुल गए हैं निंबु पानी
फिर भी कहते हैं हिंदुस्तानी ।
F.T.V., Z.T.V. और M.T.V.
भूल गए हैं आकाशवाणी
फिर भी कहते हैं हम हैं हिंदुस्तानी ।
डिस्को जाते हैं, बार जाते हैं,
और भूल गए हैं संस्कृती
फिर भी कहते हैं हम हैं हिंदुस्तानी ।
नेताओं की निशानी
और करते हैं काम गैरकानुनी
फिर भी कहते हैं हम हैं हिंदुस्तानी ।
हिंदु, मुस्लीम, सिख, इसाई
सब कहते हैं भाई-भाई
और करते हे आपस मे लडाई
फिर भी कहते हैं हम हैं हिंदुस्तानी

कु.साक्षी शिवाजी डांगे
१२ वी आर्टस्

बचपन

कु.साक्षी राजेंद्र कदम
१२ वी आर्टस्

वो बचपन भी कितना सुहाना था
जिसका रोज एक फसाना था ।
कभी पापा के कंधो का;
तो कभी माँ के आँचल का सहारा था ।
कभी बेफिक्रे मिट्टी के खेल का;
तो कभी दोस्तो का साथ मस्ताना था ।
कभी नंगे पाँव वो दोड का;
तो कभी पतंग न पकड पाने का पछतावा था ।
कभी बिन आँसू रोने का;
तो कभी बात मनवाने का बहाना था ।
सच कहू तो वो दिन ही हसीने थे;
ना कुछ छिपाना और दिल मे जो आए बताना था ।

पापा

आँख खूलते ही आपकी
मुस्कान को पाया है ।
जैसे जिंदगी का सफर
नई रोशनी लाया है ।
पहले शब्द भलेही माँ आया
पर जिंदगी के डर का सामना
करना आपने हि सिखाया
बढ़ते कदम जिंदगी के
हर मोड़ अलग राह दिखाता है ।
नजर उठाकर डटकर चलो
यह सफलता का रास्ता आपने बताया है ।
दुनिया तुम्हें रोकेगी, टोकेगी
लेकिन उनकी सुनो मत
अपने आप को साबित करो
यह आत्मविश्वास आपने ही तो जगाया है ।
परछाई हूँ मैं आपकी
आपके जैसा बनना चाहती हूँ
अपनी बढ़ती कदमों से
जिंदगी आपकी तर जिना चाहती हूँ
पापा मैं आपकी ही तो परछाई हूँ

कु.साक्षी बापु सोनवले
१२ वी आर्ट्स

मुश्किल एक डर

मुश्किलोसे भाग जाना आसान होता है,
हर पहलू जिंदगी का इम्तिहान होता है,
डरने वालों को मिलता नहीं कुछ जिंदगी में,
लडने वालों के कदमों में जहान होता है ।

कु.स्फुर्ती दादासो देटके
१२ वी आर्ट्स

दोस्ती

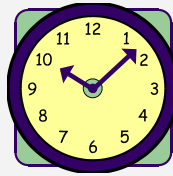
जो खून के रिश्तों से बड़ा होता है,
वह रिश्ता है दोस्ती ।
जिसका जीवन में बड़ा सहारा होता है,
वह सूत्र है दोस्ती ।
जिसमे हमे मंजिल को पाना होता है,
वह रास्ता है दोस्ती ।
जो कभी भूलकर भी भूल नहीं जाता,
वह सपना है दोस्ती ।
जिसकी खुशबी हमेशा महकती है,
वह फुल है दोस्ती ।
जो हमें मिला जिंदगी का पैगाम है,
वह मीठा जाम है दोस्ती ।
और जब जुदाई का वक्त आता है,
तब दोस्ती का एहसास होता है ।
वह होती है दोस्ती ।

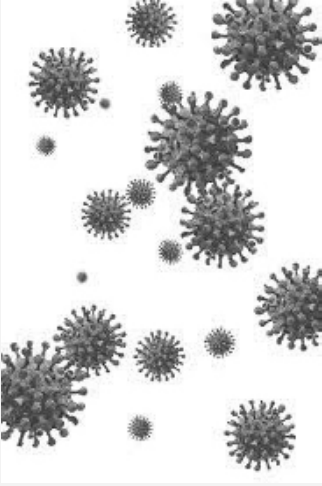
कु.अंकिता किर्दत
१२ वी आर्ट्स

बिता गया वक्त

जो गुजर गया उसे
याद मत करो,
मुक्कदर में जो लिखा है
उसकी फरयाद मत करो,
मुक्कदर मे जो लिखा है
वो होकर रहेगा,
तुम कल के चक्कर में
आज को बर्बाद न करो ।

कु.स्फुर्ती दादासो देटके
१२ वी आर्ट्स

कोरोना

इंसा है इंसा ही रहे ।
 अजमाइश है इंमा से रहे ।
 इंसा है इंसा ही रहे
 अजमाइश है इंमा से रहे ॥२॥
 ये रोग - एक रोज हारेगा
 संभले रहे - संभाले रहे ॥२॥
 इंसा है इंसा ही रहे ।
 अजमाइश है इंमा से रहे ॥२॥
 वो देखो कुछ गुजर गए ।
 सफर में संग थे ।
 बिछड गए ।
 कही मेरी 'कमी' तो नहीं रही ।
 कही 'बेरूखी' तो नहीं बढ़ी ।
 फासलों मे सही
 नजदीकीया जिंदा रहे ॥२॥
 इंसा है इंसा ही रहे ॥२॥
 अजमाइश है इंमा से रहै ॥२॥

कु.सलोनी अय्याज मुलाणी
 १२ वी आर्टस्

दोस्ती

दोस्ती का यह पैगाम हमेशा याद रखना,
 दिल के कोने में दोस्तो का भी नाम रखना
 दोस्ती दिल से की जाती है
 इसमें कोई रुल नहीं होता है
 दोस्ती सिखाने का कोई स्कूल नहीं होता है ।
 दोस्ती किससे न थी किससे मुझे प्यार न था
 जब बुरे वक्त पे देखा तो कोई यार न था
 साथ अगर दोगे तो मुस्कुराएंगे जरूर,
 प्यार अगर दिल से करोगे तो निभाएंगे जरूर,
 कितने भी काँटे क्यो ना हो दोस्ती की राहों में,
 आवाज अगर दिल से दोगे तो आएंगे जरूर ।
 एक रात रब ने मेरे दिल से पूछा,
 तू दोस्ती में इतना क्यूँ खोया है ?
 दिल बोला दोस्तों ने ही दी है सारी खुशियाँ,
 वरना प्यार करके तो दिल हमेशा रोया है ।

कु.श्रेया सोमनाथ धोंदवड
 १२ वी आर्टस्

सूरज

सुबह सूरज उगता है ।
 इसके साथ हमें भी जगाता है ।
 सबसे बडा तारा है वो,
 हमको रोशनी देता है वो ।
 अगर वो चला जाएगा,
 जीना मुश्किल हो जाएगा ।
 इसलिए सबका प्यारा है वा,
 जीवन भी हमारा है वो ।

कु.साक्षी उदय गायकवाड
 १२ वी आर्टस्

यादें

कभी हँसाती है यादें कभी रुलाती है यादें
गुजरे कल से मिलती है यादें
दुख के सागर में डुबाती है यादें
सुख के आकाश में उडाती है यादें
जिन्होंने हमें हँसाया रुलाया उनको
याद करती है यादें
जो आधे रास्तों में छोड़ गये
उनको साथ लाती है यादें
बीते वक्त को याद कर मुस्कुराती है यादें
युँही हसते-हसाते; रोते-रुलाते
याद आती है यादें
वक्त के साथ भूल जाती है यादें
वक्त आने पर किसी से
पहाचान दिलाती है यादें

कु.साक्षी उदय गायकवाड
१२ वी आर्टस्

खुश हूँ

जिंदगी है छोटी, हर पल में खुश हूँ
काम में खुश हूँ, आराम में खुश हूँ
आज पनीर नहीं, दाल में ही खुश हूँ
आज गाड़ी नहीं, पैदल ही खुश हूँ
आज कोई नाराज है, उसके अंदाज से ही खुश हूँ
जिस को देख नहीं सकता, उसकी आवाज से ही खुश हूँ
जिसको पा नहीं सकता, उसको सोच कर ही खुश हूँ
बीता हुआ कल जा चुका है, उसकी मीठी याद में ही खुश हूँ
आनेवाले कल का पता नहीं, इंतजार में ही खुश हूँ
हंसता हुआ बीत रहा है पल, आज में ही खुश हूँ
जिंदगी है छोटी, हर पल में खुश हूँ
अगर दिल को छुआ, तो जवाब देना
वरना बिना जवाब के भी खुश हूँ ।

अक्सा सय्यद
११ वी आर्टस्

शायरी

हमारी दोस्ती कोई ऐसी नहीं
जो दिल मांगे, मिले निरमा नहीं
जो पहले इस्तेमाल करे,
हमारी दोस्ती तो आपसी है
जो है जिंदगी के साथ भी
और जिंदगी के बाद भी ।

बुद्धी का भी मोल होता है, तोलने वाला चाहिए ।
वाणी में भी अमृत होता है, बोलने वाला चाहिए ।
सोचने से सुविचार बनता है, सोचने वाला चाहिए ।
रेती में भी मोति होता है, ढूँढने वाला चाहिए ।

स्वर्ग में सब कुछ है,
लेकिन मौत नहीं है ।
गीता में सब कुछ है,
लेकिन झूठ नहीं है ।
दुनिया में सब कुछ है,
लेकिन किसी को सुकून नहीं है ।
आज के इन्सान में सब कुछ है,
लेकिन सब्र नहीं है ।

उत्कर्ष जाधव
११ वी आर्टस्

एक घर में पाँच लड़कियाँ थी। उनके नाम टूटी, फटी, फिकी, मरी, भूतनी थे। एक दिन उनके घर लड़की देखने के लिए मेहमान आते हैं।

माँ : आप कुर्सी पर बैठेंगे या नीचे चटाई पर ?

मेहमान : कुर्सी पर।

माँ : टूटी कुर्सी लेकर आओ।

मेहमान : नहीं, रहने दीजिए हम चटाई पर बैठेंगे।

माँ : फटी चटाई लेकर आओ।

मेहमान : रहने दीजिए हम जमीन पर बैठ जाएँगे (मेहमान बैठते हैं।)

माँ : आप चाय लेंगे या दूध ?

मेहमान : चाय।

माँ : फिकी। चाय लेकर आओ।

मेहमान : रहने दीजिए हम दूध लेंगे।

माँ : मरी। भैंस का दूध लेकर आओ।

मेहमान : रहने दीजिए हमें कुछ नहीं चाहिए। सिर्फ लड़की दिखाए।

माँ : जाओ, भूतनी को लेकर आओ।

मेहमान बेहोश।

कु.मोनाली शशिकांत शिंदे

११ वी आर्ट्स

मुस्कुराहट का महत्व

- अगर आप एक अध्यापक हैं और जब आप मुस्कुराते कक्षा में प्रवेश करेंगे तो देखिए, सारे बच्चों के चेहरे पर मुस्कान हवा जाएगी।
- अगर आप डॉक्टर हैं और मुस्कुराते हुए मरीज का इलाज करेंगे तो मरीज का आत्मविश्वास दो गुणा हो जाएगा।
- अगर आप एक बिजनेसमैन हैं और आप खुश होकर कंपनी में जाते हैं तो देखिए सारे कर्मचारियों के मन का प्रेशर काम हो जाएगा और माहोल खुशनुमा हो जाएगा।
- मुस्कुराए, क्योंकि आपकी मुस्कुराहट कई चेहरों पर मुस्कान लाएगी।
- मुस्कुराए, क्योंकि आपकी मुस्कुराहट के पैसे नहीं लगते ये तो खुशी और संपन्नता की पहचान है।
- मुस्कुराए, क्योंकि ये जीवन आपको दोबारा नहीं मिलेगा।
- मुस्कुराए, क्योंकि आपकी हसी किसी की खुशी का कारण बन सकती है।
- मुस्कुराए, क्योंकि परिवार में रिश्ते तभी तक कायम रह पाते हैं तब तक हम एक दुसरे को देख मुस्कुराते हैं।
- और सबसे बड़ी बात मुस्कुराए, क्योंकि यह मनुष्य होने की पहचान है, पशु कभी भी मुस्कुराह नहीं सकता।

आनंद ही जीवन है।

उत्कर्ष जाधव

११ वी आर्ट्स

शेरो-शायरी

शायद फिर वो तकदीर मिल जाए,
जीवन के वो, हसीन पल मिल जाए ।
फिर से बैठे क्लास की वो लास्ट बेंच पे
शायद वापस वो पुराने दोस्त मिल जाए ।

अपनी जमीन अपना आकाश पैदा कर,
अपने करमों से नया इतिहास पैदा कर ।
माँगने से मंजिल नहीं मिलती मेरे दोस्त,
अपने हर कदम पर नया विश्वास पैदा कर ।

मुझको पढ पाना
हर किसी के लिए मुनकिन नहीं,
मैं वो किताब हूँ
जिसमे शब्दों की जगह जज्बात लिखे है...॥

हमारा जन्मदिन हमारे जीवन
का इकलौता दिन होगा जिस
दिन हमारे रोने पर भी हमारी माँ
मुस्कुरायी होगी ।

ऐ मेरे मालिक
तूने गुल को गुलशन में जगह दी,
पानी को दरिया में जगह दी,
पंछियों को आसमान मेजगह दी,
तू उस शख्स को जन्नत में जगह देना,
जिसने मुझे नौ महीने पेट में जगह दी ॥

बड़े शौक से मेरा घर जला,
कोई आंच तुझ पे न आयेगी
ये जुबां किसी ने खरीद ली,
ये कलम किसी का गुलाम है ।

तलवार से काटा है फूलो भरी डालों को
दुनिया ने नहीं चाहा हम चाहने वालों को
अखलाक वफा, चाहत सब कीमती कपड़ें है
हर रोज न ओढा करो इन रेशमी शालों को ।

किस मुँह से जुबा करती इजहारे परेशानी ।
जब तुमने मेरी हालत सुरत से न पहचानी ॥
नतीजा एक ही निकला,
कि थी किस्मत मे नाकामी ।

कभी कुछ कह के पछताए,
कभी चुप रह के पछताए ॥

मिलने को तो हजारो लोग मिल जाते है,
लेकिन हजारो गलतियाँ माफ करने वाले
माँ-बाप दूबारा नहीं मिलते ।

ख्याब टूटे हैं मगर हौसलें जिंदा हैं,
हम वो है जहाँ, मुश्किले शर्मिदा हैं...

संकलन : ओंकार जयसिंग यादव

१२ वी कला

बहादुरिय

२०२०-२०२१

*It was the best of times,
it was the worst of times,
it was the age of wisdom,
it was the age of foolishness,
it was the epoch of belief,
it was the epoch of incredulity,
it was the season of Light,
it was the season of Darkness,
it was the spring of hope,
it was the winter of despair.*

- Charles Dickens

ENGLISH SECTION

Dr. S. B. Morge
Section Editor

Index

PROSE SECTION

1) The Indian Soldier	Miss. Samiksha Gondhali	12th Science	155
2) What is the Value of Our Life ?	Sahil Shaikh	11th Science	156
3) Dr.A.P.J. Abdul Kalam	Miss Saburi Shelar	12th Science	158
4) Covid-19	Miss. Shivani Bhosale	12th Science	160
5) A Moral Story	Sahil Shaikh	11th Science	161

POETRY SECTION

1) MY MOTHER	Miss. Payal Sapkal	12th	157
2) What is Life ?	Miss Arpita Suryakant Gosavi	12th Science	162
3) The World of Computer !	Miss Samiksha Gondhali	12th Science	162
4) You will Succeed	Miss Arpita Suryakant Gosavi	12th Science	162
5) Time	Prathmesh Ananda Chavan	12th Science	162
6) My Beloved School	Miss Samiksha Gondhali	12th Science	163
7) Dear Soldier	Miss Akanksha Sadanand Potdar	12th Science	163
8) The Melodious Rain	Miss Aarti Yashwant Matkar	11th Science	164
9) My Beloved School	Miss Tanvi Sarvade	11th Science	165
10) Trees Our Best Friend	Miss Samiksha Gondhali	12th Science	166
11) The earth	Harsh Shete	12th Science	166

The Indian Soldier

Miss. Samiksha Gondhali
12th Science

Life of soldier is really tough. He is all the time on duty, even beyond his normal working hours, Indian soldier is known for his sense of duty and dedication. He is true patriot, always prepared to lay down his life in the service of his mother land. He has to undergo a rigorous training before taking up his job as a regular soldier. As a soldier he is perfectly disciplined and decent. He is ready to accept any, challenge anytime, in any part of the country. In war time, he fights at the front. He always maintain the true tradition of the great Indian Army. He is loyal to the country. He works in sun or shine, snow or shower, without any complaint. May God help him to maintain the glory and intergrity of this great country.

His Role in nation building has been outstanding. Hindu, Muslim, Sikh, Christain and belonging to many other faiths, he prays, eats, lives, plays

and fights for india together with his brothers in uniform. He is positively secular in that he not only tolerates other religious, but also participates in their rituals and observes their customs and gets immense joy from celebrating their festivals.

In many remote corners of the country, he is the flag bearer. He represents the government of India. Whenever he goes on leave his village and when he finally retires, he spreads the message of nationhood and a disciplined way of life in all corners of the country. He has done more to knit India together that all the pompus politics with their pseudo national intergration programmes and high and sounding slogans.

Thank You !

What is the Value of Our Life ?

■
Sahil Shaikh
11th Science

One day a son goes to his father and says, Father... What is the value of my life ? And the father gives him a stone and says, "Son, If you Wanna know the value of your life take this stone and go to the market. And if anyone asks the price don't say a word and raise up two fingers."

So the boy does as his father says and goes to the market. He wander around and suddenly an old Woman Approaches him and says, "How much is this stone ?" The boy doesn't say a word just raises up two fingers.

And the woman says, "Two dollars ? I'll take it."

The son surprised and runs back to his father there was an old woman at the market, she wanted to give me two dollars for the stone. And the father says : son, the next place I want you to go is the museum and if anyone asks the price, don't say a word and raise up two fingers.

So the son takes the stone and goes to the museum. After about twenty minutes there is a middle age man who approaches the boy. He says sir, how much is this stone ? The boy doesn't say a word and raises up two fingers and the man says 200 dollars ? I'll take it ! The boy is surprised and runs home to his father. Father ! A man in the museum wanted to buy the stone for 200 dollars. Ok, son. The last place I want you to take the stone is a precious stone store. Walk inside with the stone and if anyone asks the price. Don't say a word, just raise up two fingers. So the son runs of to the precious stone store.

After finding it he walks inside and there is an old man at the counter. And

as the old man sees the stone. He jumps up and screams. Oh My God ! you have the stone I have been lookings for my whole life ! What do you want do you want for it. How much is it ? The boy doesn't say a word and raises up two fingers. And the old man says : 2,00,000 dollars I'll take it. The boy can't believe it. He jumps up and runs to his father. Father, the old man in the precious stone store wanted to give me 2,00,000 dollers for the stone !

You see son ? Do you understand now the value of your life ? Life is all about where you place yourself. You can decide if you wanna be a 2 dollar stone or a 2,00,000 dollar stone.

There are some people who love you and for whom you are everything. And some people will just use as a comodity. And for them you will be worth nothing. So it is upon you my son. To decide the value of your life.

MY MOTHER

Miss. Payal Sapkal
12th

If I could give you diamonds
for each tear you cried for me,
If I could give you sapphires
for each truth you've helped me see.

If I could give you rubies
for the heartache that you've known.
If I could give you pearls
for the wisdom that you've showed.

Then I have a treasure mother
That would mount up the skies
That would almost match
The sprinkle in your king and loving eyes

But I have no pearl, no diamond
As I'm sure you're well aware
So I'll give gifts more precious
My devotion, love and care.

Love You Mom...

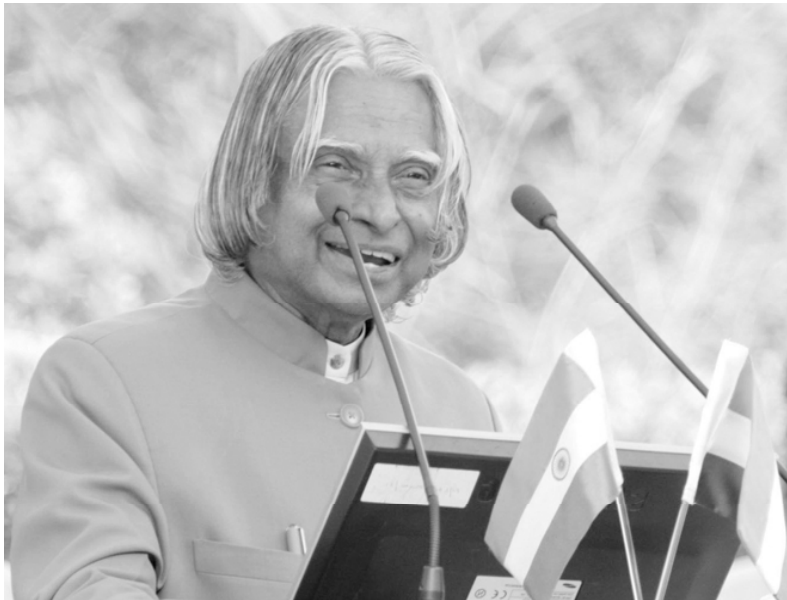
Dr.A.P.J. Abdul Kalam

Miss Saburi Shelar
12th Science

Dr.A.P.J. Abdul Kalam is a famous name in the whole world. He is counted among the greatest scientists of the 21st century. Even more, he becomes the 11th president of India and served his country. He was the most valued person of the country as his contribution as a scientist and as a president is beyond compare. Apart

from his contribution to the ISRO (Indian Space Reserch Organization) is remarkable, he headed many projects that contributed to the society also. He was the one who helped in the development of 'Agni' and 'Prithvi' missiles. For his involvement in the Nuclear power in India, he was known as 'Missile Man of India'. And due to

his contribution to the country, the government awarded him with the highest civilian award - 'Bharatratna'.

Dr.A.P.J. Abdul Kalam was born in Tamil Nadu. At that time the financial condition of his family was poor. So, from an early age he started supporting his family financially.

But he never gave up education. About all, he was a member of the 'Pokharan nuclear test' conducted in 1998. There is a countless contribution of Dr.A.P.J. Abdul Kalam to the country but he was most famous for his greatest contribution that is the development of missiles that goes by the name 'Agni' and 'Prithvi'.

The great 'missile man' becomes the president of India in 2002. During his presidency period, the Army and country achieved many milestones that contributed a lot too the nation. He served the nation with an open heart, that's why he was called 'people's president'. But he was not satisfied with his work that's why he wanted to be the president second time but later on forfeited his name. After leaving the presidential office at the end of his passion which is teaching students. He worked for many renowned and prestigious institutes of India located across the country. About all, according to him, the youth of the country is very talented but need the opportunity to prove their worth that's why he

supported them in their every good deed.

During his lifetime Dr.A.P.J. Kalam was not only awarded and honoured by Indian organization and committees but also by many international organizations and committees.

During his time, Dr.A.P.J. Abdul Kalam wrote many books but his most notable work was 'India 2020' which have an action plan to make India a super power. Dr.A.P.J. Kalam was a man of simplicity and intergrity. He was so busy at work that he rise up early in the morning and work till later hours after midnight.

He died during delivering a lecture to students in Shillong by Sudden cardiac arrest in 2015. He was an outstanding scientist and a pioneer engineer who served his entire life for the nation and died while serving it. The man had the vision to make India a great country. And according to him youth are the real assets of the country that's why we should inspire and motivate them.

Covid-19

■
Miss. Shivani Bhosale
12th Science

Covid-19 in fact, I think it's because of this epidemic that people realized the importance of their lives and the joy of living with their families. At the same time, more and more people are awakening their childhood. In fact, it has happened many times during this time that we have been able to discover our strengths and weaknesses as well as understand ourselves. And really understood who is ours and who is acting as ours. In fact, it was during this time that we come to understand man and humanity. Sometimes thinking comes to mind but no problem, there is no world without thinking. 'Work from home' has never

been done, it is time for many to work from home. At the same time, concepts like 'learn from home' have also come forward during this period and the interesting thing is that the same parents who were talking about not using 'Mobile' today. In fact, everything is possible because of the corona. Lately, I have come to think that data is the basis of human behaviour. In fact, no matter how detailed the subject is it will not be complete in a nutshell, after the corona, human life will be different.

Thank You...

A Moral Story

Sahil Shaikh
11th Science

Pencil : I'am sorry.

Eraser : For what ? you didn't do anything wrong.

Pencil : I'am sorry. You get hurt because of me. Whenever I made a mistake; you're always there to erase it. But as you make my mistakes vanish. You lose a part of yourself and get smaller and smaller each time.

Eraser : That's true. But don't really mind. You see, I was made to help you whenever you do something wrong.

Even though one day.

I know I'll be gone and you'll replace me with a new one, I'm actually happy with my job. So please, stop worrying, I hate seeing you sad.

I found this conversation between the pencil and the eraser very inspirational.

Parents are like erasers whereas their children, the pencil. They're always there for their children, cleaning up their mistakes. Sometimes along the way they get hurt and become smaller, colder and eventually pass on.

Though their children will eventually find someone new (spouse), but parents are still happy with what they do for their children and will always hate seeing their precious one worrying or sad.

Moral : Take care of your parents, treat them with kindness and most especially love them.

Thank You !

What is Life ?

A rich man says
Life is just money & fun
For poor man
It is an opportunity to earn
For an artist or poet
Life is to play & enjoy
I think however
Life is nothing but
have work
To try again and again
Till your goal is struck
Life is filled with dreams
Ambition and all the
efforts to succeed
our mission

Miss Arpita Suryakant Gosavi
12th Science

The World of Computer !

I should go to library for
information with help of mother
oh ! but I have no need
because I have a computer.
Computer gives everything
about information we want
what is answer of mathematics
question we don't need to count.
We can see video clips
or movies that we like
we can also make cake on it or
also can drive bike.
But after over use when we get
disorder of eyes, we fear
we think that how harmful is
The world of computer !

Miss Samiksha Gondhali
12th Science

You will Succeed

Read but write more
Talk but think more
Play but study more
I promise you will succeed for sure
Eat but chew more
Sleep but work more
Punish but pardon more
I promise you will succeed for sure.

Spend but save more
Consume but produce more
Preach but follow more
I promise you will succeed for sure.

Order but obey more
Ignor but accept more
I promise you will succeed for sure.

Miss Arpita Suryakant Gosavi
12th Science

Time

There's only one thing you can't recycle
& that's wasted time !
our time is irreplaceable;
once gone it's gone forever !
know the time you work best
and use that time for important jobs !
to get things done
do only one thing at a time
and do it as well as your time permits !
lose an hour in the morning
and you will look for it
for the rest of the day !

Prathmesh Ananda Chavan
12th Science

My Beloved School

I miss my school so much
 In an unexplainable way such
 It gave me joy and happiness of whole life
 with some beautiful moments & quality time.
 I will not forget that punishments I gained and
 I will not get those punishments again
 my teachers gave me educational things by
 passionate feeling
 they also taught me the way of living
 In school I was bounded with my friends
 But, now I am alone with my whats app friends.
 I will not forget the corner of my ground
 where me and my all friends were sitting for
 gossips in a round.
 I miss the fragrance of my textbook & notebook
 which I don't get on whats app & facebook
 I live with my best friend like a pair of
 blackboard & chalk.
 But, I will not meet her again
 for me it is a shock.
 I get emotional, when I miss my
 teacher, friends of school
 These tears sense me always that how
 beautiful is my beloved school.

Miss Samiksha Gondhali
 12th Science

'Dear Soldier

They don't see
 what's in front
 they remember
 what's behind,
 far away places
 only memories bind
 some leave behind
 father, mother.
 Some leave behind
 beloved children and wives.
 This is common
 In military lives.
 Mother is waiting
 with eyes full of tears,
 Her son has gone away
 for years.
 Father never say a word,
 but in his prayer
 His name can be heard.
 Children are waiting
 for super hero to return.
 As our flag waves above us
 in glory and grace
 sacrifice was the gift.
 Some gave few,
 Some gave all.

Miss Akanksha Sadanand Potdar
 12th Science

The Melodious Rain

How you created by God ?
we all give you the Nod.
All over the world you come to clean everything
You finish the dirt & dust
people want you because you are must
I call you momentous.
Because you are the one who survive us
But I don't know why you don't give justice to all
Sometimes you seem a cruel
you spread as you are immense
And sometimes people are waiting for with eager
But you set poor people in danger
why don't you come & spread everywhere equal ?
Dear Rain, I request you to be merciful for all
I know we are hurting you
we cut trees over do
we make the world untidy
we humans for you like maddy
Oh ! God's gift Rain I promise you
we will naver ever hurt you again
you please give us one chance
we will be pleasure if you listen
That our vision Is to make you happy
Because Looking up at the gray clouds
I open my mouth to catch you rain
Laughing at the silliness of it
Whenever I am sad
you soothes me with
The fresh clean air
So the melodious rain
Don't go anywhere
we all love and need you forever.

Miss Aarti Yashwant Matkar

11th Science

My Beloved School

I miss my school so much
In an unexplainable way such
It gave me joy and happiness of whole life
with some beautiful moments and quality time.
I will not forget that punishments I gained and
I will not get those punishments again.
My teachers though me educational things by
passionate feelings
they also taught me the way of living
In school I was bounded with my friends
But, now I am alone with my whatsapp friends.
I will not forget the corner of my ground
where me and my all friends were sitting for
gossips in a round.
I miss the fragrance of my textbook & notebook
which I don't get an Whatsapp & Facebook
I live with my best friend like a pair of
blackboard & chalk.
But, I will not meet her again,
for me it is a shock.
I get emotional, when I miss my
teacher, friends of school
These tears sense me always that how
beautiful is my beloved school.

Miss Tanvi Sarvade
11th Science

Trees Our Best Friend

Trees are one of the most valuable gifts of nature. They are pleasant things in the nature. Not only people get many things from trees, but also animals get many thing from trees. Planting tree is very valuable things to the world, but many people don't realise this.

Actually, trees are our best friends not only when we had felt happy trees help to us, but also when we are sad, trees provide good for us.

As well as trees provide rain for us. without trees there will be no rain without rain we can't grow out crops. As well as they improve the beauty of nature. So we must protect trees.

Today, many people destroy trees. Who are not wise people. They don't think about the future without trees our earth will become a desert, many people feel trees for earning money. Not only will their life be destroyed but also every one's life will be destroyed.

Miss Samiksha Gondhali

12th Science

The earth

Water keeps me cool,
tree brings a shade
people are so cruel
selling water as trade
Somewhere, my friends are lost,
birds chirps, rivers sound that
I like most !!

I also remember about sun,
That didn't know radiation gun !!
Please ! Please !! Plant trees
Instead of Industry !!
otherwise my beauty
will Become A History !!

Harsh Shete

12th Science

कनिष्ठ विभागीय अहवाल सन २०२०-२०२१

गुणवत्ता विकास विभाग - सायन्स

सन २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षात ज्युनिअर सायन्स विभागात XI वी व XII वी विज्ञान वर्गातील गुणवंत विद्यार्थ्यांची निवड करून XI वी साठी A div. (१२० विद्यार्थ्यां) व XII वी साठी A div. (१२० विद्यार्थ्यां) असा Talent Batch तयार केली. या उपक्रमांतर्गत स्वतंत्र वेळापत्रक, बैठक व्यवस्था तयार करून महाविद्यालयात पूर्ण वेळ विशेष मार्गदर्शन करण्यात आले. प्रत्येक विषयाच्या घटकानुसार २५ गुणांची प्रश्नपत्रिका व प्रत्येक घटकानुसार JEE/NEET च्या धर्तीवर प्रश्नपत्रिका तयार करून त्या विद्यार्थ्यांकडून सोडवून घेतल्या व विद्यार्थ्यांना विशेष मार्गदर्शन केले.

Talent Batch मधील प्रत्येक विद्यार्थ्यांची प्रगती वेळोवेळी पालकांना कळवली. या सर्व प्रयत्नांमुळे अनघा पवार या विद्यार्थिनीस NEET मध्ये ५८५ व शाबीर बागवानला ५६६ गुण मिळाले.

अप्रगत विद्यार्थ्यांसाठी वर्षाच्या शेवटी प्रोग्रेसिव्ह बॅच ची स्थापना करून त्यांना बोर्ड परिक्षेसाठी विशेष मार्गदर्शन केले.

**श्री.केदार बी.एस.
विभागप्रमुख**

वक्तृत्व व निबंध स्पर्धा

सन २०२०-२१ मध्ये ०३ जानेवारी रोजी 'महिला शिक्षण दिन' निमित्त निबंध स्पर्धा आयोजित करण्यात आली. विषय क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले यांचे जीवनकार्य. त्यातील प्रथम क्रमांक कु. डांगे स्वालिहा इस्माईल (XII Com. A) १७ जानेवारी रोजी, श्री. स्वामी विवेकानंद जयंती सप्ताहानिमित्त आयोजित शि. डॉ. बापूजी साळुखे निबंध, वक्तृत्व, चित्रकला स्पर्धेत विद्यार्थ्यांनी उत्स्फूर्त सहभाग नोंदवला. यात राज्यस्तरीय स्पर्धेत पुढील विद्यार्थ्यांनी यश संपादन केले.

- १) वैष्णवी विलास कणसे : द्वितीय क्रमांक (१२ सायन्स)
- २) वेदिका अभिजित थोरात : तृतीय क्रमांक (११ सायन्स)

तसेच २५ जानेवारी २०२१ रोजी 'राष्ट्रीय मतदार दिवस' निमित्ताने निबंध स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले. त्यात कु. गावडे संचिता साहेबराव या विद्यार्थिनीचा प्रथम क्रमांक आला.

विभागाच्या वर्षभरातील सर्व कार्यक्रमांना प्रा. डॉ. आर.व्ही. शेजवळ यांचे बहुमोल मार्गदर्शन लाभले. विभागातील प्रा. सौ. कालगावकर बी.एस., प्रा. सौ.

पाटील एम.एस., प्रा. सौ. थोरात ए.ए. यांचे मोलाचे मार्गदर्शन व सहकार्य लाभले.

प्रा. सौ. दुसाने एस.वाय.

विभाग प्रमुख

सांस्कृतिक विभाग (सायन्स विभाग)

सन २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षात या विभागातर्फे राबविण्यात आलेले उपक्रम -

- १) २६ जून २०२० रोजी राजर्षी छ. शाहू महाराज जयंती 'सामाजिक न्याय दिवस' म्हणून साजरा करण्यात आला.
- २) ०१ ऑगस्ट २०२० रोजी लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे जयंती साजरी करण्यात आली.
- ३) ०८ ऑगस्ट २०२० रोजी शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे पुण्यतिथी साजरी करण्यात आली.
- ४) २ ऑक्टोबर २०२० रोजी महात्मा गांधी जयंती व लाल बहादूर शास्त्री जयंती साजरी करण्यात आली.
- ५) ०६ डिसेंबर २०२० रोजी 'महापरिनिर्वाण दिन' साजरा करण्यात आला.
- ६) ११ जानेवारी २०२१ रोजी लाल बहादूर शास्त्री पुण्यतिथी निमित्त त्यांच्या प्रतिमेचे पूजन करण्यात आले.

सांस्कृतिक विभागातील सदस्य तसेच ज्युनिअर सायन्स विभाग प्रमुख प्रा. जे. ए. पवार, सर्व प्राध्यापक वर्ग, कर्मचारी वर्ग यांनी प्रत्येक कार्यक्रमात सहभागी होऊन सर्व कार्यक्रम यशस्वीरित्या पार पाडले.

मा. प्राचार्य डॉ. आर.व्ही. शेजवळ यांच्या मार्गदर्शनानुसार कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

प्रा. थोरात ए.ए.

विभाग प्रमुख

एस.ए. फंड

महाविद्यालय हे विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण

विकासाचे संस्कार केंद्र असते. शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे यांनी सुसंस्कृत सक्षम नागरिक घडावेत म्हणून अनेक संस्कार केंद्र सुरू केली. आमचे महाविद्यालय हे उपक्रमशील संस्कार केंद्र आहे. आर्थिक परिस्थितीमुळे शिक्षण खंडीत होवू नये म्हणून आपल्या महाविद्यालयाने एस.ए. फंडच्या माध्यमातून १९ विद्यार्थ्यांना ५००/- रु. प्रमाणे ९५००/- रुपयांची मदत केली. कोरोनाच्या काळामध्ये प्राचार्य डॉ. आर.व्ही. शेजवळ यांनी अनेक विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक शुल्कामध्ये सवलत दिली. तसेच अनेक विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक फी माफ करून त्यांच्या शिक्षण प्रवाहाला प्रोत्साहन दिले. याकामी प्राचार्य डॉ.आर.व्ही. शेजवळ यांचे मार्गदर्शन आणि प्रा. सौ. पाटणे एस.वाय. यांचे सहकार्य लाभले.

पाटील एस.बी.

कमिटी प्रमुख

ज्युनि. विज्ञान शिक्षक-पालक संघ

शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे यांच्या या संस्कार केंद्रामध्ये विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाठी अनेक उपक्रम राबविले जातात. यामध्ये शिक्षक-पालक सभा घेवून पालकांना मार्गदर्शन केले जाते तसेच पालकांच्या सुचनांचाही आदर केला जातो.

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ यामध्ये कोविड महामारीच्या पार्श्वभूमीवर इयत्ता ११ वीच्या ऑनलाईन पालक सभा घेतल्या गेल्या. या पालक सभा तुकडीनिहाय घेतल्या. या सभा १८, २१, २२ नोव्हेंबर रोजी घेण्यात आल्या.

दिनांक १८/१०/२०२० रोजी घेण्यात आलेली मिटींग वर्ग सुरू करणेबाबत होती.

सर्व पालकांना माननीय प्राचार्य डॉ. आर.व्ही. शेजवळ सर यांनी मार्गदर्शन केले. प्रा. पाटील एस.बी.

सरांनी मार्गदर्शन केले. वर्गशिक्षक सौ. कणसे व्ही.व्ही., श्री. मोरगे सर, श्री. कुरे सर, सौ. व्ही.एस. शिंदे मॅडम यांनीही मार्गदर्शन केले. सर्व ज्युनिअर स्टाफचे सहकार्य लाभले.

देशमुख जे.ए.
संघ प्रमुख

प्राध्यापक प्रबोधिनी

दि. ०५/०२/२०२१ रोजी 'बहिणाबाई चौधरी यांच्या कविता' या विषयावर प्रा. सौ. दुसाणे एस.वाय. यांचे व्याख्यान झाले. या कार्यक्रमासाठी प्रास्ताविक प्रा. सौ. शिंदे व्ही.एस. यांनी केले व आभार प्रा. सौ. शिर्के एस.ए. यांनी मानले.

कार्यक्रम पार पाडण्यासाठी प्राचार्य डॉ. श्री. आर.व्ही. शेजवळ सर, सायन्स विभाग प्रमुख श्री. पवार जे.ए. सरांचे मार्गदर्शन लाभले.

प्रा. सौ. शिंदे व्ही.एस.
प्राध्यापक प्रबोधिनी प्रमुख

ज्युनि. विज्ञान परीक्षा विभाग

यावर्षीच्या शैक्षणिक वर्षामध्ये आपल्या ज्युनि. कॉलेजमध्ये विज्ञान विभागामध्ये एकूण बारावी सायन्ससाठी ३८० व इ. ११ वी साठी ३९३ विद्यार्थी संख्या होती. कोविड महामारीमुळे महाविद्यालयाने इ. ११ वी साठी दोन युनिट टेस्टस् ऑनलाईन आयोजित केल्या तर इ. १२ वी साठी एक पूर्व परीक्षा ऑफलाईन व दुसरी पूर्व परीक्षा ऑफलाईन घेतली. सदर ऑनलाईन परीक्षा व इ. ११ वी निकालपत्रीकांचा उपयोग करून एच.एस.सी. बोर्ड परीक्षा निकाल लावण्यात आला. सदर निकाल लावण्यामध्ये सर्व स्टाफ, विशेष करून प्रा. यादव एम.पी. यांनी कॅम्प्युटरवर सर्व काम करून दिले. याकामी सर्व सहकारी प्राध्यापक, ज्युनि. विज्ञान प्रमुख प्रा.

श्री. पाटील एस.बी. यांचे सहकार्य लाभले. कॉलेजचे प्राचार्य डॉ. शेजवळ आर.व्ही. यांचे मार्गदर्शन मिळाले. या विभागाचे प्रमुख प्रा. श्री. मुसळे एस.ए. सदस्य म्हणून प्रा. सौ. देशमुख जे.ए., प्रा. श्री. केदार बी.एस., प्रा. सौ. पाटणे एस.वाय. यांनी काम केले.

श्री. एस.ए. मुसळे
विभाग प्रमुख

ज्युनियर सायन्स ICT कमिटी

शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे यांच्या शिकवणी आणि संस्काराप्रमाणे विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी अद्यावत तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने शिकवण्यासाठी माहिती तंत्रज्ञानाची भूमिका महत्त्वाची ठरते. ICT कमिटीच्या माध्यमातून शै.वर्ष २०२०-२१ मध्ये अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया परिणामकारक बनवण्यासाठी सर्व तांत्रिक सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आल्या. ऑनलाईन शिकवणीसाठी व इतर बाबींसाठी लॅपटॉप आणि कॅम्प्युटरस् उपलब्ध करून देण्यात आली.

कोविड महामारीच्या कालखंडात विज्ञान विभागातील सर्व प्राध्यापकांनी Zoom app, Google meet, Team व अन्य ॲपस्च्या माध्यमातून अध्ययन-अध्यापन सुगम पद्धतीने होण्यासाठी Power Point Presentation (PPT व Slide Show) यांचा वापर केला. अद्यावत तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने सर्व प्राध्यापक बांधवांनी नाविण्यपूर्ण रितीने अध्यापन केले.

या कमिटीच्या कार्यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य आदरणीय डॉ. शेजवळ सर यांनी सदैव अनमोल मार्गदर्शन केले. आमच्या ज्युनिअर सायन्स विभागाचे प्रमुख श्री. एस.बी. पाटील सर यांनीही मोलाचे मार्गदर्शन केले. तंत्रज्ञानाचे जानकार असलेल्या सर्व प्राध्यापक बंधू-भगिनींनी अतिशय उत्कृष्टरित्या

कमिटीच्या कार्यात सहभाग नोंदवला. या कमिटीचे सदस्य म्हणून प्रा. लोकरे सर यांनी मदत केली.

प्रा. मोरगे एस.बी.

कमिटी प्रमुख

पुण्यश्लोक अहील्याबाई होळकर मोफत पास योजना

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये महाराष्ट्र शासन पुण्यश्लोक अहील्याबाई होळकर मुलींच्यासाठी मोफत पास योजना महाविद्यालयात प्रभावीपणे राबविण्यात आली.

महाविद्यालयात ग्रामीण भागातून अनेक मुली प्रवेश घेतात त्यांच्यासाठी ही योजना फायदेशीर ठरते. चालू शैक्षणिक वर्षात कला, वाणिज्य विभागात १९० मुलींना मोफत पास वाटप करण्यात आले.

ही योजना महाविद्यालयात राबविण्यासाठी कमिटी सदस्य प्रा. कोळी पी. डी. विभागप्रमुख प्रा. कोळी बी. एस. तसेच सर्व गुरुदेव कार्यकर्ते यांचे वेळोवेळी सहकार्य लाभले. महाविद्यालयाचे-प्राचार्य डॉ. आर. व्ही. शेजवळ यांची प्रेरणा व मार्गदर्शननुसार ही योजना प्रभावीपणे राबविण्यात आली.

प्रा. तिजाईकर यु. एच

विभाग प्रमुख

सांस्कृतिक विभाग (कला वाणिज्य)

सन २०२०-२०२१ या शैक्षणिक वर्षात ज्युनिअर कला-वाणिज्य सांस्कृतिक विभागातर्फे अनेक कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले. तसेच कार्यक्रमाच्या वेळी शासनाने कोविड संदर्भात वेळोवेळी दिलेल्या सूचनांचे पालन देखील करण्यात आले.

१) २६ जून २०२० रोजी राजर्षी छ. शाहू महाराज यांची जयंती प्रतिमा पूजन करून साजरी करण्यात आली. यावेळी महाविद्यालयाचे प्राचार्य

डॉ. आर व्ही शेजवळ, व गुरुदेव कार्यकर्ते उपस्थित होते.

- २) १ ऑगस्ट २०२० रोजी लोकशाहीर आण्णभाऊ साठे यांची जयंती साजरी करण्यात आली.
- ३) ८ ऑगस्ट २०२० रोजी शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे पुण्यतिथी साजरी करण्यात आली.
- ४) ०४-०९-२०२० रोजी संख्यामाता सुशिलादेवी साळुंखे जयंती साजरी करण्यात आली.
- ५) २ ऑक्टोबर २०२० रोजी महात्मा गांधी जयंती व लालबहादूर शास्त्री जयंती साजरी करण्यात आली.
- ६) २२ ऑक्टोबर २०२० रोजी संख्यमाता सुशिलादेवी साळुंखे 'स्मृतीदिन' साजरा करण्यात आला.
- ७) २६ नोव्हेंबर २०२० रोजी 'संविधान दिन' साजरा करण्यात आला.
- ८) ६ डिसेंबर २०२० रोजी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा 'महापरिनिर्वाण दिन' साजरा करण्यात आला.
- ९) ३ जानेवारी २०२० रोजी सावित्रीबाई फुले जयंती साजरी करण्यात आली.
- १०) ११ जानेवारी २०२० रोजी लाल बहादूर शास्त्री पुण्यतिथी साजरी करण्यात आली.
- ११) १२ जानेवारी ते १९ जानेवारी पर्यंत श्री स्वामी विवेकानंद जयंती सप्ताह निमित्त विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

सांस्कृतिक विभागातील सदस्य-प्रा.सौ. पवार व्ही. एम, कला-वाणिज्य विभाग प्रमुख प्रा. कोळी बी. एस. सर्व प्राध्यापक वर्ग, कर्मचारी वर्ग यांचे सहकार्य लाभले.

मा. प्राचार्य डॉ. आर. व्ही. शेजवळ सर यांच्या

मार्गदर्शनानुसार सांस्कृतिक विभागाच्या सर्व कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

प्रा. यु. एच. तिजाईकर
विभाग प्रमुख

वाणिज्य विभाग

सन २०२०-२०२१ या शैक्षणिक वर्षात कोरोनासारख्या महामारीमुळे कोविड-१९ च्या नियमांचे पालन करून इयत्ता ११ वी व १२ वी वाणिज्य प्रवेशप्रक्रिया पार पाडण्यात आली.

इयत्ता १२ वी बोर्ड परीक्षेच्या उत्कृष्ट निकालाची परंपरा कायम राखत फेब्रु-मार्च २०२१ मध्ये होणारी इयत्ता १२ वी वाणिज्याची बोर्ड परीक्षा पुढे ढकलण्यात आली. शासनाच्या आदेशानुसार बोर्ड परीक्षा चालू वर्षी न घेता इयत्ता १० वी, ११ वी, १२ वी च्या गुणांनुसार निकाल बनविण्यात आला. यामध्ये वाणिज्य शाखेचा निकाल १००% लागला. इयत्ता ११ वी १२ वीच्या चार अनुदानित तुकड्या आहेत आणि ११ वी १२ वी च्या दोन विनाअनुदानित तुकड्या आहेत. या शैक्षणिक वर्षात वाणिज्य शाखेत एकूण विद्यार्थी संख्या ५६४ ऐवढी आहे. मा. प्राचार्य डॉ. आर व्ही शेजवळ यांच्या मार्गदर्शनाखाली गतवर्षी एकूण ७० माध्यमिक शाळांना भेटी देऊन 'प्रज्ञावंत शोध मोहिम' राबवली. कला वाणिज्य विभाग प्रमुख श्री. कोळी बी. एस यांच्या मार्गदर्शनानुसार कॉलेज मधील सर्व प्राध्यापकांनी शाळा भेटी दिल्या. सहकार्य सर्व प्राध्यापकांकडून मिळाले. त्यामुळे मोहीम यशस्वीपणे पार पडली.

इयत्ता ११ वी च्या विद्यार्थ्यांचे स्वागत प्रमुख पाहुणे कॉलेजचे प्राचार्य डॉ. आर. व्ही. शेजवळ साहेब यांच्या द्वारे ऑनलाईन झूम मिटींग घेऊन करण्यात आले. इयत्ता ११ वी १२ वी च्या विद्यार्थ्यांचे ऑनलाईन झूम मिटींगद्वारे पालकांना विद्यार्थ्यांना

अभ्यासासाठी सुसंवाद व चर्चा करून उद्बोधन करण्यात आले.

श्री स्वामी विवेकानंद विद्यासमिती अंतर्गत प्रत्येक कॉलेजवरील तज्ञ प्राध्यापकांनी विषयांचा कन्टेंट वर व्हिडीओ बनविले व ते सर्व शाखांवरती पाठविला. विद्यार्थ्यांना ऑनलाईन शिक्षण घेत असताना त्यांच्या अडीअडचणी प्रश्न झूम मिटींगद्वारे सोडविण्याचे काम करण्यात आले.

संस्थांतर्गत श्री स्वामी विवेकानंद जयंती सप्ताह अंतर्गत जिल्हास्तर, व राज्यस्तरीय निबंध, वक्तृत्व, चित्रकला, सुगमगायन व टॅलेंट सर्च या कार्यक्रमांचे झूम मिटींगद्वारे व ऑनलाईन ऑडीओ-व्हिडीओ घेऊन परिक्षण करण्यात आले त्यासाठी प्रत्येक प्राध्यापकांना दिलेली आपापली जबाबदारी अचुकतेने पार पाडण्यात आली.

परीक्षा विभागामार्फत वर्षभरामध्ये Online चाचणी, इयत्ता १२ वी वर्गाची पूर्व परीक्षा Offline पध्दतीने घेण्यात आली. परीक्षा विभाग प्रमुख श्री बदने एल. जी. यांच्या नियोजनानुसार घेण्यात आली. त्यांना सहाय्य प्रा. पवार एस. बी. प्रा. कोळी पी. डी. व पोवार ए. आर यांनी केले.

महाविद्यालयात शि. म. डॉ. बापूजी साळूखे जयंती, श्रीमती सुशिलादेवी साळूखे जयंती साजरी करण्यात आली. यावेही व्याख्यानांचे online प्रमुख वक्त्याच्या उपस्थित मार्गदर्शन करण्यात आले.

शैक्षणिक वर्षात कला, वाणिज्य विभागामार्फत पालक-शिक्षक मेळावा, सावित्रीफुले जयंती, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महापरिनिर्माण दिन, शाहू महाराज जयंती, डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम जयंती संस्थामाता सुशिलादेवी स्मृती दिन लाल बहादूर शास्त्री जयंती इ. कार्यक्रम online offline पध्दतीने

राबविण्यात आले. वेळापत्रक व वासिका नियंत्रण समिती प्रमुख प्रा. एस. बी. पवार व सहाय्यक प्राध्यापक यांनी वेळापत्रकाचे ऑनलाईन व ऑफलाईन चांगल्याप्रकारे नियोजन केले. स्टाफ सेक्रेटरी सौ कालगावकर मॅडम व वाणिज्य विभाग प्रमुख श्री आर. डी. यादव यांनी कामकाज पाहिले.

कला-वाणिज्य विभागातील प्रवेश कमिटी वेळापत्रक तासिका नियंत्रण समिती, प्राध्यापक प्रबोधिनी समिती विद्यार्थी संसद समिती, विद्यासमिती, प्रसिध्दी विभाग, संचमान्याता विभाग समिती प्रमुखांनी उत्कृष्टपणे कार्यभार पार पाडला. तसेच महाविद्यालयाची शिस्त राखण्यासाठी कमीटी प्रमुखांनी व सहकार्य करणाऱ्या प्राध्यापकांची आपले कर्तव्य यशस्वीपणे पार पाडले.

शासनाच्या नवीन प्रणालीनुसार सर्व विद्यार्थ्यांची ऑनलाईन माहिती भरण्याचे काम प्रा. श्री पवार एस. बी. यांनी श्री इथापे जी. एस. व सर्व वर्ग शिक्षकांच्या मदतीने पूर्ण करण्यात आले. तसेच शिक्षकेतर कर्मचारी श्री लाड. श्री. साबळे, श्री. शिंदे, श्री गायकवाड, या सर्वांनी तसेच महाविद्यालयाचे प्राचार्य मा. डा. आर. व्ही. शेजवळ यांनी मार्गदर्शन व सहकार्य लाभले त्याबद्दल त्यांचे सर्वांचे ऋणी आहे. धन्यवाद !

प्रा. बोराटे पी. व्ही.
कॉमर्स विभाग

विद्यार्थी संसद

सन २०२०-२१ या वर्षात 'विद्यार्थी संसद' बनविण्यात आली. ज्युनिअर कॉलेजच्या ठरलेल्या नियमाप्रमाणे जो विद्यार्थी मागील झालेल्या परीक्षेत प्रथम आलेला आहे. तो वर्गाचा प्रतिनिधी बनेल. यासाठी मार्गदर्शन कॉलेजचे प्राचार्य डॉ. आर. व्ही. शेजवळ साहेब व प्रा. कोळी बी. एस (कला वाणिज्य प्रमुख) यांनी केले.

खालीलप्रमाणे विद्यार्थी संसद निवडणेत आली.

१) XI Arts	A	गडदे योगेश दरिबा
XI Arts	B	जगताप प्रणव बळवंत
XI Arts	C	जाधव रोहीत लखन
2) XI Com	A	सावंत प्रिती संजय
XI Com	B	पवार ज्योती प्रदीप
XI Com	C	जंगम तुषार उमेश
3) XII Arts	A	वाडेकर आकांक्षा गजानन
XII Arts	B	उंबरे अमिषा भालचंद्र
XII Arts	C	धोंदवड श्रेया सोमनाथ
4) XII Com	A	डांगे स्वालिहा इंस्माईल
XII Com	B	खान अफिया अकिल
XII Com	C	बेडेकर किर्ती हनमंत

प्रा. बोराटे पी. व्ही.
विभाग प्रमुख

प्रा.सौ.गायकवाड
सहाय्यक

भित्तीपत्रिका विभाग

“क्षण जगून झालेले, जुन्या पानात जपावे
डोळ्यातील पाण्यानेच, नवे पान उलटावे”

थोरा मोठ्यांच्या आयुष्यात आलेल्या कडू-गोड आठवणींना उजाळा देण्यासाठी त्यांच्या प्रतिमनात असलेली आदराची भावना व्यक्त करण्यासाठी शब्दरूपी पानाफुलातून फुललेला “ज्ञान ज्योती” या भित्तीपत्रिकेचे उद्घाटन मा. सौ. उनवणे मॅडम यांच्या हस्ते झाले. विद्यार्थ्यांच्या कला गुणांना वाव मिळावा व त्यांची साहित्यात रुची वाढावी यासाठी भित्तीपत्रिकेचे आयोजन केले जाते. या विभागाचे काम यशस्वीपणे पार पाडत असताना मा. प्राचार्य डॉ. आर. व्ही. शेजवळ यांचे विशेष मार्गदर्शन लाभले. तसेच कला, वाणिज्य विभागाचे पर्यवेक्षक प्रा. कोळी बी.एस. व सहकारी प्राध्यापक बंधूभगिनी यांनी केलेल्या सहकार्यामुळे विभागाचे कार्य यशस्वीपणे पार पडले.

प्रा. पोवार ए. जी., विभाग प्रमुख